

ΤΕΙ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ
ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΗΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΕΙΑΣ

Διπλωματική Εργασία

Η Διερεύνηση των Προβλημάτων των Μεταναστών Φοιτητών και η Σχέση τους με την Ψυχοπαθολογία

Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια : Ευαγγελία Τσουμάνη
Εκπαιδευτικός Νοσηλευτικής

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Μαίρη Γκούβα, Αν. Καθ. Ψυχολογίας ΤΕΙ Ηπείρου

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια

Ευαγγελία Κοτρώτσιου, Καθηγήτρια Νοσηλευτικής ΤΕΙ Θεσσαλίας

Μέλος τριμελούς Επιτροπής

Έλενα Δραγκιώτη, Ψυχολόγος PhD, MSc

Μέλος τριμελούς Επιτροπής

ΛΑΡΙΣΑ 2014

Copyright © Ευαγγελία Τσουμάνη, 2015

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο των απαιτήσεων του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Ψυχικής Υγείας του Τμήματος Νοσηλευτικής, της Σχολής Επιστημών Υγείας και Επαγγελμάτων του Τ.Ε.Ι. Θεσσαλίας. Η έγκρισή της δεν υποδηλώνει απαραίτητως και την αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους της Νοσηλευτικής Σχολής.

Βεβαιώνω ότι η παρούσα μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία είναι αποτέλεσμα δικής μου δουλειάς και δεν αποτελεί προϊόν αντιγραφής. Στις δημοσιευμένες ή μη δημοσιευμένες πηγές που αναφέρω έχω χρησιμοποιήσει εισαγωγικά, όπου απαιτείται, και έχω παραθέσει τις πηγές τους στο τμήμα της βιβλιογραφίας.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη	6
Summary in English	8
ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	10
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	11
ΓΕΝΙΚΟ ΜΕΡΟΣ.....	13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	14
Το Φαινόμενο της Μετανάστευσης	14
1.1 Ιστορική Αναδρομή	14
1.2 Η έννοια της Μετανάστευσης.....	16
1.3 Νόμιμη/Παράνομη Μετανάστευση	18
1.4 Παράγοντες που προκαλούν τη μετανάστευση	20
1.5 Είδη μεταναστευτικής κίνησης	22
1.6 Τάσεις στη μετανάστευση	24
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	30
Η Μετανάστευση στην Ελλάδα	30
1.1 Τα χαρακτηριστικά της μετανάστευσης στην Ελλάδα	30
2.2 Τα χαρακτηριστικά των μεταναστών στην Ελλάδα	33
2.3 Η Ελλάδα ως χώρα υποδοχής μεταναστών - Στατιστικά Στοιχεία	35
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	40
Μετανάστευση και Ψυχική Υγεία	40
3.1 Γενικά	40
3.2 Μετανάστευση και Σχιζοφρένεια	40
3.3 Μετανάστευση και κατάθλιψη	42
3.4 Μετανάστευση και Αυτοκτονία.....	44
3.5 Μετανάστευση και χρήση ουσιών	45
3.6 Μετανάστευση και διαταραχές προσωπικότητας	47
ΜΕΡΟΣ II.....	48

1. Σκοπός και ερευνητικές υποθέσεις της μελέτης	49
1.1 Ερευνητικές υποθέσεις	49
2. Υλικό και Μέθοδος	51
2.1 Δείγμα	51
2.2 Διαδικασία	52
2.3 Ερωτηματολόγιο και Ερευνητικά εργαλεία	52
2.3.1 Τεστ Προσανατολισμού για την Ζωή (LOT-R)	52
2.3.2 Η Κλίμακα Ψυχοπαθολογίας – Symptom Checklist 90-R (SCL-90; Derogatis, 1977)	53
2.3.3. Κλίμακα αυτό-αξιολόγησης του άγχους - State- Trait Anxiety Inventory (STAI; Spielberger, 1970)	54
2.3.4 Κλίμακα Εξωτερικής Ντροπής (Other As Shamer Scale- OAS) (Goss, Gilbert & Allan, 1994)	54
2.3.5 Κλίμακα για το Βίωμα της Ντροπής (Experience of Shame Scale- ESS) (Andrews, Qian & Valentine, 2002)	55
2.3.6 Ερωτηματολόγιο κοινωνικο-δημογραφικών στοιχείων	56
2.4. Στατιστική επεξεργασία	57
3. Έλεγχος των εργαλείων μέτρησης	59
3.1 Αξιοπιστία ερωτηματολογίων	59
4. Περιγραφή των ερωτώμενων	60
4.1. Κοινωνικο-Δημογραφικά χαρακτηριστικά των φοιτητών	61
5. Κοινωνικές Αναπαραστάσεις της Μετανάστευσης	64
6. Αποτελέσματα στατιστικής επεξεργασίας Ψυχομετρικών Κλιμάκων	66
6.1. Κλίμακες που μελετήθηκαν	66
6.2 Συσχετίσεις μεταξύ των κλιμάκων	68
6.3 Διαφοροποιήσεις μεταξύ Μεταναστών Φοιτητών και Μεταναστριών Φοιτητριών	70
6.4. Στατιστικές Διαφοροποιήσεις μεταξύ κατηγοριών κοινωνικής αναπαράστασης της μετανάστευσης	72
7. Συζήτηση	75
7.1 Οριοθετήσεις	75
7.2 Το προφίλ των φοιτητών μεταναστών	76
7.3 Τα επίπεδα ψυχοπαθολογίας των Μεταναστών Φοιτητών και Φοιτητριών	77

8. Συμπεράσματα	84
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	86
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΠΙΝΑΚΩΝ	94

Εξ' αιτίας της συγχρονικότητας του φαινομένου της μετανάστευσης στην Ελλάδα εγείρονται πολλά ζητήματα που αφορούν τόσο τη διαπολιτισμική εκπαίδευση αλλά και τα προβλήματα της εκπαίδευσης υψηλότερου επιπέδου των μεταναστών. Ένα από αυτά, το οποίο δεν αναδεικνύεται στη βιβλιογραφία, είναι τα προβλήματα των φοιτητών τριτοβάθμιας εκπαίδευσης οι οποίοι τελείωσαν ελληνικό σχολείο και με το σύστημα των πανελληνίων εξετάσεων απέκτησαν πρόσβαση στα ελληνικά πανεπιστήμια και τα ΤΕΙ.

Ο σκοπός της παρούσας ερευνητικής ήταν η διερεύνηση των προβλημάτων των φοιτητών μεταναστών πρώτης γενιάς και η διασύνδεση αυτών των προβλημάτων με την ψυχοπαθολογία των φοιτητών. Η παρούσα έρευνα πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια του Μεταπτυχιακού Προγράμματος «Ψυχική Υγεία» της Νοσηλευτικής Σχολής του ΤΕΙ Θεσσαλίας, από τον Φεβρουάριο του 2014 έως τον Σεπτέμβριο του 2015.

Το δείγμα της παρούσας μελέτης αποτέλεσαν φοιτητές και φοιτήτριες μετανάστες δεύτερης γενιάς, ηλικίας από 18 έως >των 25 ετών, φοιτητές των ελληνικών ακαδημαϊκών ιδρυμάτων από όλη την Ελλάδα.

Τα ερευνητικά εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν ήταν: α) η Κλίμακα Ψυχοπαθολογίας (Symptom Checklist 90-R - SCL-90), και β) η Κλίμακα Αυτοεκτίμησης του Άγχους του Spielberger (State - Trait Anxiety Inventory - STAI), γ) το Τεστ προσανατολισμού της ζωής (LOT-R) δ) η Κλίμακα Εξωτερικής Ντροπής (Other As Shamer Scale-OAS), ε) Κλίμακα για το Βίωμα της Ντροπής (Experience of Shame Scale-ESS), και ακόμη ένα ερωτηματολόγιο κοινωνικο-δημογραφικών στοιχείων και ερωτήσεων κοινωνικής αναπαράστασης της μετανάστευσης.

Μονοπαραγοντική και πολυπαραγοντική ανάλυση εφαρμόστηκε για τη στατιστική επεξεργασία των δεδομένων, από την οποία προέκυψε, ότι: α) οι φοιτήτριες μετανάστριες εμφανίζουν υψηλότερα επίπεδα από τους φοιτητές μετανάστες στις κλίμακες: Αίσθημα κατωτερότητας (inferior) (OAS), Αίσθημα κενού (empty) (OAS), Αντίληψη του ατόμου για την αντίδραση των άλλων όταν κάνει λάθη (Mistakes) (OAS), Συνολική εσωτερική ντροπή (ESS), Χαρακτηρολογική ντροπή (characterological shame)(ESS), Συμπεριφορική ντροπή (behavioral shame) (ESS), Σωματική ντροπή (bodily shame)(ESS, Μόνιμο Άγχος (Trait Anxiety) (STAI), Σωματοποίηση (Somatization) (SCL-90), Διαπροσωπική ευαισθησία (Inter. Sensitivity) (SCL-90) και Κατάθλιψη (Depression)

(SCL-90).

Από τα αποτελέσματα της μελέτης μας διαπιστώνονται υψηλά επίπεδα ψυχοπαθολογίας στους φοιτητές μετανάστες και φοιτήτριες μετανάστριες και ερμηνευτικά αυτή η διαπίστωση εξηγείται από τον τρόπο ζωής των μεταναστών γονιών τους και τη διαφορετική κουλτούρα στην οποία είναι υποχρεωμένοι να ανταπεξέλθουν και να προσαρμοστούν αλλά και την περιθωριοποίησή τους από την κοινωνία και τους επίσημους φορείς, κατάσταση που έχει ως αποτέλεσμα την έκθεσή τους σε ποικίλους κινδύνους για την ψυχική υγεία τους. Εκτός από τον αυξημένα επίπεδα ψυχοπαθολογίας οι μετανάστες δεύτερης γενιάς όπως οι φοιτητές και οι φοιτήτριες του δείγματός μας υποφέρουν και από τη βία (σωματική και ψυχική μέσα από τον αποκλεισμό τους) των αρχών και των συμπολιτών τους. Για το λόγο αυτό, είναι πολύ σημαντικό να αφογκραστούμε τα πραγματικά προβλήματα των μεταναστών φοιτητών και φοιτητριών και, μέσω αυτού, να προσπαθήσουμε να προσδιορίσουμε τους τρόπους με τους οποίους τόσο οι υπηρεσίες υγείας όσο και τα ακαδημαϊκά ιδρύματα μπορούν να ανταποκριθούν καλύτερα στις ανάγκες τους.

Summary in English

Because of synchronicity of immigration in Greece, many issues raised that concerning both intercultural education, but also the problems of a higher level of education of immigrants. One of them, which is not highlighted in the literature, are the problems of higher education students, who finished Greek school and the system of national exams gained access to Greek universities and TEI.

The purpose of this research was to investigate the problems of first-generation immigrant students and the linkage of these problems with the psychopathology of students. This survey was conducted as part of the Postgraduate Program "Mental Health" of the department of Nursing in TEI of Thessaly. Its duration was from February 2014 until September 2015.

The sample of this study included men and women students, that were second-generation immigrants aged from 18 to > 25 years, students of Greek academic institutions from all over Greece.

The research tools used were: a) Psychopathology Scale (Symptom Checklist 90-R - SCL-90), and b) State - Trait Anxiety Inventory (STAI), c) the orientation test life (LOT-R) d) Other As Shamer Scale (OAS), e) Experience of Shame Scale (ESS), and even a questionnaire socio-demographic and social representation questions migration.

Univariate and multivariate analysis was applied for the statistical processing of data, which showed that: a) the students immigrants have higher levels of student migrants stairways: inferior (OAS), empty (OAS), (Mistakes (OAS), Total internal shame (ESS), characterological shame (ESS), behavioral shame (ESS), bodily shame (ESS), Trait Anxiety (STAI), Somatization (SCL-90), Inter. Sensitivity (SCL-90) and Depression (SCL-90).

The results of our study found high levels of psychopathology students immigrants and students migrant and interpretative this finding is explained by the lifestyle of their parents immigrants and different cultures which have to cope and adapt and their marginalization from society and official institutions, a situation that results in their exposure to a variety of risks to their mental health. In addition to increased levels of psychopathology second generation immigrants such as students and the students in our sample suffer from violence (physical and mental through their exclusion) the authorities

and their fellow citizens. For this reason, it is very important to listen to the real problems of immigrant students and students and, through him, to try to identify the ways in which both health services and academic institutions can better respond to their needs.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα διπλωματική εργασία έχει τίτλο << Η διερεύνηση των προβλημάτων των μεταναστών φοιτητών και η σχέση τους με την ψυχοπαθολογία>> και εκπονήθηκε κατά το ακαδημαϊκό έτος 2014-2015 υπό την επίβλεψη της κ. Μαίρης Γκούβα, αναπληρώτρια καθηγήτρια του ΤΕΙ Ηπείρου, στην οποία και οφείλω ιδιαίτερες ευχαριστίες.

Θέλω να ευχαριστήσω βαθύτατα ένα πλήθος ανθρώπων που με υποστήριξαν για να ολοκληρωθεί αυτή η διατριβή.

Πρώτα από όλα θα ήθελα να ευχαριστήσω τα μέλη της τριμελούς επιτροπής. Την επιβλέπουσά μου κ. Μαίρης Γκούβα, για την ανάθεση του θέματος και για τη συνεχή και ουσιαστική υποστήριξη και επιστημονική καθοδήγηση καθ όλη τη διάρκεια των διδακτορικών μου σπουδών.

Την κ. Ευαγγελία Κοτρώτσιου για την υποστήριξη, το ενδιαφέρον, την πολύτιμη βοήθεια που μου έδωσε σε όλα τα στάδια της διατριβής και πάνω από όλα θέλω να την ευχαριστήσω για την κατανόηση και την υπομονή που μου έδειξε.

Την κ. Έλενα Δραγκιώτη, για την πολύτιμη υποστήριξη και βοήθεια που μου έδειξε από την έναρξη του μεταπτυχιακού διπλώματος και μέχρι την ολοκλήρωση αυτής της διατριβής.

Νιώθω πολύ ευγνώμων και χρωστάω πολλά σε όλους τους φίλους μου. Ιδιαίτερα θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου για την αγάπη και την υποστήριξη τους σε όλους τους τομείς της ζωής μου.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το φαινόμενο της μετανάστευσης υπάρχει από τα αρχαία χρόνια ακόμη, επηρεάζοντας την οικονομική και κοινωνική διάρθρωση της εκάστοτε χώρας. Η νεοελληνική μετανάστευση ειδικότερα είναι ιδιαίτερα παλιά, καθώς οι Έλληνες αποζητούσαν καινούριες πατρίδες με διάφορους προορισμούς, όπως τον Εύξεινο Πόντο, την ανατολική Μεσόγειο, τη νότια πρώην Σοβιετική Ένωση και τη Δυτική Ευρώπη (Χλέτσος & Ναζάκης, 2003).

Εξ' αιτίας της συγχρονικότητας του φαινομένου της μετανάστευσης στην Ελλάδα εγείρονται πολλά ζητήματα που αφορούν τόσο τη διαπολιτισμική εκπαίδευση αλλά και τα προβλήματα της εκπαίδευσης υψηλότερου επιπέδου των μεταναστών. Ένα από αυτά, το οποίο δεν αναδεικνύεται στη βιβλιογραφία, είναι τα προβλήματα των φοιτητών τριτοβάθμιας εκπαίδευσης οι οποίοι τελείωσαν ελληνικό σχολείο και με το σύστημα των πανελληνίων εξετάσεων απέκτησαν πρόσβαση στα ελληνικά πανεπιστήμια και τα ΤΕΙ.

Γενικός σκοπός της παρούσας ερευνητικής μελέτης είναι η διερεύνηση των προβλημάτων των φοιτητών μεταναστών πρώτης γενιάς και η διασύνδεση αυτών των προβλημάτων με την ψυχοπαθολογία των φοιτητών. Ταυτόχρονα, θα γίνει η υπόθεση ότι οι αναπαραστάσεις των φοιτητών που είναι μετανάστες πρώτης γενιάς ως προς τις συμπεριφορές μειονεξίας από τους άλλους φοιτητές θα συνδέονται στενά με την αύξηση της ψυχοπαθολογίας τους. Επίσης, υποθέτουμε ότι οι φοιτητές που θα ταυτίζονται με την έννοια του μετανάστη αρνητικά θα εμφανίζουν υψηλότερα επίπεδα σε σύγκριση με την ψυχοπαθολογία των φοιτητών που είναι μετανάστες πρώτης γενιάς αλλά δεν αισθάνονται μετανάστες.

Όσον αφορά τη δομή της εργασίας, στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζεται το φαινόμενο της μετανάστευσης. Πιο συγκεκριμένα, δίνεται ο ορισμός της έννοιας και η ιστορική αναδρομή, αλλά παράλληλα προσδιορίζονται οι όροι της νόμιμης και παράνομης μετανάστευσης. Στη συνέχεια, καθορίζονται οι παράγοντες που προκαλούν τη μετανάστευση, τα είδη μεταναστευτικής κίνησης, αλλά και οι τάσεις στη μετανάστευση.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύεται η μετανάστευση στην Ελλάδα. Πιο αναλυτικά, δίνονται τα χαρακτηριστικά της μετανάστευσης, αλλά και των μεταναστών στην

Ελλάδα. Στο παρόν κεφάλαιο επίσης, παρουσιάζεται η Ελλάδα ως χώρα υποδοχής μεταναστών και δίνονται παράλληλα και κάποια στατιστικά στοιχεία.

Το τρίτο κεφάλαιο αφορά τη μετανάστευση και την ψυχική υγεία. Έτσι λοιπόν, παρουσιάζεται η μετανάστευση σε σχέση με τη Σχιζοφρένεια, την Κατάθλιψη, την Αυτοκτονία, τη Χρήση ουσιών, τις διαταραχές προσωπικότητας και άλλες ψυχικές διαταραχές.

Το τέταρτο και το πέμπτο κεφάλαιο αφορούν το ερευνητικό κομμάτι της εργασίας. Πιο αναλυτικά, στο τέταρτο κεφάλαιο δίνεται η μέθοδος και συγκεκριμένα η ποσοτική έρευνα, το μεθοδολογικό εργαλείο, το δείγμα και η διαδικασία της έρευνας. Στο πέμπτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα αποτελέσματα που προέκυψαν από την παρούσα έρευνα.

Στο τελευταίο κεφάλαιο παρατίθενται τα συνολικά συμπεράσματα της παρούσας διπλωματικής εργασίας, καθώς και οι μελλοντικές προεκτάσεις της.

ΓΕΝΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

Το Φαινόμενο της Μετανάστευσης

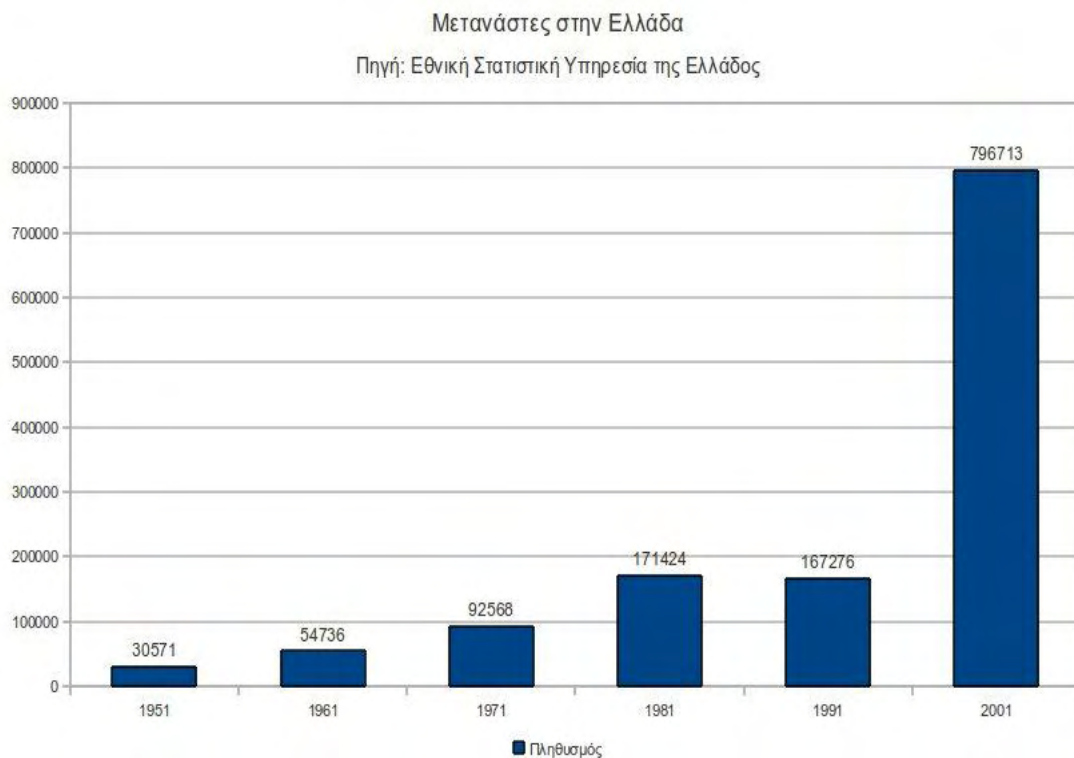
1.1 Ιστορική Αναδρομή

Έπειτα από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η Ελλάδα έχασε μεγάλο μέρος του εργατικού δυναμικού της, καθώς πολλοί εγκατέλειψαν τη χώρα με κατεύθυνση τις βόρειες ευρωπαϊκές χώρες, την Αμερική και την Αυστραλία για την ανέρευση καλύτερων συνθηκών απασχόλησης και διαβίωσης. Το ίδιο φαινόμενο παρατηρήθηκε και σε άλλες χώρες, το οποίο βοήθησε σημαντικά στην ανοικοδόμηση των μεταπολεμικών χωρών της Δυτικής Ευρώπης που βασίστηκε στο μεταναστευτικό εργατικό δυναμικό. Επίσης, χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι Ηνωμένες Πολιτείες, οι οποίες δημιουργήθηκαν ουσιαστικά από τους μετανάστες. Η Ευρώπη συγκεκριμένα, γνώρισε τη μετανάστευση στέλνοντας κατοίκους στις Ηνωμένες Πολιτείες αλλά και δεχόμενη μετανάστες από άλλες χώρες (Πουλοπούλου- Έμκε., 2007).

Στην Ευρώπη διακρίνονται διαφορετικές φάσεις μετανάστευσης. Η πρώτη αφορά την περίοδο 1945-1960 και είναι αυτή της ανοικοδόμησης των χωρών έπειτα από τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο. Ονομάζεται περίοδος του αποαποικισμού, διότι η βασική αιτία της μετανάστευσης ήταν η μετακίνηση πληθυσμών επειδή τελείωσε ο πόλεμος, με την σταδιακή επιστροφή των αποίκων και του εργατικού δυναμικού από τις αποικίες. Η δεύτερη περίοδος ξεκινά το 1955 και τελειώνει το 1973, κατά την οποία επικρατεί σημαντική μετανάστευσης εργατικού δυναμικού από το Νότο προς την Ηπειρωτική Ευρώπη και τις βόρειες χώρες. Την τρίτη περίοδο (1974-1988) η μετανάστευση είναι πιο περιορισμένη, καθώς οι χώρες υποδοχής μεταναστών δεν επιθυμούν νέο εργατικό δυναμικό. Η τελευταία περίοδος ξεκινά μετά το 1988 και επικρατεί μετακίνηση πληθυσμών από την Ανατολική προς τη Δυτική Ευρώπη (Χλέτσος & Ναζάκης, 2003).

Είναι φανερό ότι κατά τη μεταπολεμική περίοδο, οι χώρες αποστολής μεταναστών, όπως για παράδειγμα η Ελλάδα, έγιναν χώρες υποδοχής. Τα

χαρακτηριστικά της μετανάστευσης στη Βόρεια Ευρώπη διαφοροποιούνται από αυτά στη Νότια. Οι μετανάστες προς τη Βόρεια Ευρώπη προέρχονταν από λίγα κράτη, ήταν χαμηλού μορφωτικού επιπέδου, εισέρχονταν και ζούσαν νόμιμα στη χώρα, έβρισκαν απασχόληση με τη βοήθεια του δημόσιου φορέα απασχόλησης, εντάσσονταν στην νόμιμη οικονομία, προστατεύονταν νομικά και είχαν κοινωνική προστασία. Από την άλλη, οι μετανάστες προς τη Νότια Ευρώπη προέρχονταν από διάφορα κράτη, είχαν διαφορετικό επίπεδο μόρφωσης, εισέρχονταν και παρέμεναν παράνομα στη χώρα, έβρισκαν εργασία μέσω ιδιωτικών γραφείων, εντάσσονταν στην παραοικονομία χωρίς κοινωνική προστασία ή άλλη παροχή (Baldwin-Edwards, 1999).

Εικόνα 1.1 Ο αριθμός των μεταναστών στην Ελλάδα την περίοδο 1951-2001. Πηγή : Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος (www.statistics.gr)

Τα τελευταία χρόνια, η μετανάστευση προς την Ελλάδα αυξήθηκε μετατρέποντας την από χώρα προέλευσης σε χώρα υποδοχής μεταναστών. Διαθέσιμα στοιχεία για τον αριθμό των παράνομων μεταναστών στην Ελλάδα δεν υπάρχουν, όμως σύμφωνα με τους Lianos et al (1995), το 1992 ο αριθμός των μεταναστών ήταν 271.000, ενώ οι 181.000 εξ αυτών ήταν παράνομοι. Επίσης το

1994, τα στοιχεία του υπουργείου Δημόσιας Τάξης έδειχναν ότι ο αριθμός των παράνομων μεταναστών ήταν 350.000. Τα στοιχεία αυτά όμως δεν αντιπροσωπεύουν την πραγματικότητα, ενώ ο αριθμός τους ολοένα και αυξάνεται. Οι επιπτώσεις της στην οικονομία και την κοινωνία είναι πολλές, ενώ νέα δεδομένα και νέες ανάγκες δημιουργούνται συνεχώς από την είσοδο των μεταναστών στη χώρα μας (Χλέτσος, Ναζάκης, 2003).

1.2 Η έννοια της Μετανάστευσης

Κύριο χαρακτηριστικό του καπιταλιστικού συστήματος είναι η ελεύθερη μετακίνηση των ατόμων, καθώς η μετακίνηση του πληθυσμού βοήθησε σημαντικά στην ανάπτυξη του. Οι μετακινήσεις αυτές είχαν διάφορες μορφές όπως από τις αγροτικές στις αστικές περιοχές, από έναν οικονομικό κλάδο σε κάποιον άλλο, ή από τις φτωχές χώρες στις περισσότερο πλούσιες. Τα τελευταία χρόνια, εξαιτίας της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας, η μετακίνηση αυτή είναι εντονότερη (Πουλοπούλου- Έμκε Η., 2007).

Ο όρος μετανάστευση αφορά ουσιαστικά τη μετακίνηση ατόμων ή ομάδων με απώτερο στόχο είτε την προσωρινή είτε τη μόνιμη εγκατάσταση σε κάποιο άλλο γεωγραφικό - κοινωνικό - πολιτικό πλαίσιο. Πιο συγκεκριμένα, ως μετανάστης νοείται το άτομο που διαμένει το λιγότερο για 6 μήνες μακριά από τον τόπο κατοικίας του, εγκαταλείποντας τη χώρα του οικειοθελώς, με σκοπό την εγκατάσταση σε κάποια άλλη για λόγους προσωπικούς, οικογενειακούς ή οικονομικούς. Σε αυτήν την περίπτωση, ο μετανάστης λέγεται και οικονομικός.

Αυτό που θα πρέπει να σημειωθεί είναι ότι ο ορισμός του μετανάστη διαφέρει ανά χώρα και εξαρτάται από πλήθος παραμέτρων (Baldwin-Edwards, 2008). Ο ορισμός που έχει επικρατήσει διεθνώς όμως είναι ότι ο μετανάστης είναι το άτομο που εγκαταλείπει εκούσια τη χώρα του με σκοπό την εύρεση εργασίας και την προσωρινή ή μόνιμη εγκατάσταση σε άλλη χώρα, πιο οικονομικά αναπτυγμένη από τη δική του (Μπαγκαβός και Παπαδοπούλου, 2003).

Η Διεθνής Σύμβαση της Γενεύης (1951) και το συμπληρωματικό Πρωτόκολλο της Ν. Υόρκης (1967), ορίζουν ότι ο πρόσφυγας είναι το άτομο που βρίσκεται εκτός

της χώρας, της οποίας έχει την υπηκοότητα, λόγω του δικαιολογημένου φόβου δίωξης λόγω φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, κοινωνικής τάξης ή πολιτικών πεποιθήσεων. Ο συγκεκριμένος φόβος μάλιστα, έχει ως αποτέλεσμα να μην επιθυμεί να απολάβει την προστασία της συγκεκριμένης αυτής χώρας ή να επιστρέψει σε αυτήν. Στην Ελλάδα, η παρούσα έννοια επικυρώθηκε με το Ν.Δ. 3989/1959.

Ως αιτών άσυλο νοείται το άτομο, που είναι υπήκοος τρίτης χώρας ή ο ανιθαγενής, έχοντας υποβάλλει αίτημα ασύλου, αλλά ακόμη δεν έχει ληφθεί οριστική απόφαση (Π.Δ. 220/2007). Στην συγκεκριμένη κατηγορία εμπεριέχονται και οι υπήκοοι τρίτων χωρών που προωθούνται στην Ελλάδα, σε εφαρμογή του Κανονισμού (ΕΚ) 343/2003 του Συμβουλίου της Ευρώπης 18/02/2003.

Από την άλλη, ο ανιθαγενής είναι εκείνος που νομικά ή κοινωνικά δεν ανήκει σε κανένα αναγνωρισμένο κράτος. Σε κάποιες περιπτώσεις, παρά το ότι υπάρχει αναγνωρισμένο κράτος, το άτομο δεν επιθυμεί την επιβεβαίωση της εθνικότητας του, λόγω κόστους, συνθηκών πολιτικής αναταραχής ή φόβου δίωξης (Hatziprokoriou, 2004).

Στην Ελλάδα, ο νομικός όρος «αλλοδαπός» αναφέρεται σε όλους όσους δεν έχουν ελληνική υπηκοότητα και αφορά τις εξής κατηγορίες :

- Ξένοι υπήκοοι, οι οποίοι ζουν και εργάζονται στην Ελλάδα και έχουν άδεια παραμονής και εργασίας
- Ξένοι υπήκοοι, οι οποίοι ζουν και εργάζονται στην Ελλάδα παράνομα, δίχως άδεια παραμονής ή εργασίας σε ισχύ
- Αιτούντες άσυλο και άμεσα εξαρτώμενα μέλη, που έχουν κάνει ή εισέλθει στην χώρα με την σκοπό την αίτηση ασύλου.
- Πρόσφυγες, οι οποίοι ζουν και εργάζονται στην χώρα και είναι αναγνωρισμένοι από τις αρμόδιες αρχές.

Σύμφωνα με τους Χλέτσος και Ναζάκης (2003), στις κατηγορίες, που αναφέρθηκαν παραπάνω προστίθενται <<οι μετανάστες, οι οποίοι έχουν ελληνική καταγωγή και είναι :

- Παλινοσττούντες ομογενείς, οι οποίοι έχουν ελληνική καταγωγή και είναι υπήκοοι των νέων ανεξάρτητων κρατών της Πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Τα συγκεκριμένα άτομα εφόσον θέλουν, μπορούν να αποκτήσουν την ελληνική υπηκοότητα.

- Ομογενείς, ο οποίοι διαθέτουν αλβανική υπηκοότητα και έχουν ελληνική καταγωγή και τη δυνατότητα ειδικής άδειας παραμονής και εργασίας δεκαετίας>>.

Ως μεταναστευτική ροή νοείται η διαφορά εισροής - εκροής πληθυσμού εντός και εκτός των συνόρων της εκάστοτε χώρας. Κατά αυτόν τον τρόπο, βάσει δηλαδή του καθεστώτος εισόδου και παραμονής στη χώρα υποδοχής, η μετανάστευση χαρακτηρίζεται ως Νόμιμη ή Παράνομη (Γιατροί του Κόσμου & Διάσταση, 2010)

1.3 Νόμιμη/Παράνομη Μετανάστευση

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, ως νόμιμοι μετανάστες ορίζονται τα πρόσωπα, που εισήρθαν και παραμένουν νόμιμα στη χώρα. Επιπρόσθετα, η παρουσία των συγκεκριμένων ατόμων έχει καταγραφεί από τις αρμόδιες αρχές. Ταυτόχρονα, οι νόμιμοι μετανάστες είναι εφοδιασμένοι με την απαιτούμενη άδεια παραμονής και εργασίας.

Πίνακας 1.1 Εκτιμώμενος αριθμός των διεθνών μεταναστών στην Ελλάδα κατά την περίοδο 1990-2010. Πηγή : <http://esa.un.org/migration/p2k0data.asp>

Έτος	Εκτιμώμενος αριθμός των διεθνών μεταναστών στα μέσα του έτους
1990	412 093
1995	549 118
2000	731 706
2005	975 005
2010	1 132 794

Σύμφωνα με την Τζωτζοπούλου (2002), «οι μετανάστες ξένης εθνικότητας διακρίνονται στους :

- Μετανάστες με δικαίωμα ελεύθερης εγκατάστασης που προέρχονται από κράτος - μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης και

- υπηκόους τρίτων χωρών, όπου για την είσοδο και παραμονή των οποίων στη χώρα απαιτείται διαδικασία προέγκρισης».

Ως παράνομοι μετανάστες ορίζονται οι αλλοδαποί, που είτε εισήλθαν στη χώρα εξαρχής, δίχως νόμιμα ταξιδιωτικά έγγραφα (λαθρομετανάστες), είτε εισήλθαν αρχικά νόμιμα, υπό κάποια ιδιότητα αλλά έπειτα παρέμειναν παράνομα στη χώρα, ως αντικανονικοί μετανάστες.

Πίνακας 1.2 Εκτιμώμενος αριθμός των διεθνών μεταναστών σε Παγκόσμια κλίμακα κατά την περίοδο 1990-2010. Πηγή : <http://esa.un.org/migration/p2k0data.asp>

Έτος	Εκτιμώμενος αριθμός των διεθνών μεταναστών στα μέσα του έτους
1990	155 518 065
1995	165 968 778
2000	178 498 563
2005	195 245 404
2010	213 943 812

Αναφορικά με τη λαθρομετανάστευση, το χαρακτηριστικό της είναι ότι εμφανίζεται εκεί όπου οι χώρες "υποδοχής" μεταναστών εξαντλούν κατά κατά μια έννοια τις δυνατότητές τους να δεχθούν νομίμους μετανάστες. Ως κοινωνικό φαινόμενο, εμφανίστηκε ταυτόχρονα με την έννοια της νομικής υπόστασης του «κράτους» και των εννοιών της κυριαρχίας των συνόρων των πολιτών. Οι έννοιες αυτές συγκεκριμένα περιόρισαν, ή ακόμη και έθεσαν υπό τον έλεγχο του εκάστοτε κράτους την ελεύθερη είσοδο και παραμονή, εντός των ορίων της κρατικής κυριαρχίας, ξένων προς το κράτος ατόμων ή ομάδων.

Κατά αυτόν τον τρόπο λοιπόν, η έννοια της λαθρομετανάστευσης συμπεριλαμβάνει μια μη νόμιμη μορφή μετανάστευσης, δηλαδή της μετακίνησης ατόμων από τη χώρα προέλευσης τους προς μια άλλη χώρα-κράτος με εθνολογική οντότητα, κοινωνική δομή και ίδιο πολιτισμό.

Τέλος, θα πρέπει να αναφερθεί ότι το πιο σημαντικό αίτιο τόσο της μετανάστευσης, όσο και της λαθρομετανάστευσης είναι η αναζήτηση μιας καλύτερης ποιότητας ζωής, η οποία συνεπάγεται και την μεγάλη μετακίνηση ατόμων ή ομάδων από χώρες χαμηλού βιοτικού επιπέδου σε χώρες, οι οποίες

χαρακτηρίζονται ως περισσότερο οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά προηγμένες (Κανελλόπουλος, et al., 2006).

Πίνακας 1.3 Εκτιμώμενος αριθμός των διεθνών μεταναστών στην Ευρώπη κατά την περίοδο 1990-2010. Πηγή : <http://esa.un.org/migration/p2k0data.asp>

Έτος	Εκτιμώμενος αριθμός των διεθνών μεταναστών στα μέσα του έτους
1990	49 400 661
1995	54 717 864
2000	57 639 114
2005	64 398 585
2010	69 819 282

1.4 Παράγοντες που προκαλούν τη μετανάστευση

Η μετανάστευση είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο, το οποίο διαφέρει τόσο από χώρα σε χώρα, όσο και από εποχή σε εποχή, διαμορφώνοντας παράλληλα τις αντιλήψεις και τις στάσεις της κοινωνίας απέναντι στους μετανάστες. Υπάρχουν πολλοί οικονομικοί, κοινωνικοί και φυσικοί λόγοι, για τους οποίους οι άνθρωποι μεταναστεύουν, οι οποίοι μπορούν να ταξινομηθούν σε παράγοντες έλξης και απώθησης.

Οι ιστορικοί χρησιμοποιούσαν τις λέξεις «απόθηση» και «έλξη», όταν μελετούσαν τα αίτια της μετανάστευσης. Πρωτίστως, οι δύο αυτές έννοιες χρησιμοποιήθηκαν από οικονομολόγους, με σκοπό να αναδείξουν και να αναλύσουν τους οικονομικούς παράγοντες ώθησης του φαινομένου της μετανάστευσης. Μετέπειτα, οι έννοιες αυτές αναλύθηκαν εκτενέστερα, τόσο από οικονομολόγους όσο και από κοινωνιολόγους και ιστορικούς, με σκοπό να εντοπιστούν τα αίτια μετανάστευσης από μια περιοχή (προέλευση) προς μια άλλη περιοχή (προορισμός).

Ιστορικά, στην Ευρώπη υπήρξε ένα μεγάλο κύμα μετανάστευσης και ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα, όταν πλήθος ανθρώπων αναζητούσε νέους και ευνοϊκότερους τρόπους διαβίωσης σε χώρες, όπως στην Αμερική ή σε άλλες

ευρωπαϊκές αποικίες. Οι μεταναστεύσεις αυτές επικράτησαν λόγω δημογραφικών πιέσεων (παράγοντας απόθησης). Αντίθετα, στις μέρες μας, η πλαισίωση εταιριών με εργατικό δυναμικό (κάλυψη σε εργατικά χέρια) και οι καλύτερες οικονομικές ευκαιρίες είναι το σημαντικότερο κίνητρο της μετανάστευσης, δηλαδή οι μεταναστεύσεις του 20^{ου} αιώνα είναι αίτιο της εκβιομηχάνισης (παράγοντας έλξης) (OECD, 2004)

Μερίδα ερευνητών θεωρεί αδόκιμη την θεωρητική αυτή προσέγγιση της έννοιας της μετανάστευσης, διαμέσου παραγόντων έλξης και παραγόντων απόθησης από ένα τόπο. Ο λόγος είναι γιατί επιδιώκουν να αναλύσουν τους παράγοντες, που οφείλεται η μετανάστευση, με κριτήριο τις αντιδράσεις που προκαλούν και όχι κρίνοντας βάσει των χαρακτηριστικών τους. Βέβαια, οι προκύπτουσες αντιδράσεις δεν είναι ποτέ σταθερές, πράγμα που σημαίνει ότι οι σταθεροί παράγοντες δύναται να αλλάξουν χαρακτηρισμό, καθώς διαφοροποιείται ο τρόπος αντίδρασης των ανθρώπων προς αυτούς.

Κατά αυτόν τον τρόπο, η σωστότερη κατάταξη των παραγόντων και των αιτιών, που συμβάλουν στη μετακίνηση πληθυσμού, γίνεται εάν συμπεριληφθούν τα εξωτερικά και αναντίρρητα αναγνωρίσιμα χαρακτηριστικά τους, τα οποία διαφαίνονται στις παρακάτω ενδεικτικές γενικές κατηγορίες (Κανελλόπουλος et al., 2006) :

Φυσικοί παράγοντες

Οι κλιματικές αλλαγές, δηλαδή οι μεταβολές στο φυσικό περιβάλλον (πλημμύρες, ξηρασίες, τυφώνες, σεισμοί), που περιλαμβάνουν τις αναγκαστικές μετακινήσεις πληθυσμών. Συνήθως, η μετανάστευση αυτή πλήττει κυρίως τις υπανάπτυκτες περιοχές, όπως Μέση Ανατολή, Αφρική κ.α., σε αντιπαράθεση με τις ανεπτυγμένες χώρες της Δύσης, που πλήττονται λιγότερο από αυτές.

Οικονομικοί παράγοντες

Τα σημαντικότερα οικονομικά στοιχεία που συμβάλουν άλλοτε άμεσα και άλλοτε έμμεσα στη μετανάστευση είναι η σταθερή και μόνιμη απασχόληση, η καλύτερη αμοιβή εργασίας, οι κοινωνικές παροχές, καθώς και οι δυνατότητες αποταμίευσης.

Πολιτικοί παράγοντες

Στην κατηγορία αυτή εμπεριέχονται διώξεις που οφείλονται κυρίως στη διαφορετική θρησκεία, εθνικότητα, κοινωνική τάξη, πολιτική ιδεολογία, ή οποιαδήποτε άλλη πεποίθηση. Βέβαια, δεν είναι λίγες οι φορές, που στη μετανάστευση συμβάλει η ταυτόχρονη δράση οικονομικών και πολιτικών παραγόντων.

Κοινωνικοί παράγοντες

Οι συνηθέστεροι κοινωνικοί παράγοντες που οδηγούν στη μετανάστευση επέρχονται κυρίως από ενδοοικογενειακούς λόγους, από προκύπτοντα προβλήματα υγείας, από την ανάγκη για περαιτέρω μόρφωση, αλλά και από θρησκευτικούς και πολιτικούς διωγμούς.

Ψυχολογικοί παράγοντες

Τέλος, ουκ ολίγες είναι οι φορές που πλήθος ανθρώπων μεταναστεύει, είτε γιατί νοιώθει την ανάγκη απόκτησης νέων εμπειριών, είτε εμφανίζει την τάση για περιπέτεια και τυχοδιωκτισμό, είτε επίσης, ακολουθεί το ρεύμα της εποχής (Κανελλόπουλος et al., 2006).

1.5 Είδη μεταναστευτικής κίνησης

Η διάκριση μπορεί να επιτευχθεί με βάση τα είδη των παραμέτρων που χρησιμοποιούνται. Σύμφωνα με τους Κανελλόπουλο et al., (2006), τα είδη της μεταναστευτικής κίνησης κατατάσσονται με βάση τους εξής παραμέτρους:

α) Με παράμετρο τον τόπο μετανάστευσης διακρίνονται σε **διεθνή και εσωτερική μετανάστευση**:

- Διεθνής, δηλαδή μετανάστευση εκτός χώρας.
- Εσωτερική, δηλαδή εντός χώρας σε άλλο οικισμό

Το μεταναστευτικό ρεύμα που οδηγείται εκτός συνόρων επί μακρό χρονικό διάστημα και δίχως μεγάλη προοπτική επαναπατριsmού καλείται αποδημία. Αντίστοιχα, οι μεταναστεύσεις εσωτερικά της χώρας ονομάζεται εκδημία.

Το μεταναστευτικό ρεύμα που εισρέει, σε περιπτώσεις διεθνούς μετανάστευσης, καλείται μετοικία. Αντίστοιχα, όταν το ρεύμα είναι εσωτερικά της χώρας ονομάζεται εισδημία. Ο επαναπατρισμός των μεταναστών και η παλιννόστηση είναι μορφές της μετοικίας (επιστροφή στις ρίζες), ενώ τέλος, ο εξαστισμός είναι η τάση μετακίνησης εσωτερικά της χώρας από την ύπαιθρο στα αστικά κέντρα.

β) Με παράμετρο τον πιθανό χρόνο παραμονής διακρίνεται σε **μόνιμη** και **προσωρινή**.

- μόνιμη εγκατάσταση, η οποία μπορεί να περιέχει χαρακτηριστικά εσωτερικής ή εξωτερικής μετανάστευσης, της επανένωσης οικογενειών κ.α.
- η προσωρινή παραμονή σε έναν τόπο γίνεται κυρίως για βιοτικούς ή επαγγελματικούς λόγους, για σπουδές, εύρεσης εργασίας μόνιμης ή μερικής απασχόλησης κ.α.

Σύμφωνα με την Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος, οι Έλληνες υπήκοοι, που διαμένουν μόνιμα στην Ελλάδα, καλούνται μόνιμοι μετανάστες, αν διαμείνουν σε χώρα του εξωτερικού για ένα τουλάχιστον έτος, ενώ προσωρινοί για μικρότερο χρονικό διάστημα, επικαλούμενοι λόγους εργασίας

γ) Με παράμετρο την αλλαγή ή όχι του τρόπου ζωής σε συνάρτηση της προϋπάρχουσας κατάστασης διακρίνεται σε **καινοτόμο** ή **συντηρητική**.

- καινοτόμο, όταν υφίσταται μεταβολή του τρόπου ζωής του μετανάστη
- συντηρητική, όταν αυτός δε μεταβάλλεται

δ) Με παράμετρο το βαθμό εξάρτησης του ανθρώπου από τη φύση, η μετανάστευση διακρίνεται σε **αρχαϊκή** και **σύγχρονη**:

- αρχαϊκή: λόγω εξάντλησης των φυσικών πόρων
- σύγχρονη: κυρίως για καθαρά οικονομικούς λόγους, όπως ανεργίας

ε) Με παράμετρο το βαθμό εξάρτησης του ανθρώπου από τη χώρα καταγωγής, η μετανάστευση κατατάσσεται σε:

- **παροικία** και **αποικία**

ζ) Με παράμετρο το πλήθος μετανάστευσης, διακρίνεται σε **ανεξάρτητη** και σε **μαζική**.

- Ανεξάρτητη, τόσο ατομική όσο και ανεξάρτητη ομαδική, ονομάζεται όταν πρόκειται για μετανάστευση μεμονωμένων ατόμων ή ομάδων
- μαζική, δηλαδή μετακίνηση κατά μάζες

η) Με παράμετρο την πρόθεση διακρίνονται σε **εκούσια**, **αναγκαστική** και **βίαιη**.

- Εκούσια, όταν το άτομο ή το σύνολο πράττει ελεύθερα και αποφασίζει από μόνο του.
- Αναγκαστική, η οποία προκύπτει από δύσκολες και δυσμενείς συνθήκες διαβίωσης
- Βίαιη, η οποία προκύπτει μέσω επιβολής και συνηθέστερα από τις αρχές ενός κράτους, χωρίς να υπάρχουν περιθώρια επιλογής, όπως για παράδειγμα συμβαίνει με τις απελάσεις.

Τέλος, θα πρέπει να αναφερθεί ότι νεότερες εργασίες ορίζουν την έννοια της μετανάστευσης ως την μετακίνηση πληθυσμού με σκοπό την ελεύθερη εξεύρεση εργασίας, καθώς και της συνένωσης αυτών με τις οικογένειες τους (OECD, 2004).

1.6 Τάσεις στη μετανάστευση

Σήμερα, περισσότεροι από ένα δισεκατομμύριο άνθρωποι μεταναστεύουν (περίπου 750 εκατομμύρια εσωτερικοί μετανάστες και 250 εκατομμύρια διεθνείς μετανάστες) με σκοπό να ξεφύγουν από τη φτώχεια, τις συγκρούσεις, τις οικονομικές κρίσεις τις περιβαλλοντικές μεταβολές, στοχεύοντας για κάτι καλύτερο, τόσο για τις ζωές αυτών, όσο και των οικογενειών τους.

Χρησιμοποιώντας πρόσφατα διαθέσιμα στοιχεία απογραφής, ο μεταναστευτικός πληθυσμός εκτιμάται σε 247 εκατομμύρια για το 2013, σημαντικά μεγαλύτερο από την προηγούμενη εκτίμηση των 232 εκατομμυρίων, αποτελώντας μεγαλύτερο ποσοστό από το 3% του παγκόσμιου πληθυσμού, ενώ αναμένεται να ξεπεράσει τα 250 εκατομμύρια το 2015 (World Bank, 2015).

Οι πέντε επικρατέστερες χώρες μεταναστευτικού προορισμού παραμένουν οι Ηνωμένες Πολιτείες, η Σαουδική Αραβία, η Γερμανία, η Ρωσία και τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα. Το Μεξικό προς τις Ηνωμένες Πολιτείες είναι ο μεγαλύτερος μεταναστευτικός προορισμός στον κόσμο, αντιπροσωπεύοντας 13 εκατομμύρια μετανάστες για το 2013. Η Ρωσία προς την Ουκρανία είναι η δεύτερη μεγαλύτερη και ακολουθούν το Μπαγκλαντές προς την Ινδία. Στον πίνακα 1.4 φαίνεται ο μεταναστευτικός πληθυσμός για το 2013 για τις πέντε επικρατέστερες χώρες προορισμού.

Πίνακας 1.4 Τάσεις μετανάστευσης (επικρατέστεροι προορισμοί) Πηγή: Trends in International Migrant Stock: The 2013 Revision, με βάση την έκθεση των Ηνωμένων Εθνών (www.un.org)

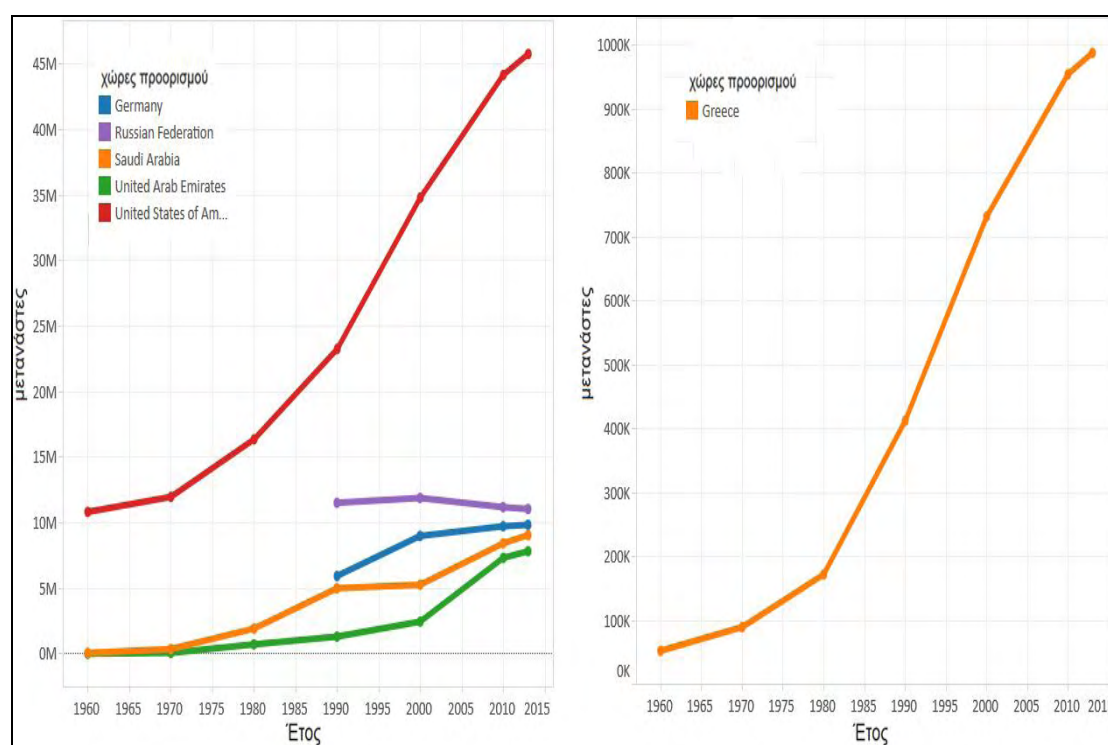
Γεωγραφική Περιοχή	Μετανάστες (εκατομμύρια)	Ποσοστό μεταναστών στο σύνολο του εθνικού πληθυσμού %	Ποσοστό συνολικού αριθμού μεταναστών %
Η.Π.Α	45,785,090	14.3	19.8
Ρωσία	11,048,064	7.7	4.8
Γερμανία	9,845,244	11.9	4.3
Σαουδική Αραβία	9,060,433	31.4	3.9
Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα	7,826,981	83.7	3.4

Επιπλέον, θα πρέπει να σημειωθεί ότι περίπου τριάντα εκατομμύρια μετανάστες δεν έχουν νόμιμα έγγραφα, ποσοστό που αναλογεί στο 10-15% της διεθνούς μετανάστευσης, ενώ περίπου 15 εκ. είναι πρόσφυγες. Θα πρέπει να τονιστεί ότι ελάχιστες είναι οι χώρες που παραμένουν ανεπηρέαστες από το φαινόμενο της μετανάστευσης.

Το 2013, οι γυναίκες αντιπροσώπευαν το 48% του συνόλου των διεθνών μεταναστών σε όλο τον κόσμο. Ωστόσο, υπάρχουν σημαντικές διαφορές μεταξύ των περιοχών μετακίνησης, δηλαδή οι γυναίκες που μετακινήθηκαν Βόρεια, αποτελούσαν το 52% του συνόλου για το 2013, ενώ εκείνες που μετακινήθηκαν Νότια αντιπροσώπευαν το 43%. Επιπρόσθετα, τα τρία τέταρτα του συνόλου των διεθνών μεταναστών το 2013 ήταν μεταξύ των

ηλικιών 20 έως 64 (Εικόνα 1.3). Από τα 171 εκατομμύρια διεθνών μεταναστών ήταν σε ηλικία εργασίας και η πλειοψηφία αυτών (61%) μετακινήθηκε προς τις αναπτυγμένες περιοχές.

Η μετανάστευση από τις πιο φτωχές στις πιο πλούσιες χώρες διαρκώς αυξάνεται. Την δεκαετία του 1990 υπήρξε σημαντική αύξηση του μεταναστευτικού πληθυσμού προς τις ανεπτυγμένες χώρες κυρίως στις ΗΠΑ, Γερμανία, Καναδά, αλλά και Αυστραλία, όπου από το 1986 μέχρι το 1996 τα ποσοστά των μεταναστών αυξήθηκαν κατά 25% (OECD, 2004). Κατά τη διάρκεια του 2000-2010, οι Ηνωμένες Πολιτείες, η Ισπανία και τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα ήταν οι πρώτες χώρες υποδοχής μεταναστών. Πιο συγκεκριμένα, η Ισπανία το 2006 είχε 75% παραπάνω μετανάστες συγκριτικά με το 2002.

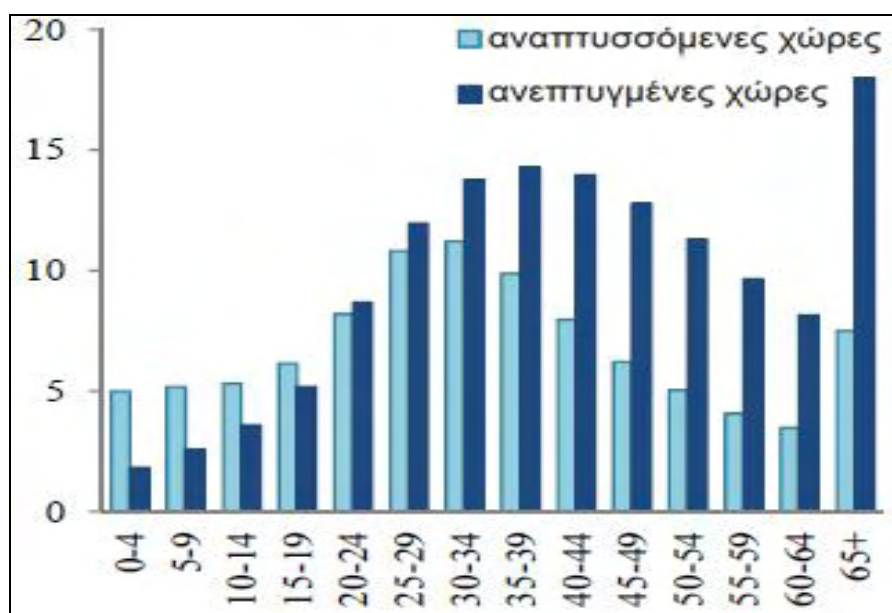

Εικόνα 1.2 Διεθνή μετακίνηση πληθυσμού ανά χώρα προορισμού (1960-2013). Αριστερά (επικρατέστεροι προορισμοί 2013), Δεξιά (Ελλάδα) Πηγή: Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής (migrationpolicy.org)

Σε σύγκριση με το 1990-2000 η Ιταλία, η Ισπανία, η Σαουδική Αραβία, η Νότια Αφρική, τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα και το Ηνωμένο Βασίλειο εμφάνιζαν μεγαλύτερη αύξηση μεταναστών, ενώ αντίθετα σε χώρες, όπως η

Γερμανία και η Ρωσία παρατηρήθηκε μείωση της μετανάστευσης σε αυτό το διάστημα. Η Ελλάδα κατέχει το μεγαλύτερο ποσοστό σε ξένους υπηκόους από την ίδια χώρα προέλευσης, καθώς το ποσοστό είναι 64% σε Αλβανούς μετανάστες, έπεται η Σλοβενία με 47% από την Βοσνία-Ερζεγοβίνη και ακολουθεί η Ουγγαρία με 37% Ρουμάνους μετανάστες.

Η οφειλόμενη στην εργασία μετανάστευση, με χαρακτήρα τόσο προσωρινής, όσο και μόνιμης απασχόλησης, έχει αυξηθεί εκθετικά στην πλειοψηφία των χωρών του ΟΟΣΑ, κυρίως από μετανάστες που η ειδικευση αυτών είναι σε τομείς της τεχνολογίας, της επικοινωνίας, της εκπαίδευσης και της υγείας. Η δημογραφική εικόνα τόσο στην Ευρώπη, όσο και στις χώρες του ΟΟΣΑ επηρεάζεται σε σημαντικό βαθμό από την μετανάστευση του πληθυσμού, καθώς εν δυνάμει λειτουργεί στην εξισορρόπηση της πληθυσμιακής κατάστασης, ενώ υπό διαφορετικές συνθήκες θα μειωνόταν αισθητά ο πληθυσμός.

Εικόνα 1.3 Ηλικιακή κατανομή των διεθνών μεταναστών στις αναπτυσσόμενων και ανεπτυγμένες χώρες, το 2013 (σε εκατομμύρια) Πηγή: Ηνωμένα Έθνη: Trends in International Migrant Stock (2013)

Μελέτες αποδεικνύουν πως οι περισσότερο δυναμικές περιοχές γενικά επιλύουν τα προβλήματα έλλειψης εργατικού δυναμικού, μέσω της μετανάστευσης. Κατά αυτόν τον τρόπο, οι μεγάλες αστικές περιοχές μπορούν να προσελκύσουν περισσότερους μετανάστες και κυρίως νέους και μορφωμένους

ανθρώπους. Αυτό μάλιστα, μπορεί να αντισταθμίσει τη συρρίκνωση και τη γήρανση του πληθυσμού προσελκύνοντας άτομα σε ηλικία εργασίας (OECD, 2004).

Τις επόμενες δεκαετίες, ο παράγοντας προσέλκυσης μεταναστών σε Ευρωπαϊκό επίπεδο θα είναι η προβλεπόμενη συρρίκνωση του πληθυσμού αυτών. Τα Ηνωμένα Έθνη αναφέρουν, πως μελλοντικά και συγκεκριμένα μέχρι και το 2050, χώρες που θα ενισχυθούν με θετικά ποσοστά καθαρής μετανάστευσης, θα αυξήσουν τον πληθυσμό τους. Τέτοιες χώρες είναι η Αλβανία, η Ισλανδία, η Ιρλανδία, το Λουξεμβούργο και η Τουρκία (United Nations, 2001). Σύμφωνα με τους Λαμπριανίδη και Λυμπεράκη (2005), η Ευρωπαϊκή Ένωση θα πρέπει να ενισχύεται από 1,6 εκατομμύρια μετανάστες ετησίως, ώστε να παραμείνει ανέπαφο το ποσοστό σε ηλικία εργασίας του πληθυσμού μέχρι το 2050 (Λαμπριανίδη, Λυμπεράκη, 2005).

Τα τελευταία χρόνια ενισχύθηκε αρκετά ο έλεγχος τόσο των συνόρων, όσο και στο εσωτερικό των χωρών. Η αλλαγή στην μεταναστευτική πολιτική από τα κράτη μέλη του ΟΟΣΑ πραγματοποιήθηκε κυρίως για λόγους ασφάλειας, καθώς και καταπολέμησης τρομοκρατικών επεισοδίων, ιδιαίτερα μετά τις επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου. Βέβαια, οι μεταβολές αυτές δεν αποσκοπούν μονάχα στην καταπολέμηση της τρομοκρατίας, αλλά συμβάλουν καθοριστικά στην καταστολή παράνομων μεταναστεύσεων, εμπορίας και διακίνησης ανθρώπων.

Θα πρέπει να τονιστεί ότι κάποιες από τις χώρες του ΟΟΣΑ εισήγαγαν ευνοϊκότερους νόμους για τους αλλοδαπούς και κυρίως για την ομαλότερη είσοδο στην χώρα, τη διαμονή και την απασχόληση τους, σε αντιδιαστολή με άλλες χώρες, που έλαβαν μέτρα, ώστε να καθίστανται γρηγορότερα οι διαδικασίες αιτήσεων ασύλου. Στην πλειοψηφία των χωρών δόθηκε προτεραιότητα στην ομαλή ένταξη των μεταναστών στην αγορά εργασίας, βοηθώντας τους έτσι, μέσω ειδικών τροποποιημένων διατάξεων, να βελτιώσουν τόσο τις γλωσσικές τους δεξιότητες, όσο και να αποφευχθούν οι οποιεσδήποτε διακρίσεις.

Το φαινόμενο της μετανάστευσης είναι ιδιαίτερα πολύπλοκο και σύνθετο ζήτημα, γι αυτό και απαιτείται η εκ βαθέων κατανόησή του, πριν διατυπωθούν και εφαρμοστούν οι όποιες πολιτικές. Άλλωστε, η εφαρμογή των μεταναστευτικών πολιτικών θα πρέπει να προσαρμόζεται και να εμβαθύνει στην

ολιστική προσέγγιση των μεταναστών, παρέχοντας τους τις κατάλληλες υπηρεσίες, ως μια ανεξάρτητη ψυχοσωματική οντότητα και ολοκληρωμένη προσωπικότητα (Κανελλόπουλος et al., 2006).

Η Μετανάστευση στην Ελλάδα

1.1 Τα χαρακτηριστικά της μετανάστευσης στην Ελλάδα

Από τον 19ο αιώνα ακόμη, η Ελλάδα αποτελούσε πηγή αποστολής μεταναστών σε κάθε ήπειρο, ενώ αντίθετα, κατά τον 20ο αιώνα, η μεταναστευτική κίνηση στράφηκε περισσότερο σε χώρες, που χαρακτηρίζονταν από ταχεία οικονομική ανάπτυξη και υψηλή ζήτηση εργατών, όπως Αμερική, Καναδάς και Αυστραλία (Κασιμάτη, 2003). Μεταναστευτική ροή όμως παρατηρήθηκε και προς τις Ευρωπαϊκές χώρες, όπως Γερμανία, και κυρίως έως τα τέλη της δεκαετίας του '70, όπου παρατηρείται ή αντίστροφη πορεία, δηλαδή η υποδοχή μεταναστών από τρίτες χώρες σε μικρό βαθμό στην αρχή και σε εντονότερους ρυθμούς μετέπειτα (Ναζιάκης & Χλέτσος, 2001).

Η Ελλάδα αποτέλεσε κατά κύριο λόγο χώρα εκροής μεταναστών κατά την περίοδο 1830-1970. Μέχρι το 1977, ο αριθμός των μεταναστευτικών ρευμάτων ήταν 1.800.000 άτομα, τα οποία κατέφυγαν σε άλλες χώρες με σκοπό την ανεύρεση καλύτερων συνθηκών ζωής. Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και κατά την περίοδο 1955-1975 παρατηρήθηκε αύξηση της μεταναστευτικής ροής από την Ελλάδα προς τις Ευρωπαϊκές χώρες, η οποία κορυφώθηκε στις περιόδους 1962-1965 με μέσο ετήσιο ρυθμό 108.000 άτομα και το 1969-1970 με μέσο ετήσιο ρυθμό 92.000 άτομα (Κασιμάτη, 2003).

Από το 1970 και έπειτα, η Ελλάδα εξελίχθηκε σε χώρα υποδοχής μεταναστών από την Αφρική και Ασία αρχικά (αρχές του 1970), και από τις πρώην σοσιαλιστικές χώρες μετέπειτα (1980). Επιπλέον, εξαιτίας της κατάρρευσης του κομμουνιστικού συστήματος στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη, το 1990 οι μεγαλύτερες μεταναστευτικές ροές προήλθαν από εκεί και κυρίως από την Αλβανία (Νικολάου & Στεργίου, 2006).

Οι μειονότητες που επικρατούσαν μέχρι πριν μερικά χρόνια στην Ελλάδα ήταν η μουσουλμανική και εκείνη των Αθιγγάνων (Δαμανάκης, 2002). Από τα

μέσα της δεκαετίας του 1980 όμως, προστέθηκαν και οι μετανάστες ελληνικής καταγωγής, όπως οι Ρωσοπόντιοι παλινοστούντες και οι Βορειοηπειρώτες, μετανάστες από τις πρώην κομμουνιστικές χώρες των Βαλκανίων και της Ανατολικής Ευρώπης αλλά και πολίτες χωρών της Ασίας και της Αφρικής. Από την άλλη, σε μικρότερο βαθμό όμως, συνεχίστηκε ο επαναπατρισμός Ελλήνων μεταναστών από τη Δυτική Ευρώπη, την Αμερική και την Αυστραλία, καθώς και η μετανάστευση πολιτών αναπτυγμένων χωρών (Τριανταφυλλίδου, 2005).

ΧΩΡΑ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ	ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ (χιλιάδες)
Αλβανία	438.000
Γερμανία	87.967
Τουρκία	66.402
Ρωσία	63.036
Γεωργία	62.174
Βουλγαρία	33.721
Αίγυπτος	28.351
Ρουμανία	23.025
Καζακστάν	21.161
Η.Π.Α.	20.027

Εικόνα 2.1 Οι 10 βασικές χώρες προέλευσης μεταναστών στην Ελλάδα. Πηγή: World Bank, 2007, Ε.Σ.Υ.Ε., 2001

Σύμφωνα με την Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδας, το 1981, οι ξένοι υπήκοοι ήταν 171.424, το 1991 υπήρξε σχετική μείωση του αριθμού αυτού, ενώ μέχρι το 2001 οι ξένοι υπήκοοι έφτασαν τους 796.713. Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να τονιστεί ότι ο μεγαλύτερος αριθμός των αλλοδαπών είναι πολίτες τρίτων χωρών.

Σύμφωνα με τη Eurostat (2009), στον ελλαδικό χώρο, ο αριθμός των αλλοδαπών άγγιζε τους 891.000, δηλαδή το 8,1% του συνολικού πληθυσμού της χώρας, χωρίς όμως να συμπεριλαμβάνονται οι πρόσφυγες και οι αιτούντες άσυλο, οι ομογενείς και οι παλινοστούντες, αλλά και οι μετανάστες χωρίς νόμιμα έγγραφα. Ο αριθμός των τελευταίων δε, έχει υπολογιστεί ότι αγγίζει το

30% του μεταναστευτικού πληθυσμού, ή το 2,7% του συνολικού. Την ίδια χρονιά, υπολογίστηκε ότι ο πληθυσμός των αλλοδαπών ήταν περίπου 1.100.000-1.200.000, δηλαδή αφορούσαν το 10% του πληθυσμού και το 12% του εργατικού δυναμικού της χώρας.

Η απογραφή, που πραγματοποιήθηκε σε παγκόσμιο επίπεδο το 2001, κατέγραψε τους αλλοδαπούς κατοίκους σε 216 χώρες. Σε αυτή την απογραφή παρατηρήθηκε ότι το χαρακτηριστικό της σύνθεσης των εθνικοτήτων είναι ότι οι Αλβανικής προέλευσης υπήκοοι υπερτερούν των υπολοίπων, συνιστώντας το 62% του μεταναστευτικού πληθυσμού. Οι υπόλοιπες εθνικότητες ακολουθούν με σημαντική διαφορά, όπως οι Ασιάτες σε ποσοστό 14%, οι Βόρειο-Αμερικανοί σε ποσοστό 3,2% και σε μόλις 1% οι Αφρικανοί. Τα αίτια αυτής της μεγάλης διαφοράς είναι η κατάρρευση της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και των πρώην κομμουνιστικών καθεστώτων (Πολωνία, Βουλγαρία, Ρουμανία και Αλβανία) (Γιατροί του Κόσμου & Διάσταση, 2010).

Αναφορικά με την Ελλάδα, ως ελκτικοί παράγοντες για τους μετανάστες νοούνται η γεωγραφική θέση της Ελλάδας, τα προσβάσιμα σύνορα, η καλύτερη οικονομική κατάσταση της Ελλάδος σε σχέση με άλλες χώρες, η παραοικονομία, αλλά και ο εποχιακός χαρακτήρας προσφοράς εργασίας στον τουρισμό, στη γεωργία και στους κατασκευαστικούς τομείς (International Organization for Migration, 2008).

Η Ελλάδα, από το 2007 και έπειτα, αποτελεί μια από τις πιο πλέον σημαντικές χώρες προορισμού των παράνομων μεταναστών και των αιτούντων άσυλο. Οι τελευταίοι μάλιστα, προέρχονται από το Πακιστάν, το Μπαγκλαντές, το Ιράκ και το Αφγανιστάν. Παρόλα αυτά όμως, η Ελλάδα παραμένει η χώρα με το μικρότερο αριθμό αναγνώρισης του καθεστώτος πρόσφυγα, καθώς λιγότερο από το 1% των αιτούντων αναγνωρίστηκε ως πολιτικός πρόσφυγας το 2007 (25.193 αιτήσεις ασύλου το 2007 σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης) (United Nations High Commissioner for Refugees, 2008).

Ως κοινωνικό φαινόμενο, η μετανάστευση αποτελεί περίπλοκη διαδικασία παγκοσμίως. Όσον αφορά την Ελλάδα, τα τελευταία χρόνια έχει μετατραπεί σε πολυπολιτισμική, κάτι που αποτελεί πρωτόγνωρο φαινόμενο, γιατί από τα αρχαία χρόνια ακόμη ήταν χώρα αποστολής μεταναστών. Πλέον στην Ελλάδα υπάρχουν μετανάστες από χώρες διαφορετικού πολιτισμικού, ιστορικού,

πολιτικού και κοινωνικού επιπέδου. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να δημιουργηθούν προβλήματα συνύπαρξης με τους ντόπιους, λόγω της διαφορετικότητάς τους, της θέσης τους στην ελληνική αγορά εργασίας και την περιορισμένη κοινωνική τους παρουσία στην τοπική κοινωνία (Κασιμάτης, 2006).

Χώρα υπηκοότητας	2001			Χώρα υπηκοότητας	2006	
	Σύνολο	% ανά εθνικότητα	% γυναικών σε κάθε εθνικότητα		Σύνολο	% ανά εθνικότητα
Σύνολο	796,713		45.25	Σύνολο	695,979	
Αλβανία	443,55	55.7	41.0	Αλβανία	481,663	69.2
Βουλγαρία	37,230	4.7	59.6	Βουλγαρία	43,981	6.3
Γεωργία	23,159	2.9	56.9	Ρουμανία	25,375	3.6
Ρουμανία	23,066	2.9	42.9	Ουκρανία	19,785	2.8
ΗΠΑ	22,507	2.8	51.1	Πακισταν	15,830	2.3
Κύπρος	19,084	2.4	52.7	Ρωσική Ομοσπονδία	13,635	2.0
Ρωσική Ομοσπονδία	18,219	2.3	62.1	Γεωργία	13,254	1.9
Ηνωμένο Βασίλειο	15,308	1.9	57.9	Ινδία	10,043	1.4
Γερμανία	15,303	1.9	57.4	Μολδαβία	9,920	1.4
Ουκρανία	14,149	1.8	74.3	Αίγυπτος	9,461	1.4
Πολωνία	13,378	1.7	54.1	Φιλιππίνες	6,465	0.9
Πακισταν	11,192	1.4	4.4	Συρία	5,747	0.8
Αυστραλία	9,677	1.2	52.7	Μπανγκλαντές	5,661	0.8
Τουρκία	8,297	1.0	47.7	Αρμενία	4,687	0.7
Ιταλία	7,953	1.0	50.2	Σερβία- Μαυροβούνιο	3,691	0.5
Αίγυπτος	7,846	1.0	22.4	Κίνα	2,041	0.3
Αρμενία	7,808	1.0	53.3	Πολωνία	1,855	0.3
Ινδία	7,409	0.9	7.2	ΗΠΑ	1,769	0.3
Ιράκ	7,188	0.9	29.6	Νιγηρία	1,632	0.2
Καναδάς	6,909	0.9	51.7	ΠΔΓΜ	1,406	0.2

Εικόνα 2.2 Ξένοι πολίτες στην Ελλάδα κατά υπηκοότητα και φύλο, 2001 και 2006 Πηγή: ΕΣΥΕ (1) Απογραφή Πληθυσμού 2001, (www.statistics.gr), ΕΣΥΕ (2) Μεταναστευτική κίνηση πληθυσμού κατά υπηκοότητα και φύλο-2006

2.2 Τα χαρακτηριστικά των μεταναστών στην Ελλάδα

Κατά τα τελευταία έτη, ο αριθμός των μεταναστών στην Ελλάδα έχει τετραπλασιαστεί, οπότε και η χώρα αυτή τη στιγμή έχει το μεγαλύτερο ποσοστό μετανάστευσης στην ΕΕ. Αναφορικά με την παραχώρηση της ιθαγένειας, στα κράτη-μέλη της ΕΕ, όπως η Γερμανία, η Ελλάδα, η Ισπανία και η Ιταλία, όπου

ισχύει το *jus sanguinis* (δηλαδή, παραχώρηση ιθαγένειας με βάση την εθνικότητα των γονέων παρά τον τόπο γέννησης) ολόκληροι πληθυσμοί παιδιών μεταναστών χαρακτηρίζονται ως μετανάστες στις χώρες στις οποίες γεννήθηκαν. Παρόλα αυτά, σε αρκετές χώρες της Βορείου ΕΕ παραχωρούν πιο εύκολα την ιθαγένεια, έπειτα από 5 έτη παραμονής. Αυτό έχει ως συνέπεια να μην συμπεριλαμβάνονται οι μετανάστες στα στατιστικά στοιχεία. Από την άλλη, τα κράτη-μέλη της Νοτίου ΕΕ πλέον παραχωρούν πιο δύσκολα την ιθαγένεια στους μετανάστες, κάτι που διαφαίνεται και στα στατιστικά στοιχεία (Baldwin-Edwards, 2005).

Μια έρευνα της Mediterranean Migration Observatory, έδειξε ότι κατά την απογραφή του 2001 υπήρχαν 762.191 μετανάστες στην Ελλάδα, ενώ αντίστοιχα στοιχεία της Eurostat για το 2006 έδειξαν ότι υπήρχαν 884.000 μετανάστες (Baldwin-Eduards, 2008). Σύμφωνα με την απογραφή του 2001, το 40% των μεταναστών φάνηκε να απασχολείται σε ανειδίκευτες θέσεις εργασίας (Cavounidis, 2006), το 32% στις κατασκευές, το 20,5% ως οικιακό προσωπικό, το 11,6% στο εμπόριο και τη μεταποίηση, το 8,2% στον Τουρισμό και τέλος, το 6% στην γεωργία. Αξιοσημείωτο είναι δε, ότι ο πληθυσμός των αλλοδαπών δεν χαρακτηρίζεται από υψηλά ποσοστά ανεργίας, καθώς ανέρχεται μόλις στο 5,22% με 21.593 άνεργους, εκ των οποίων οι 18.885 ζητούσαν εργασία για πρώτη φορά (Μαράτου-Αλιπράντη, Γκαζόν, 2005).

Επιπλέον, κατά την περίοδο 2004/05, η πλειοψηφία των μεταναστών τρίτων χωρών που δραστηριοποιούνταν στην Ελλάδα ήταν ηλικίας 15-64 ετών. Πιο αναλυτικά, το 53,5% του μεταναστευτικού πληθυσμού ήταν ηλικίας 25-54 ετών. Στις μικρότερες ηλικίες, τα ποσοστά των μεταναστών είναι πιο υψηλά σε σχέση με τα αντίστοιχα ποσοστά του συνολικού πληθυσμού. Από την άλλη, τα ποσοστά ηλικιωμένων μεταναστών ήταν χαμηλότερα από αυτά του συνολικού πληθυσμού (Γιατροί του Κόσμου & Διάσταση, 2010).

Αναφορικά με τον γυναικείο πληθυσμό, το ποσοστό αγγίζει το 55,6%, αλλά δεν κατανέμεται με τον ίδιο τρόπο στις διάφορες εθνικότητες. Επιπλέον, οι μετανάστες στο μεγαλύτερο ποσοστό τους (86,6%) είναι κάτοικοι των αστικών περιοχών, ενώ το 6,4% ζει σε ημιαστικές περιοχές και το 7% σε αγροτικές (Cavounidis, 2006).

Αναφορικά με την εκπαίδευση, οι μετανάστες, που προέρχονται από την Ουκρανία, τη Κύπρο, το Ηνωμένο Βασίλειο, τη Γερμανία, τη Ρωσία, την Αίγυπτο, την Αρμενία, τη Γεωργία και τις ΗΠΑ έχουν ένα πολύ μεγάλο ποσοστό με μεταπτυχιακή πανεπιστημιακή εκπαίδευση, είναι σημαντικά πιο ειδικευμένες από τον ελληνικό πληθυσμό και με υψηλότερη επαγγελματική κατάρτιση. Από την άλλη, μετανάστες που προήλθαν από το Μπανγκλαντές, το Πακιστάν, την Ινδία και το Ιράκ συνήθως είναι αναλφάβητοι ή έχουν πρωτοβάθμια εκπαίδευση σε ποσοστό 50%. Τέλος, η ανειδίκευτη κατηγορία παρουσιάζει ομοιότητες με τον ελληνικό πληθυσμό. Μάλιστα, το μεγαλύτερο ποσοστό το καταλαμβάνουν οι μετανάστες από Αλβανία, Μπανγκλαντές, Πακιστάν και Ινδία (Baldwin-Eduards, 2008).

2.3 Η Ελλάδα ως χώρα υποδοχής μεταναστών - Στατιστικά Στοιχεία

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζονται στατιστικά στοιχεία για τη μετανάστευση στην Ελλάδα ως χώρα υποδοχής μεταναστών. Επίσης, παρουσιάζονται στατιστικά στοιχεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με τη διεθνή μετανάστευση, η οποία επηρεάζεται κατά βάση από οικονομικούς, πολιτικούς και κοινωνικούς παράγοντες στη χώρα καταγωγής του εξερχόμενου μετανάστη, αλλά και στη χώρα προορισμού. Κατά κύριο λόγο, η οικονομική ευμάρεια και πολιτική σταθερότητα της Ευρώπης αποτελούσαν πάντοτε σταθερό πόλο έλξης των μεταναστών. Η διεθνής μετανάστευση προς τις χώρες προορισμού δύναται να αποτελέσει μέσο επίλυσης ελλείψεων στην αγορά εργασίας, αν και δεν μπορεί να αναστρέψει την αύξηση της τάσης γήρανσης του πληθυσμού στις χώρες της Ευρώπης.

Όπως φαίνεται στην Εικόνα 2.3, πάνω από 3.000.000 άτομα μετανάστευσαν το 2009 προς κάποιο κράτος μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ 1.900.000 άτομα μετανάστευσαν από κάποιο κράτος μέλος της. Βάσει αυτών των στοιχείων, το 2009 υπήρξε σημαντική μείωση της εισερχόμενης μετανάστευσης συγκριτικά με το 2008. Πάραυτα, η ποσοτική εκτίμηση του μεγέθους της μείωσης είναι πολύ δύσκολη, καθώς κάποιες χώρες, όπως η Γερμανία, η Αυστρία και οι Κάτω Χώρες άλλαξαν τους ορισμούς της έννοιας της μετανάστευσης.

Τα συγκεκριμένα αριθμητικά στοιχεία δεν αντιπροσωπεύουν το συνολικό αριθμό της μεταναστευτικής ροής από και προς την Ευρωπαϊκή Ένωση συνολικά, καθώς περιλαμβάνουν και τις ροές μεταξύ των διαφόρων κρατών μελών. Επιπλέον, περίπου το 50% των εργαζομένων που κινήθηκαν σε κράτη μέλη το 2009 (1.600.000 άτομα), διέμεναν νωρίτερα εκτός της Ευρωπαϊκής Ένωσης μόνιμα (Eurostat, 2010).

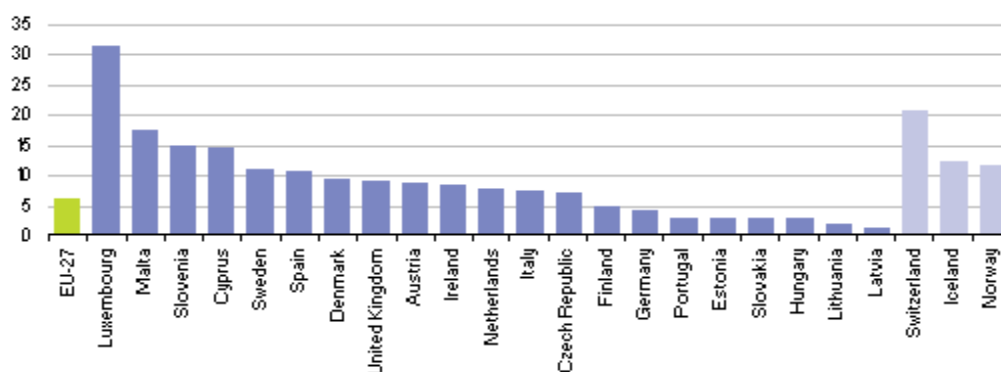
	Total immigrants (1 000)	Nationals		Non-nationals					
		(1 000)	(%)	Total		Citizens of other EU Member States		Citizens of non-member countries	
				(1 000)	(%)	(1 000)	(%)	(1 000)	(%)
EU-27	3 000.0	600.0	18	2 500.0	81	1 000.0	31	1 500.0	50
Belgium
Bulgaria
Czech Republic	75.6	21.7	28.8	53.9	71.2	15.5	20.5	38.4	50.7
Denmark	51.8	19.3	37.2	32.5	62.8	16.2	31.3	16.3	31.4
Germany	347.3	79.2	22.8	267.2	76.9	126.8	36.5	140.4	40.4
Estonia	3.9	1.7	42.6	2.2	57.4	1.0	26.8	1.2	30.5
Ireland	37.4	14.7	39.4	22.5	60.1	16.0	42.7	6.5	17.4
Greece	.	.	.	84.2	.	29.5	.	54.6	.
Spain	499.0	29.6	5.9	469.3	94.1	144.9	29.0	324.5	65.0
France
Italy	442.9	36.2	8.2	406.7	91.8	136.1	30.7	270.6	61.1
Cyprus	11.7
Latvia	2.7	0.5	19.4	2.2	80.6	1.1	40.2	1.1	40.4
Lithuania	6.5	4.8	74.3	1.7	25.7	0.3	4.0	1.4	21.7
Luxembourg	15.8	1.1	7.1	14.6	92.7	11.9	75.7	2.7	16.9
Hungary	27.9	2.3	8.3	25.6	91.7	14.2	51.1	11.3	40.6
Malta	7.2	1.2	17.0	6.0	83.0	4.0	54.7	2.0	28.3
Netherlands	128.8	36.9	28.7	81.9	63.6	47.3	36.7	34.6	26.8
Austria	73.3	9.5	13.0	63.6	86.9	39.1	53.3	24.6	33.5
Poland
Portugal	32.3	18.0	55.9	14.3	44.1	4.0	12.4	10.3	31.8
Romania
Slovenia	30.3	2.9	9.6	27.4	90.3	1.9	6.2	25.5	84.1
Slovakia	15.6	1.2	7.7	14.4	92.3	6.9	43.9	7.6	48.4
Finland	26.7	8.6	32.3	17.8	66.7	6.5	24.2	11.3	42.4
Sweden	102.3	18.5	18.1	83.5	81.6	26.9	26.3	56.6	55.4
United Kingdom	566.5	96.0	16.9	470.5	83.1	167.4	29.6	303.1	53.5
Iceland	3.9	1.4	36.0	2.5	64.0	2.0	51.3	0.5	12.6
Liechtenstein
Norway	56.0	7.3	13.1	48.6	86.9	26.9	48.0	21.8	38.9
Switzerland	160.6	22.4	13.9	138.3	86.1	91.1	56.7	47.1	29.3

(1) EU-27 rounded totals are based on estimates; the individual values do not add up to the total due to rounding and the exclusion of the 'unknown' citizenship group from the table.

Source: Eurostat (online data code: migr_imm1 ctz)

Εικόνα 2.3 Μετανάστευση ανά κύρια ομάδα ιθαγένειας, 2009 Πηγή: Eurostat
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

Το 2009, το Ηνωμένο Βασίλειο είχε τον μεγαλύτερο αριθμό εισερχόμενων μεταναστών (566.500), ακολουθούσε η Ισπανία (499.000) και έπειτα η Ιταλία (442.900). Και οι τρεις χώρες είχαν το 50,3 % του συνόλου των μεταναστών που εισήλθαν σε κράτος μέλος. Επιπρόσθετα, όσον αφορά τους εξερχόμενους μετανάστες, το Ηνωμένο Βασίλειο είχε τον μεγαλύτερο αριθμό το 2009 (368.000), ακολουθούσε η Ισπανία με 324.000 και μετά η Γερμανία με 287.000. Το 2009, τα πιο πολλά κράτη μέλη είχαν μεγαλύτερα ποσοστά εισερχόμενης μετανάστευσης σε αντίθεση με την εξερχόμενη, αν και στην Ιρλανδία, τη Μάλτα και τα τρία κράτη μέλη της Βαλτικής οι εξερχόμενοι ήταν περισσότεροι από τους εισερχόμενους μετανάστες (Eurostat, 2010).

(1) Data on the number of inhabitants refer to 1 January 2010; Belgium, Bulgaria, Greece, France, Poland and Romania, not available.
Source: Eurostat (online data codes: migr_imm1ctz and migr_pop1ctz)

Εικόνα 2.4 Εισερχόμενοι μετανάστες, 2009 (ανά 1 000 κατοίκους) Πηγή: Eurostat

Μετά το πέρας του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου, οι χώρες της Νότιας Ευρώπης, όπως και η Ελλάδα, συνέβαλαν στο μεταναστευτικό κύμα προς τις βιομηχανοποιημένες χώρες της Βόρειας Ευρώπης. Πιο συγκεκριμένα, κατά το 1950-1973, περίπου ένα εκατομμύριο Έλληνες μετανάστευσαν στη Δυτική Ευρώπη, τις ΗΠΑ, τον Καναδά και την Αυστραλία, εξαιτίας πολιτικών και οικονομικών λόγων. Μετά την υιοθέτηση αυστηρής μεταναστευτικής πολιτικής από τις Ευρωπαϊκές χώρες όμως, η μεταναστευτική ροή των Ελλήνων μειώθηκε σταδιακά, ενώ το φαινόμενο του επαναπατρισμού ενισχύθηκε (Kassimis, Kasimi. 2004).

Πολλοί παράγοντες συνέβαλλαν στη μετατροπή της Ελλάδας από χώρα αποστολής σε χώρα υποδοχής μεταναστών, όπως η γεωγραφική της θέση (εκτεταμένες ακτές, εύκολα διασχίσιμα σύνορα), αλλά και η πρότερη οικονομική ανάπτυξη και βελτίωση των συνθηκών εκπαίδευσης και διαβίωσης, που απομάκρυναν πολλούς Έλληνες από χαμηλού επιπέδου και εισοδήματος δουλειές. Εξίσου σημαντικοί παράγοντες είναι και η εποχιακή φύση εργασιακών τομέων, όπως ο τουρισμός, οι οικοδομικές εργασίες και η γεωργία (Kassimis, Kasimi 2004).

Το πρώτο μεταναστευτικό κύμα προς της Ελλάδα έλαβε χώρα στις αρχές της δεκαετίας του '90. Το μεγαλύτερο μέρος των μεταναστών ήταν αλβανικής υπηκοότητας (20.600 άτομα το 1991), λόγω των κοινών συνόρων, που διευκόλυναν το πέρασμα στην Ελλάδα. Πολλοί από αυτούς μάλιστα είχαν Ελληνικές ρίζες (Marvakis et al., 2004). Το δεύτερο μεταναστευτικό κύμα προς την Ελλάδα παρατηρείται μετά το 1995. Το μεγαλύτερο ποσοστό των μεταναστών προέρχεται από άλλες Βαλκανικές χώρες, το Πακιστάν, την Ινδία και την πρώην Σοβιετική Ένωση. Πολλοί μετανάστες μάλιστα ήταν έλληνες ομογενείς, ποντιακής καταγωγής, που προήλθαν από τη Σοβιετική Ένωση. Έτσι λοιπόν, κατά το διάστημα 1987-1997, έχει υπολογιστεί ότι 80000 Πόντιοι μετανάστευσαν στην Ελλάδα, ενώ το 1999 ο αριθμός τους ανήλθε στις 150000 (Kassimis, Kasimi 2004).

Κατά το έτος 2006, το σύνολο των αλλοδαπών στην Ελλάδα ήταν περίπου 700,000 άτομα. Το μεγαλύτερο ποσοστό προέρχονταν από την Αλβανία, τη Βουλγαρία και τη Ρουμανία και έπονταν οι μετανάστες από το Πακιστάν και την Ινδία (Mighealthnet, 2009). Το 2006, σύμφωνα με την Eurostat (2008), εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα 86,693 μετανάστες. Από αυτούς, το 80% προέρχονταν από χώρες που δεν ανήκαν στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Πιο συγκεκριμένα, το 42% των μεταναστών ήταν Αλβανικής καταγωγής, το 15% Βούλγαροι και το 6% Ρουμάνοι (Eurostat, 2008).

Ο επίσημος αριθμός των μεταναστών στην Ελλάδα απέχει από τον πραγματικό, εξαιτίας του πολύ μεγάλου αριθμού παράνομων μεταναστών. Υπολογίζεται ότι το 2001 ο αριθμός των παράνομων μεταναστών ανέρχονταν στο ένα εκατομμύριο περίπου (Εμκε-Πουλοπούλου, 2007). Αυτό που θα πρέπει να σημειωθεί είναι ότι ο πραγματικός αριθμός των μεταναστών δίχως άδεια

παραμονής όμως, δεν είναι δυνατό να υπολογισθεί με ευκολία. Παρόλα αυτά, το 2003 νομιμοποιήθηκαν περίπου 580,000 μετανάστες (Herm 2008).

Το 2005, ο αριθμός των αλλοδαπών με άδεια παραμονής ήταν 501,329 άτομα, ενώ το 2007 οι παράνομοι μετανάστες ανέρχονταν σε 112,000 άτομα. Παρόλα αυτά, θα πρέπει και πάλι να επισημανθεί ότι ο αριθμός αυτός απέχει κατά πολύ από τον πραγματικό αριθμό. Τέλος, θα πρέπει να τονιστεί ότι στην Ελλάδα δεν υπάρχουν ομάδες εγκατεστημένων μεταναστών, που θα μπορούσαν να θεωρηθούν εθνικές μειονότητες, καθότι η μετανάστευση έλαβε τόσο μεγάλες διαστάσεις κατά την τελευταία εικοσαετία. Αναγνωρισμένες μειονότητες λοιπόν, παραμένουν μέχρι σήμερα η θρησκευτική μειονότητα των Μουσουλμάνων της Θράκης, αλλά και η μειονότητα των αθίγγανων (Mighealthnet 2009).

Μετανάστευση και Ψυχική Υγεία

3.1 Γενικά

Η μετανάστευση αποτελεί μια κοινωνική μεταβολή, όπου το άτομο μεταβαίνει σε διαφορετικό πολιτισμικό πλαίσιο λόγω μόνιμης εγκατάστασης. Η μετακίνηση γίνεται για οικονομικούς, πολιτικούς ή εκπαιδευτικούς λόγους. Η μετανάστευση ταξινομείται ανάλογα με τον τρόπο λήψης της απόφασης, το συνειδητό κίνητρο, τη σύνδεση κοινωνίας προέλευσης με την κοινωνία εγκατάστασης, τη συμμετοχή των ατόμων στο εγχείρημα και τέλος τη νομιμότητα της εγκατάστασης (Λειβαδίτης, 2003).

Η μετανάστευση δημιουργεί ψυχοπιεστικά γεγονότα, που συνήθως επηρεάζουν την ψυχική κατάσταση ενός ατόμου. Η διαδικασία, η προετοιμασία και η υποδοχή από την νέα κοινωνία εγκατάστασης είναι ουσιαστικά παράγοντες που δύναται να επιβαρύνουν την ψυχική υγεία. Άλλοι λόγοι είναι η προσωπικότητα του μετανάστη, η ψυχολογία, η πολιτισμική ταυτότητα, η κοινωνική στήριξη και τέλος η αποδοχή (Bhugra Jones, 2000). Χαρακτηριστικό γνώρισμα επίσης, είναι η αλληλεπίδραση αμυντικών και προσαρμοστικών μηχανισμών, καθώς αυτός χάνει το οικείο περιβάλλον του, πιθανές μακροχρόνιες σχέσεις, καθώς και κοινωνικές αξίες (Bhugra, 2000).

3.2 Μετανάστευση και Σχιζοφρένεια

Πολλές είναι οι μελέτες, που έχουν ασχοληθεί με την επιδημιολογία των ψυχιατρικών διαταραχών στις διάφορες μεταναστευτικές ομάδες σε σχέση με τον γηγενή πληθυσμό κατά τα τελευταία χρόνια. Το συμπέρασμα των ερευνών αυτών είναι ότι η μετανάστευση δεν αποτελεί και τόσο σημαντικό παράγοντα, που να αυξάνει την ψυχιατρική νοσηρότητα των μεταναστών. Παρόλα αυτά

όμως, υπάρχουν πλέον ενδείξεις ότι κάποιες μεταναστευτικές ομάδες παρουσιάζουν αυξημένη νοσηρότητα σε συγκεκριμένες ψυχικές διαταραχές.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι οι μαύροι μετανάστες από την Καραϊβική στη Μεγάλη Βρετανία, που παρουσιάζουν ακόμη και υπερτριπλάσιο επιπολασμό νοσηλευόμενης σχιζοφρένειας συγκριτικά πάντοτε τον γηγενή πληθυσμό. Εξίσου καθοριστικοί γι αυτό το αποτέλεσμα είναι και οι διάφοροι δημογραφικοί παράγοντες, όπως η οικογενειακή κατάσταση και το επίπεδο μόρφωσης. Αξιοσημείωτο είναι δε, ότι οι σχιζοφρενείς μετανάστες από την Καραϊβική είναι πιο βίαιοι και υπόκεινται πιο συχνά στην ακούσια νοσηλεία. Επιπλέον, θα πρέπει να σημειωθεί ότι στη δεύτερη γενιά μεταναστών υπάρχει εξίσου μεγάλο ποσοστό εμφάνισης της διαταραχής (Levecque, et al., 2007).

Από την άλλη, άλλες μεταναστευτικές ομάδες παρουσιάζουν πιο μικρή νοσηρότητα συγκριτικά με το γηγενή πληθυσμό. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι πληθυσμοί Ασιατών μεταναστών στη Μεγάλη Βρετανία ή σε άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Όσον αφορά τα ελληνικά δεδομένα, δεν έχει γίνει μέχρι σήμερα μια τόσο λεπτομερής έρευνα, που να δείχνει τον επιπολασμό της σχιζοφρένειας στις μεταναστευτικές ομάδες.

Η πιθανή εξήγηση των διαφορών της ψυχιατρικής νοσηρότητας μεταξύ ομάδων μεταναστών και γηγενών αφορά τις παρακάτω υποθέσεις:

- *Οι διαφορές ίσως οφείλονται σε πραγματικές διαφορές στην ψυχιατρική νοσηρότητα μεταξύ διαφόρων εθνοτήτων, δίχως να εμπλέκεται το φαινόμενο της μετανάστευσης. Κάτι τέτοιο όμως δεν φαίνεται ουσιαστικά να ισχύει, σύμφωνα με τις τελευταίες μελέτες σε συγκρίσεις πληθυσμών που ανήκουν σε διάφορες εθνότητες και έχουν ίδια δημογραφικά χαρακτηριστικά (Bhugra, 2000).*
- *Η απόφαση και η εκτέλεση της μετανάστευσης συνιστά είτε τη θετική, είτε την αρνητική διαδικασία επιλογής, αναλόγως με το αν τείνουν να μεταναστεύουν οι περισσότεροι ή οι λιγότεροι επιρρεπείς σε μία διαταραχή. Παρόλα αυτά, δεν υπάρχουν εμπειριστατωμένες μελέτες, που να αποδεικνύουν κάτι τέτοιο.*
- *Οι στρεσογόνες συνθήκες μετανάστευσης αποτελούν παράγοντα αύξησης της πιθανότητας εκδήλωσης ψυχικών διαταραχών. Η υπόθεση αυτή ευσταθεί περισσότερο, καθότι πολλοί είναι οι μετανάστες,*

οι οποίοι είναι πρόσφυγες πολέμου, οπότε ίσως εμφανίσουν μελλοντικά διάφορα μετατραυματικά σύνδρομα. Από την άλλη, όσοι μετανάστες βιώνουν συνθήκες έσχατης ανέχειας, αποκλεισμού, ή ρατσιστικής συμπεριφοράς στις χώρες εγκατάστασης δύναται να παρουσιάσουν συμπτώματα αποθάρρυνσης και καταθλιπτικές αντιδράσεις (Λειβαδίτης, 2003).

- *Διάφοροι παρεμβαλλόμενοι παράγοντες, όπως είναι για παράδειγμα οι πολιτισμικές συνθήκες που σχετίζονται με τον τρόπο έκφρασης των ψυχικών διαταραχών και άλλα, δύναται να επηρεάζουν την καταγραφή των ψυχιατρικών διαταραχών.* Έρευνες έχουν δείξει ότι ορισμένοι πληθυσμοί είναι περισσότερο βίαιοι και απρόβλεπτοι, κάτι που οδηγεί στην επιβολή ακούσιας νοσηλείας. Από την άλλη όμως, θα πρέπει να τονιστεί ότι το ιατρονοσηλευτικό προσωπικό είναι ενημερωμένο για την ύπαρξη πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων ή τον κίνδυνο διαμόρφωσης προκαταλήψεων, οπότε ελέγχει εξονυχιστικά την κάθε περίπτωση πριν επιβάλλει την ακούσια νοσηλεία σε μειονοτικές πολιτισμικές ομάδες (Prochaska, Norcross 2001).

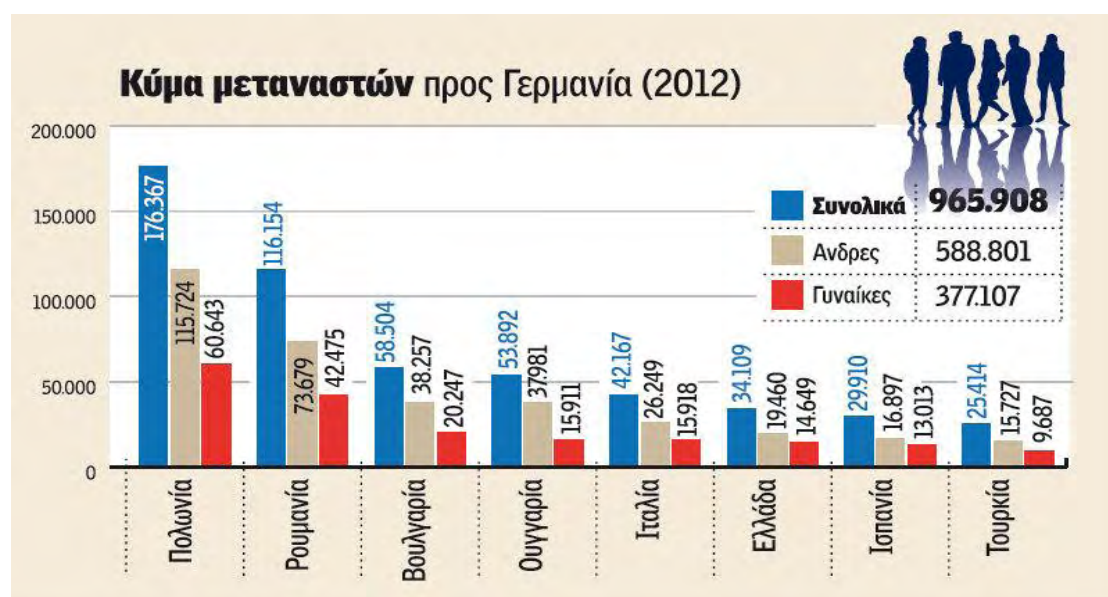
3.3 Μετανάστευση και κατάθλιψη

Στις μεταναστευτικές ομάδες, η μελέτη των ψυχικών διαταραχών παραμένει ελλιπής. Η κατάθλιψη έχει μεν παγκόσμιες διαστάσεις, αλλά τα κλινικά χαρακτηριστικά της παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές σε άτομα με διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο. Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας, η κατάθλιψη δύναται να αποτελέσει τη δεύτερη πιο σημαντική αιτία ανικανότητας έως το 2020 (Bhugra, Mastrogianni, 2004, Levecque, et al., 2007).

Η επίπτωση της κατάθλιψης είναι διαφορετική στους πληθυσμούς κάθε χώρας, εξαιτίας της διαφορετικής αντίληψης της νόσου για πολιτισμικούς λόγους, του διαφορετικού συστήματος υγείας, αλλά και γι άλλους πολλούς λόγους. Εξίσου σημαντικοί παράγοντες είναι το κοινωνικό στίγμα και η απροθυμία αποκάλυψης τυχόν ψυχιατρικών συμπτωμάτων. Αναφορικά με το Ηνωμένο Βασίλειο, τα ποσοστά κατάθλιψης είναι αρκετά μεγαλύτερα σε κάποιες μεταναστευτικές ομάδες σε σχέση πάντοτε με τον γηγενή πληθυσμό. Σε αυτό το

σημείο όμως, θα πρέπει αν προστεθεί το γεγονός ότι οι συνήθεις Ψυχικές Διαταραχές και κυρίως η κατάθλιψη επικρατούν σε ασθενείς του γηγενή πληθυσμού (Levecque, et al., 2007).

Όσον αφορά την υπόλοιπη Ευρώπη, τα καταγραφόμενα ποσοστά κατάθλιψης σε μεταναστευτικές ομάδες είναι πιο υψηλά αναλογικά με τον γηγενή πληθυσμό. Οι γυναίκες μετανάστριες μάλιστα, συχνά βιώνουν κατάθλιψη ή συναισθηματική δυσφορία μέσω σωματικών συμπτωμάτων. Επιπλέον, τα συνολικά ποσοστά κατάθλιψης των Αφρο-Αμερικανών και των λευκών Αμερικανών στις ΗΠΑ είναι συγκρίσιμα, όταν γίνεται έλεγχος των δημογραφικών, των πολιτισμικών και των κοινωνικο-οικονομικών παραγόντων. Θα πρέπει να τονιστεί ότι οι Πορτορικανοί παρουσιάζουν υψηλότερα ποσοστά κατάθλιψης σε σχέση με τους λευκούς, ενώ οι Ασιάτες Αμερικανοί παρουσιάζουν χαμηλότερα ποσοστά. Οι πολιτισμικές διαφορές, η εθνικότητα, τα αίτια μετανάστευσης και οι κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες αιτιολογούν την έκβαση τέτοιων αποτελεσμάτων (Bhugra, Mastrogianni, 2004).

Εικόνα 3.1 Ποσοστά μετανάστευσης προς την Γερμανία. Πηγή : <http://www.imerisia.gr>

Η σύνδεση μετανάστευσης και κατάθλιψης παρόλα αυτά, δεν είναι καθορισμένη. Διάφορες μελέτες έδειξαν ότι η μετανάστευση δεν ενισχύει πάντοτε τον κίνδυνο διαταραχών διάθεσης. Παρά ταύτα, η επαφή με τη χώρα υποδοχής, αλλά και η επιπολιτισμική διαδικασία δημιουργούν στον μετανάστη

μεγάλη συναισθηματική φόρτιση. Στη Νορβηγία, η κοινωνική ένταξη μη δυτικών ανδρών μεταναστών συσχετίστηκε με την καλή ψυχική υγεία, σε αντίθεση με τις γυναίκες. Από την άλλη, στη Σουηδία, ο βαθμός επιπολιτισμού μεταναστών με προέλευση την Ανατολική Ευρώπη δεν επηρέασε σημαντικά την ψυχική υγεία και τα ψυχοσωματικά προβλήματα. Το αντίθετο όμως, παρατηρήθηκε σύμφωνα με μελέτες στη χώρα προέλευσης (Swinnen, Selten., 2007).

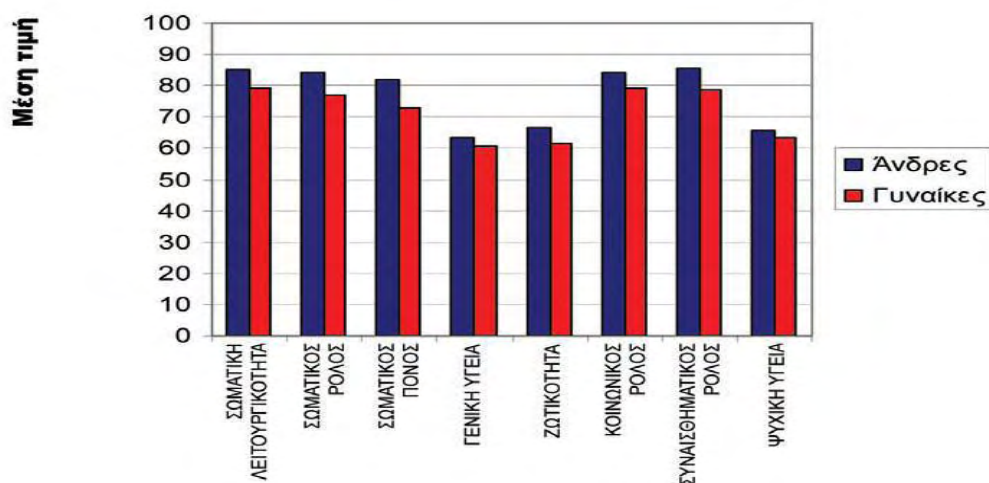
Τέλος, τόσο η μετανάστευση, όσο και η κατάθλιψη χαρακτηρίζονται από μια περίπλοκη αλληλοεξαρτώμενη σχέση. Αξιοσημείωτο είναι δε, ότι η μεταναστευτική και επιπολιτισμική διαδικασία συχνά είναι πολύ δύσκολες και στρεσογόνες για το κάθε άτομο, ανεξαρτήτως του πολιτισμικού υπόβαθρου. Επιπρόσθετα, ο κοινωνικός, εργασιακός και οικονομικός αποκλεισμός ενισχύουν ακόμη περισσότερο την κατάθλιψη και τα συμπτώματά της (Bebbington, Cooper, 2007).

3.4 Μετανάστευση και Αυτοκτονία

Τα δεδομένα της Παγκόσμιας Οργάνωσης Υγείας (ΠΟΥ) (World Health Organization, 2004) για τους θανάτους από αυτοκτονικά επεισόδια ανά φύλο και ανά 100000 πληθυσμό, καταδεικνύει ιδιαίτερα μεγάλες διαφοροποιήσεις παγκοσμίως. Η διακύμανση που παρουσιάζουν τα νούμερα αυτά είναι υψηλή, κάτι που δείχνει την επιρροή κοινωνικών και πολιτισμικών παραγόντων στα ποσοστά θνησιμότητας από αυτοκτονίες. Πολιτισμικές διαστάσεις για την κοινωνική συνοχή, τη συναισθηματική έκφραση, την αναζήτηση επαγγελματικής βοήθειας, τη θρησκεία, την ατομική, αλλά και εθνική ταυτότητα αποτελούν προγνωστικοί παράγοντες για την συμπεριφορά αυτή (Portzky, van Heeringen 2007).

Τα αποτελέσματα ερευνών σχετικά με τις απόπειρες και τις αυτοκτονίες μεταναστών διάφορων εθνικοτήτων παρουσιάζουν και αυτά διαφορές. Στο Ηνωμένο Βασίλειο, οι Ασιάτισσες γυναίκες έχουν πιο υψηλά ποσοστά απόπειρας αυτοκτονίας από ότι ο γηγενής πληθυσμός. Τα ποσοστά των μεταναστών

Αφρικανών και Αφρο-Καραϊβικής προέλευσης είναι πολύ πιο χαμηλά από ότι θα περίμενε κανείς, εν αντιθέσει με τα ποσοστά των Αμερικανών.

Εικόνα 3.2 Ποιότητα Ζωής σχετιζόμενη με την Υγεία κατά φύλο, στην Ελλάδα (2006). Πηγή: Hellas Health I (2006).

Στη Σουηδία, η εθνικότητα αυξάνει τα επίπεδα κινδύνου αυτοκτονίας, καθώς ο κίνδυνος για τους μετανάστες είναι 1.5 φορές υψηλότερος από τον γηγενή πληθυσμό. Οι διαφορές όμως στις ομάδες μεταναστών είναι πολλές και έχουν σχέση με τις κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες διαβίωσης. Στη Γερμανία, μετανάστες από διάφορες Μεσογειακές χώρες είχαν υψηλότερα ποσοστά αποπειρών αυτοκτονίας (15.3%) σε αντίθεση με τους Γερμανούς (8.9%). Στις ΗΠΑ, οι μετανάστες της μαύρης φυλής έχουν χαμηλότερα ποσοστά αυτοκτονιών αν και οι θάνατοι τα τελευταία χρόνια παρουσίασαν μεγάλη αύξηση (Bebbington & Cooper, 2007).

3.5 Μετανάστευση και χρήση ουσιών

Γενικότερα, επικρατεί η λανθασμένη άποψη ότι η κατάχρηση αλκοόλ ή ουσιών από μετανάστες στην Ευρώπη είναι πιο συχνή από ότι στον γηγενή πληθυσμό. Στο Ηνωμένο Βασίλειο, μελέτες δείχνουν υψηλότερα ποσοστά κατάχρησης αλκοόλ και ουσιών σε εθνικές μειονότητες, αν και τα ποσοστά αυτά

δύναται να είναι αυξημένα σε σχέση με την αντίστοιχη χρήση στις χώρες καταγωγής (Wanigarante, et al. 2001).

Εξίσου υψηλά είναι και τα ποσοστά συννοσηρότητας σχιζοφρένειας και κατάχρησης ουσιών σε μετανάστες στην Ολλανδία. Στη Σουηδία, οι μετανάστες της πρώτης και της δεύτερης γενιάς που προέρχονταν από τη Φινλανδία εμφάνιζαν μεγαλύτερο κίνδυνος νοσηλείας για διαταραχές σχετικά με το αλκοόλ από οι Σουηδοί, ενώ διαφορές σε άλλες ομάδες μεταναστών δεν υπήρχαν (Hjern, Allebeck, 2004).

Η σχέση μεταξύ μετανάστευσης και εξάρτησης είναι αρκετά πολύπλοκη και παρουσιάζει ετερογένεια. Σε μία κοινωνικο-πολιτισμική μεταβολή, όπως είναι ήδη γνωστό, η κατάχρηση ουσιών διακρίνεται από απότομη αύξηση κυρίως στα νεαρά άτομα (Tseng 2007). Τα μοντέλα κατάχρησης ουσιών στη γενέθλια χώρα και η κοινωνική ενσωμάτωση στη χώρα υποδοχής καθορίζουν την εμφάνιση διαταραχών σε μετανάστες πρώτης γενιάς (Hjern, Allebeck 2004).

Εικόνα 3.3 Οι ψυχικές και νευρολογικές διαταραχές στους κατοίκους της Ε.Ε. Πηγή www.tovima.gr

Στο Λονδίνο, οι Ελληνοκύπριοι εμφανίζουν υψηλότερα ποσοστά άγχους από τον γηγενή πληθυσμό, τα οποία όμως είναι παρόμοια με τους Έλληνες που ζουν

στην Αθήνα (Jacob, et al. 1998). Στην Ολλανδία, οι Τούρκοι μετανάστες εμφανίζουν υψηλά ποσοστά ελασσόνων ψυχιατρικών διαταραχών (Bengi-Arslan et al. 2002) ενώ από την άλλη, στη Σουηδία ο κίνδυνος μακροχρόνιας ψυχιατρικής νόσου και χρήσης ψυχοτρόπων φαρμάκων από τους μετανάστες ήταν υψηλότερος αναλογικά με τους γηγενείς (Bayard-Burfield et al. 2001).

3.6 Μετανάστευση και διαταραχές προσωπικότητας

Σημαντικά είναι τα προβλήματα και στη διάγνωση των διαταραχών προσωπικότητας, τα οποία μεγαλώνουν κατά τη διερεύνησή τους σε πληθυσμούς που προέρχονται από διαφορετικούς πολιτισμούς, καθώς η αντίληψη του εαυτού και της προσωπικότητας διαφέρει σε κάθε πολιτισμό. Όσον αφορά τη μεταιχμιακή διαταραχή, αυτή είναι ευάλωτη στις κοινωνικο-πολιτισμικές επιρροές και υπάρχει πιο σπάνια σε παραδοσιακές κοινωνίες. Προκύπτει σε συνθήκες έντονων κοινωνικών αλλαγών ή εξαιτίας της κατάρρευσης κοινωνικών δομών ή αξιών. Οι ασθενείς αυτοί εμφανίζουν πιο συνηθισμένα νευρωτικά συμπτώματα σε παραδοσιακές κοινωνίες, παρά συμπεριφορικά, εξαιτίας της δομής της οικογένειας, αλλά και των κοινωνικών δικτύων που δεν ενθαρρύνουν τη έκφραση συναισθημάτων ωθώντας τους σε αντιδράσεις μετατρεπτικού τύπου (Crews et al. 2007).

Η αντικοινωνική διαταραχή προσωπικότητας είναι σπάνια στην Ανατολική Ασία και Ιαπωνία, διότι οι κοινωνίες έχουν συνεκτική δομή, η οποία δεν επιτρέπει την αντικοινωνική παθολογία. Σημαντικοί παράγοντες που την αποτρέπουν είναι το αίσθημα ντροπής και ατίμωσης απέναντι στην οικογένεια αλλά και αλλού. Τέλος, η ετερογένεια των ατόμων παίζει ιδιαίτερο ρόλο στο πολιτισμικό πλαίσιο, καθώς παρόμοιες διαταραχές προσωπικότητας δύναται να είναι υπαρκτές και σε άλλες κουλτούρες (Hjern, Allebeck 2004).

ΜΕΡΟΣ ΙΙ

1. Σκοπός και ερευνητικές υποθέσεις της μελέτης

Η σχετική απουσία ερευνητικών δεδομένων από τον Ελλαδικό χώρο τα οποία να αφορούν τις επιπτώσεις της μετανάστευσης στην κοινωνική και ψυχική υγεία των ατόμων που ζουν στην Ελλάδα ως μετανάστες και τη διασύνδεσή τους με την Ψυχική Υγεία έδωσαν το έναυσμα για το σχεδιασμό και την υλοποίηση της παρούσας ερευνητικής μελέτης.

Ως εκ τούτου, γενικός σκοπός της παρούσας ερευνητικής μελέτης είναι η διερεύνηση των προβλημάτων των φοιτητών μεταναστών πρώτης γενιάς και η διασύνδεση αυτών των προβλημάτων με την ψυχοπαθολογία των φοιτητών. Καθορίστηκε το δείγμα της παρούσας μελέτης να αποτελέσουν φοιτητές, μέλη των ελληνικών ακαδημαϊκών ιδρυμάτων από όλη την Ελλάδα, ηλικίας από 18 έως >των 25 ετών. Πιο συγκεκριμένα, ο σκοπός της παρούσας μελέτης είναι η διερεύνηση ορισμένων κοινωνικών και ψυχολογικών παραμέτρων (ψυχοπαθολογία, σωματική υγεία, ψυχική υγεία, παροδικό και μόνιμο άγχος, αισιοδοξία, εσωτερική και εξωτερική ντροπή, πνευματικότητα, οικογενειακή κρίση και οικογενειακό περιβάλλον) σε φοιτητές Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης, οι οποίοι είναι μετανάστες πρώτης γενιάς. Πιο συγκεκριμένα επιχειρήθηκε:

- Σύγκριση της ομάδας των φοιτητών και της ομάδας των φοιτητριών ως προς τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά.
- Σύγκριση της ομάδας των πατέρων και της ομάδας των μητέρων ως προς τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά.
- Συγκρίσεις των επιμέρους υποκλιμάκων κάθε μεταβλητής τόσο για το σύνολο του δείγματος όσο και για κάθε ομάδα ξεχωριστά.

1.1 Ερευνητικές υποθέσεις

Συγκεκριμένα, οι ερευνητικές υποθέσεις που θα εξετάστηκαν, στα πλαίσια της εκπόνησης αυτής της μελέτης ήταν:

- Η μετανάστευση συνδέεται με συνθήκες που οδηγούν στο στιγματισμό και τη μείωση της κοινωνικής ισχύος και του κύρους του ατόμου (π.χ. ελλειμματικότητα), παράγοντες που οδηγούν στην κοινωνική απόρριψη και

την ντροπή (Gilbert, 1998;Pinel, 1999;Kurzban & Leary, 2001;Cohen, 2003;Gilbert, 2003;Heller, 2003;Shweder, 2003). Ως προς την εξωτερική ντροπή, λοιπόν, η υπόθεσή μας είναι ότι οι φοιτητές που είναι μετανάστες ης γενιάς, θα παρουσιάζουν υψηλά επίπεδα εξωτερικής ντροπής και υψηλότερα σε σχέση με τους φοιτητές που δεν είναι μετανάστες.

- Ως προς την εσωτερική ντροπή, η υπόθεσή μας είναι ότι οι φοιτητές που είναι μετανάστες ης γενιάς, θα παρουσιάζουν υψηλά επίπεδα εσωτερικής ντροπής και υψηλότερα σε σχέση με τους φοιτητές που δεν είναι μετανάστες, καθώς αφενός η εξωτερική και η εσωτερική ντροπή σχετίζονται (Goss et al, 1994), και αφετέρου το «βλέμμα του άλλου» εσωτερικοποιείται (Heller, 2003), δημιουργώντας μια μόνιμη αίσθηση κατωτερότητας (Tangney &Dearing, 2002) και το φόβο ότι το άτομο δεν είναι επιθυμητό (Gilbert, 1998).
- Τα αποτελέσματα πολλών μελετών έχουν αναδείξει τη σχέση του συναισθήματος της ντροπής με την ψυχοπαθολογία, και έχουν επισημάνει την πολυπλοκότητα του ρόλου της ντροπής στην εμφάνιση και την πορεία διαφόρων τύπων ψυχοπαθολογίας (Goss et al, 1994; Gilbert et al., 1996; Tantam, 1998; Gilbert & Miles, 2000; Andrews et al., 2002; Tangney &Dearing, 2002; Shapiro, 2003, Lundback et al., 2006;Birchwood et al., 2007). Κατά συνέπεια, και σύμφωνα με τις προαναφερθείσες μελέτες, ως προς την ψυχοπαθολογία, η υπόθεσή μας είναι ότι οι φοιτητές που είναι μετανάστες ης γενιάς, θα παρουσιάζουν υψηλά επίπεδα ψυχοπαθολογίας και υψηλότερα σε σχέση με τους φοιτητές που δεν είναι μετανάστες.

2. Υλικό και Μέθοδος

Η παρούσα έρευνα πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια του Μεταπτυχιακού Προγράμματος «Ψυχική Υγεία» της Νοσηλευτικής Σχολής του ΤΕΙ Θεσσαλίας, από τον Φεβρουάριο του 2014 έως τον Σεπτέμβριο του 2015. του Μεταπτυχιακού Προγράμματος «Πρωτοβάθμια Φροντίδα Υγείας» με τη συνεργασία της Σχολής Επαγγελματιών Υγείας του Τ.Ε.Ι. Ηπείρου.

Καθορίστηκε το δείγμα της παρούσας μελέτης να αποτελέσουν φοιτητές της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης που είναι μετανάστες πρώτης γενιάς.

Οι προϋποθέσεις για τη συμμετοχή των ατόμων στη μελέτη ήταν οι παρακάτω:

1. Τα άτομα να είναι φοιτητές Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης
2. Να είναι μετανάστες πρώτης γενιάς και να μιλούν καλά την Ελληνική γλώσσα
3. Η επιθυμία των ατόμων να συμμετέχουν στην παρούσα μελέτη.
4. Την απόφαση για το αν πληρούνται οι προϋποθέσεις για τη συμμετοχή στην έρευνα έπαιρνε η μεταπτυχιακή φοιτήτρια – ερευνήτρια με την επιβλέπουσα καθηγήτρια ή κάποιο από τα μέλη της τριμελούς επιτροπής της παρούσας εργασίας.

Τα άτομα που συμμετείχαν στη μελέτη ενημερώνονταν για το σκοπό της μελέτης και διαβεβαιωνόταν για το απόρρητο και την ανωνυμία της διαδικασίας. Το κάθε άτομο δημιουργούσε έναν απόρρητο, ατομικό κωδικό, και με αυτόν συμμετείχε στην έρευνα (αντί του ονοματεπωνύμου του). Εξάλλου, όλη τη διαδικασία τη διεκπεραίωναν τα ίδια άτομα, οπότε μειώνονταν οι πιθανότητες για διαρροή πληροφοριών και διασφαλιζόταν πλαίσιο με αυξημένο κλίμα εμπιστοσύνης μεταξύ των ερευνητών και των ατόμων που πήραν μέρος στην έρευνα.

2.1 Δείγμα

Συνολικά δόθηκαν ερωτηματολόγια σε 300 φοιτητές. Από αυτά επέστρεψαν κλειστοί φάκελοι από 100 φοιτητές. Από τους 200 φακέλους οι 5 εμπεριείχαν τα ερωτηματολόγια ασυμπλήρωτα, και οι 20 με σχεδόν συμπληρωμένα ερωτηματολόγια. Τελικά, στην παρούσα μελέτη συμμετείχαν εθελοντικά 175 φοιτητές.

2.2 Διαδικασία

Στον κάθε φοιτητή που δεχόταν να λάβει μέρος στην έρευνα δινόταν ένας ανοιχτός φάκελος, ο οποίος εμπεριείχε το ερωτηματολόγιο. Τα ερωτηματολόγια δόθηκαν τον Μάιο του 2014 και επεστράφησαν μέχρι τα τέλη του Ιούνη του ίδιου έτους. Τα ερωτηματολόγια δόθηκαν σε φοιτητές Πανεπιστημίων και φοιτητές Τ.Ε.Ι. προσπαθώντας να δοθούν όσο γινόταν σε διαφορετικές περιοχές. Έτσι δόθηκαν ερωτηματολόγια στα Τ.Ε.Ι. Ηπείρου, Πάτρας, Καβάλας και Λάρισας, στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων και ακόμη στάλθηκαν ερωτηματολόγια στα Πανεπιστήμια Αθηνών, Πειραιά, Αιγαίου και Κρήτης. Από τα ερωτηματολόγια που στάλθηκαν επέστρεψαν τα 1 στα 10.

Με την επιστροφή των φακέλων έγινε από τον ίδιο τον μεταπτυχιακό φοιτητή η καταγραφή και κωδικοποίηση των ερωτηματολογίων και με τη βοήθεια της επιβλέπουσας καθηγήτριας η διαδικασία αξιολόγησης των ψυχομετρικών εργαλείων.

Αναλυτικότερα, για την πραγματοποίηση της έρευνας χρησιμοποιήθηκαν τα παρακάτω ερευνητικά εργαλεία:

2.3 Ερωτηματολόγιο και Ερευνητικά εργαλεία

2.3.1 Τεστ Προσανατολισμού για την Ζωή (LOT-R)

Η αισιοδοξία μετρήθηκε με το τεστ προσανατολισμού της ζωής LOT (Scheier & Carver 1985) στην ελληνική εκδοχή του (Lyrakos et al., 2009). Το ερωτηματολόγιο δημιουργήθηκε με σκοπό να μελετήσει το βαθμό αισιοδοξίας σαν ένα στοιχείο της προσωπικότητας στην αρχική του μορφή, ενώ δίνεται περαιτέρω έμφαση στην αναμονή θετικών αποτελεσμάτων και γεγονότων στην αναθεωρημένη του μορφή (Scheier et al. 1994). Είναι ένα ερωτηματολόγιο αυτοαναφοράς 10 ερωτήσεων που αφορούν τις γενικευμένες θετικές προσδοκίες έκβασης για κάθε άνθρωπο. Τρία από τα δέκα στοιχεία διατυπώνονται σαν θετικά για την ύπαρξη αισιοδοξίας, τρία σαν αρνητικά και τα υπόλοιπα τέσσερα είναι στοιχεία που χρησιμοποιούνται για να καλύψουν το βασικό αντικείμενο της μέτρησης του ερωτηματολογίου (fillers) και δεν

συμβάλλουν στο συνολικό αποτέλεσμα της διάθεσης της αισιοδοξίας (Lyraeos et al., 2009).

Οι ερωτήσεις συνίστανται σε φράσεις όπως: «Συνολικά περιμένω να μου συμβούν περισσότερα καλά πράγματα παρά κακά.» και η απάντηση δίνεται σε μια κλίμακα πέντε διαβαθμίσεων (0=συμφωνώ απόλυτα έως 4=διαφωνώ απόλυτα. Η βαθμολόγηση του ερωτηματολογίου γίνεται με τον εξής τρόπο. Αρχικά αντιστρέφουμε τις βαθμολογίες για τα ερωτήματα 3,7 και 9 και τα μετατρέπουμε σε (0=4),(1=3),(2=2),(3=1),(4=0). Στην συνέχεια προσθέτουμε τις βαθμολογίες των απαντήσεων και βρίσκουμε ένα βαθμό που δείχνει τον βαθμό αισιοδοξίας του κάθε υποκειμένου (Scheier et al. 1994). Στην ελληνική στάθμιση ο συντελεστής αξιοπιστίας Cronbach α ήταν, Cronbach $\alpha=0,716$. (Lyraeos et al., 2009).

2.3.2 Η Κλίμακα Ψυχοπαθολογίας – Symptom Checklist 90-R (SCL-90; Derogatis, 1977)

Η Κλίμακα Ψυχοπαθολογίας (SCL-90), η οποία αναπτύχθηκε από τον Derogatis (1977), αφορά την καταγραφή της υπάρχουσας ψυχοπαθολογίας. Αποτελείται από 90 ερωτήματα, τα οποία περιγράφουν ψυχολογικές, συμπεριφορικές και σωματικές αιτιάσεις στη βάση 9 υποκλιμάκων. Οι τελευταίες συμπεριλαμβάνουν τη σωματοποίηση, τον ιδεοψυχαναγκασμό, τη διαπροσωπική ευαισθησία, την κατάθλιψη, την επιθετικότητα, το φοβικό άγχος, τον παρανοειδή ιδεασμό, τον ψυχωτισμό και διάφορες αιτιάσεις (π.χ.. διαταραχές ύπνου, πρόσληψης τροφής, κ.α.). Η αξιολόγηση πραγματοποιείται σύμφωνα με μια πεντάβαθμη κλίμακα τύπου Likert (0-1-2-3-4). Πέραν του εξαγόμενου δείκτη για κάθε υποκλίμακα, προκύπτουν επιπλέον 3 συνολικοί δείκτες, οι οποίοι αφορούν το γενικό δείκτη συμπτωμάτων, το σύνολο των θετικών συμπτωμάτων και το δείκτη ενόχλησης των θετικών συμπτωμάτων αντίστοιχα. Η προσαρμογή της κλίμακας στον ελληνικό πληθυσμό παρουσίασε ικανοποιητική εγκυρότητα κριτηρίου και συγκλίνουσα εγκυρότητα, καθώς και σημαντικές συσχετίσεις των υποκλιμάκων της με συναφείς υποκλίμακες του MMPI (Ντώνιας και συν, 1991).

2.3.3. Κλίμακα αυτό-αξιολόγησης του άγχους - State- Trait Anxiety Inventory (STAI; Spielberger, 1970)

Για την αξιολόγηση του άγχους, θα χρησιμοποιηθεί η κλίμακα State-Trait Anxiety Inventory (STAI) που κατασκευάστηκε από τον Spielberger το 1970. Αποτελείται από 40 διαπιστώσεις, οι οποίες αναφέρονται σε 2 υποκλίμακες: α) τη συναισθηματική κατάσταση του εξεταζόμενου κατά τη χρονική στιγμή συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου (δηλ. παροδικό άγχος ως αποτέλεσμα της παρούσης κατάστασης), και β) τη συναισθηματική κατάσταση του ατόμου γενικότερα (δηλ. μόνιμο άγχος ως χαρακτηριστικό της προσωπικότητας). Η αξιολόγηση πραγματοποιείται σύμφωνα με την αντιπροσωπευτικότητα του περιεχομένου των προτάσεων για τον εξεταζόμενο, στη βάση μιας τετράβαθμης κλίμακας τύπου Likert (1-2-3-4). Πέραν του εξαγόμενου δείκτη για κάθε υποκλίμακα, προκύπτει ένας γενικός δείκτης εκτίμησης του άγχους με την άθροιση όλων των προτάσεων. Η μέση τιμή για την πρώτη υποκλίμακα ήταν 43,21, για τη δεύτερη υποκλίμακα 42,79 και για τη συνολική κλίμακα 86,01. Οι μέσοι όροι που αναφέρονται και θα χρησιμοποιηθούν στην παρούσα μελέτη προέρχονται από τη δεύτερη στάθμιση της κλίμακας (Αναγνωστοπούλου, 2002), η οποία παρουσιάζει μικρότερη χρονική απόσταση από τον καιρό διεξαγωγής της παρούσας μελέτης. Κάτι τέτοιο κρίθηκε αναγκαίο, δεδομένων των ταχύτατων ρυθμών αύξησης του άγχους κατά τα τελευταία χρόνια στον φυσιολογικό πληθυσμό. Το ερωτηματολόγιο έχει ήδη προσαρμοστεί στον Ελληνικό πληθυσμό και παρουσιάζει επαρκή εγκυρότητα εννοιολογικής κατασκευής, καθώς και ικανοποιητική αξιοπιστία εσωτερικής συνέπειας και επαναληπτικών μετρήσεων (Λιάκος & Γιαννίτση, 1984; Αναγνωστοπούλου, 2002).

2.3.4 Κλίμακα Εξωτερικής Ντροπής (Other As Shamer Scale- OAS) (Goss, Gilbert & Allan, 1994)

Η Κλίμακα Εξωτερικής Ντροπής (Other As Shamer Scale- OAS) προέρχεται από ένα προϋπάρχον εργαλείο αξιολόγησης της ντροπής, το ISS (Internalized Shame Scale). Το ISS κατασκευάστηκε το 1993 από τον Cook. Είναι ένα ερωτηματολόγιο αυτοαναφοράς που περιλαμβάνει 30 δηλώσεις, εκ των οποίων οι 24 μετρούν την

ντροπή και οι υπόλοιπες 6 την αυτοεκτίμηση του ατόμου. Αφορά την εσωτερική ντροπή και οι προτάσεις που περιλαμβάνει αναφέρονται σε γενικές αρνητικές αξιολογήσεις του εαυτού (Goss, Gilbert και Allan, 1994).

Οι Goss, Gilbert και Allan (1994) τροποποίησαν αυτό το ερωτηματολόγιο και κατασκεύασαν το OAS (Other As Shamer scale). Αυτό το εργαλείο δημιουργήθηκε για να διερευνήσει τις αντιλήψεις του ατόμου για το πώς το βλέπουν και πώς το κρίνουν οι άλλοι. Οι προτάσεις της κλίμακας ντροπής από το ISS (Cronbach's $\alpha=0,96$) πήραν τη μορφή «οι άλλοι με θεωρούν...», και έτσι το OAS περιλαμβάνει 18 τέτοιες προτάσεις (οι υπόλοιπες 6 δεν ήταν εφικτό να τροποποιηθούν κατά αυτόν τον τρόπο), οι οποίες απαντώνται σε μια πεντάβαθμη κλίμακα συχνότητας (όπου 0= ποτέ, 1=σπάνια, 2=μερικές φορές, 3=συχνά και 4= πάντα). Οι προτάσεις του OAS κατανομούνται σε τρεις υποκλίμακες, το αίσθημα κατωτερότητας (inferior), το αίσθημα κενού (empty) και την αντίληψη του ατόμου για την αντίδραση των άλλων όταν κάνει λάθη (mistakes). Ο τελικός βαθμός του OAS προκύπτει από την άθροιση των βαθμών κάθε ερώτησης.

Ο δείκτης Cronbach's α του OAS στο ελληνικό δείγμα είναι 0,87 (Gouva et al., 2015). Το OAS έχει χρησιμοποιηθεί σε διάφορες μελέτες σχετικές με το συναίσθημα της ντροπής (όπως: Gilbert et al. 1996; Gilbert & Miles, 2000; Gilbert et al., 2003b; Benn et al., 2005).

2.3.5 Κλίμακα για το Βίωμα της Ντροπής (Experience of Shame Scale- ESS) (Andrews, Qian & Valentine, 2002)

Η Κλίμακα για το Βίωμα της Ντροπής (Experience of Shame Scale- ESS) κατασκευάστηκε το 2002 από τους Andrews, Qian και Valentine. Αφορμή για την κατασκευή του ήταν η αποτελεσματικότητα της δομημένης συνέντευξης των Andrews και Hunter για την αξιολόγηση του συναισθήματος της ντροπής, στην πρόβλεψη της ψυχοπαθολογίας. Το ESS, λοιπόν, κατασκευάστηκε σύμφωνα με τις ίδιες αρχές με την ανωτέρω μέθοδο αξιολόγησης της ντροπής, προκειμένου να διαπιστωθεί εάν η προβλεπτική ισχύς της συνέντευξης για την αξιολόγηση της ντροπής έγκειται στη μέθοδο καθ' αυτή, ή στην αντίληψη για την ντροπή και τις ευθείς ερωτήσεις που έχει αυτή η μέθοδος (Andrews et al., 2002).

Το ESS εκτιμά τρεις διαφορετικούς τύπους ντροπής, τη χαρακτηρισολογική (characterological shame) ντροπή, τη συμπεριφορική ντροπή (behavioral shame), και τη σωματική ντροπή (bodily shame). Κάθε μία από αυτές αναφέρεται σε συγκεκριμένους τομείς, όπως οι συνήθειες του ατόμου (χαρακτηρολογική ντροπή), οι λανθασμένες πράξεις του (συμπεριφορική ντροπή) ή η εικόνα του σώματός του (σωματική ντροπή). Συνολικά καλύπτονται 8 θέματα που αφορούν το συναίσθημα της ντροπής, καθένα από τα οποία έχει ένα βιωματικό, ένα γνωστικό και ένα συμπεριφορικό στοιχείο. Για παράδειγμα, το άτομο ρωτάται αν ένιωσε ντροπή για τις προσωπικές του συνήθειες, εάν τον έχει απασχολήσει τι σκέπτονται οι άλλοι για αυτές και εάν έχει προσπαθήσει να τις κρύψει ή να τις συγκαλύψει (Andrews et al., 2002). Περιλαμβάνει συνολικά 25 ερωτήσεις-για τη σωματική ντροπή υπάρχει μία επιπλέον πρόταση που αναφέρεται στην αποφυγή των καθρεπτών- που απαντώνται σε μια τετράβαθμη κλίμακα η οποία υποδηλώνει τη συχνότητα με την οποία το άτομο έχει βιώσει αυτό που περιγράφει η κάθε πρόταση, εντός του περασμένου έτους (όπου 1= καθόλου, 2=λίγο, 3= συγκρατημένα και 4= πάρα πολύ).

Η Κλίμακα για το Βίωμα της Ντροπής (Experience of Shame Scale- ESS) εντάσσεται στα ερωτηματολόγια που μετρούν αποκλειστικά την τάση για την ντροπή (και όχι ταυτόχρονα και την τάση για ενοχή), και εκτιμά την ντροπή ως έναν σταθερό παράγοντα της διάθεσης του ατόμου και όχι ως παροδική αντίδραση σε συγκεκριμένες καταστάσεις (Tangney & Dearing, 2002). Ο δείκτης Cronbach's Alpha είναι 0,92 (Andrews et al., 2002), και στο ελληνικό δείγμα 0,93, (Gouva et al., 2015). Έχει χρησιμοποιηθεί από πολλούς μελετητές, και έχει ερευνηθεί η ικανότητά του να αναδεικνύει τη σχέση της ντροπής με τα καταθλιπτικά συμπτώματα (Andrews et al., 2002).

2.3.6 Ερωτηματολόγιο κοινωνικο-δημογραφικών στοιχείων

Εκτός από τα ανωτέρω ψυχομετρικά εργαλεία, στα άτομα του δείγματος δόθηκε ερωτηματολόγιο το οποίο περιλάμβανε ερωτήσεις για τα κοινωνικοδημογραφικά στοιχεία τους (οικογενειακή κατάσταση, αδέρφια, παιδιά, επίπεδο εκπαίδευσης, επαγγελματική κατάσταση και διαμονή), την ταυτότητά τους (φύλο και ηλικία)

καθώς και στοιχεία για την αναπαράστασή τους ως προς τις επιπτώσεις της μετανάστευσης στη ζωή της οικογένειάς τους.

2.4. Στατιστική επεξεργασία

Κατά την ανάλυση για την περιγραφή των κοινωνικοδημογραφικών και ψυχομετρικών χαρακτηριστικών του δείγματος, χρησιμοποιήθηκαν περιγραφικά στοιχεία των κατανομών (μέσος όρος, διάμεσος, σταθερή απόκλιση (SD) ως προς τις απαντήσεις τους σε κάθε Κλίμακα καθώς και σε κάθε υποκλίμακα.

Κατόπιν έγινε σύγκριση των μέσων τιμών ανάμεσα στις ομάδες. Για τη σύγκριση των δύο κατανομών χρησιμοποιήθηκε η δοκιμασία t test μια και οι έλεγχοι για την κανονικότητα των κατανομών μέσω των test των Kolmogorov- Smirnov και των Shapiro- Wilk, αλλά και μέσω των διαγραμμάτων κανονικότητας (θηκογράμματα, φυλλογραφήματα, normal Q-Q plot, detended normal Q-Q plot), πιστοποίησαν ότι υπόθεση της κανονικότητας για τις περισσότερες μεταβλητές ήταν αποδεκτή (Γναρδέλλης, 2006). Για τις περιπτώσεις των μεταβλητών που είχαμε απομακρύνσεις από την κανονικότητα (σε καμία μεταβλητή δεν παρατηρήθηκε άγρια παραβίαση της κανονικότητας) προχωρήσαμε τη στατιστική ανάλυση μια και είχαμε μεγάλα σύνολα δεδομένων (δηλαδή $n=447 > 300$), όπου σύμφωνα με τον Δαφέρμο (2005) είναι αδύνατο να βρούμε, δεδομένα μεγάλου μεγέθους, που να είναι ακριβώς κανονικά κατανεμημένα.

Στις περιπτώσεις σύγκρισης κατηγορικών δεδομένων χρησιμοποιήθηκε η δοκιμασία χ^2 Συγκεκριμένα, χρησιμοποιήθηκαν (Δαφέρμος, 2005; Κατσουγιαννόπουλος, 1990; Παπαϊωάννου & Φερεντίνος, 2000; Ιωαννίδης, 2000).

- το X^2 του Pearson για πίνακες 3x2 στις περιπτώσεις που λιγότερο από το 25% των αναμενόμενων τιμών είναι <5 , καμία από τις αναμενόμενες τιμές δεν είναι <1 και το σύνολο των παρατηρήσεων είναι >24 (Παπαϊωάννου & Φερεντίνος, 2000)
- το X^2 του Pearson για πίνακες 2x2 στις περιπτώσεις που όλες οι αναμενόμενες τιμές είναι >10 (Παπαϊωάννου & Φερεντίνος, 2000)
- το X^2 του Yates για πίνακες 2x2 στις περιπτώσεις που έστω και μία από τις αναμενόμενες τιμές είναι μεταξύ του 5 και 10 (Παπαϊωάννου & Φερεντίνος, 2000)

- Στις περιπτώσεις που έστω και μία από τις αναμενόμενες τιμές είναι <1 ή δεν πληρούνται οι προϋποθέσεις για την εφαρμογή του χ^2 θα χρησιμοποιηθεί η ακριβής δοκιμασία κατά Fisher (Fisher's Exact Test). Οι υπολογιστικοί τύποι της δοκιμασίας αυτής είναι πολύπλοκοι, αλλά η δοκιμασία είναι εύκολο να εφαρμοστεί σε στατιστικά προγράμματα λογισμικού (Ιωαννίδης, 2000; Γναρδέλλης, 2006).

Για τη διερεύνηση της στατιστικής συσχέτισης των ποσοτικών μεταβλητών (Ahlbom & Norell, 1992) μεταξύ των δύο ομάδων χρησιμοποιήθηκε ο παραμετρικός συντελεστής συσχέτισης του Pearson (r) (Ιωαννίδης, 2000; Δαφέρμος, 2005) μια και η κατανομή συχνοτήτων των τιμών τους ήταν κανονική.

Οι διαφορές (P) για όλους τους δείκτες που χρησιμοποιήθηκαν θεωρήθηκαν στατιστικά σημαντικές από το επίπεδο του 5% ($p < 0,05$).

Οι στατιστικές αναλύσεις που αφορούν τα περιγραφικά χαρακτηριστικά των μεταβλητών έγιναν στα προγράμματα Excel και SPSS (Γναρδέλλης, 2006), ενώ οι στατιστικές αναλύσεις που αφορούν τις συγκρίσεις των ποσοτικών και κατηγορικών μεταβλητών καθώς και τις συσχέτισεις των μεταβλητών εφαρμόστηκαν στο στατιστικό πακέτο SPSS (Γναρδέλλης, 2006).

3. Έλεγχος των εργαλείων μέτρησης

3.1 Αξιοπιστία ερωτηματολογίων

Η αξιοπιστία των εργαλείων μέτρησης που χρησιμοποιήθηκαν στην έρευνά μας επαληθεύτηκε με τον υπολογισμό του α του Cronbach.

Ερωτηματολόγιο	Συντελεστής α του Cronbach
OAS	0,870
SCL - 90	0,960
ESS	0,920
STATE ANXIETY	0,695
TRAIT ANXIETY	0,690
LOTR	0,575

Όπως φαίνεται από τον προηγούμενο πίνακα, τα περισσότερα ερωτηματολόγια μπορούν να θεωρηθούν αξιόπιστα, μια και ο συντελεστής αξιοπιστίας Cronbach είναι σημαντικά μεγαλύτερος από το 0,7. Πιο συγκεκριμένα, οι δείκτες αξιοπιστίας των OAS και ESS θεωρούνται ικανοποιητικοί και συμφωνούν με προηγούμενες εκτιμήσεις σε άλλες έρευνες (Goss et al., 1994 & Andrews et al., 2002). Ως εξαίρεση σημειώνεται το ερωτηματολόγιο LOTR στα οποία ο συντελεστής αξιοπιστίας Cronbach είναι σημαντικά μικρότερος από το 0,7.

4. Περιγραφή των ερωτώμενων

Στην παρούσα έρευνα έλαβαν μέρος 174 φοιτητές οι οποίοι σπουδάζουν σε Ελληνικό Ανώτατο Εκπαιδευτικό Ίδρυμα. Από τους 174 φοιτητές που έλαβαν μέρος στη μελέτη, η πλειοψηφία ήταν γυναίκες, ποσοστό 80,5%, σε αντίθεση με τους άνδρες που ήταν μόνο 34 (ποσοστό 19,5%).

Η μέση ηλικία των φοιτητών ήταν $20,5 \pm 2,4$, με εύρος 18-25 και χωρίς στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ τους ($p=0,295$), συγκρινόμενοι με το T-test, οι 7 στους δέκα περίπου φοιτούν στο δεύτερο έτος σπουδών σε Τμήματα των Πανεπιστημίων οι 76 (ποσοστό 43,7%) και σε Τμήματα των Τ.Ε.Ι. οι 98 (ποσοστό 56,3%), χωρίς στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ τους (πίνακας 2).

Πίνακας 2. Κατανομή, 175 φοιτητών που έλαβαν μέρος στην έρευνα κατά ηλικία, εκπαιδευτικό εξάμηνο και εκπαιδευτικό ίδρυμα.

	Φοιτητές N(%)	Φοιτήτριες N(%)	Σύνολο N(%)	Διαφορά Φοιτητών-Φοιτητριών
Σύνολο	34 (19,5)	140 (80,5)	174 (100,0)	
Ηλικία				
Ελαχίστη - μεγίστη	18-25	18-24	18-25	
Μέση τιμή ($x \pm SD$)	$21,0 \pm 2,7$	$20,3 \pm 2,2$	$20,5 \pm 2,4$	t-Test=1,073 P=0,295
Εκπαιδευτικό εξάμηνο				
1 ^ο Έτος	10 (29,5)	12 (8,6)	22 (12,7)	
2 ^ο Έτος	18 (52,9)	112 (80,0)	130 (74,7)	Fisher's Exact Test=13,247
3 ^ο Έτος	3 (8,8)	4 (2,8)	7 (4,0)	P= 0,002
4 ^ο Έτος	3 (8,8)	12 (8,6)	15 (8,6)	
Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Σπουδών				
ΤΕΙ	23 (67,6)	75 (53,6)	98 (56,3)	$\chi^2_p = 2,203$
ΠΑΝ/ΜΙΟ	11 (32,4)	65 (46,4)	76 (43,7)	P= 0,136

x = μέση τιμή (Mean), SD =σταθερή απόκλιση (Standard deviation), t =T-test, $\chi^2_p = \chi^2$ του Pearson, Fisher's Exact Test =πρόκειται για την τιμή του Fisher's Exact Test, όπως δίδεται από το SPSS.

4.1. Κοινωνικο-Δημογραφικά χαρακτηριστικά των φοιτητών

Από το δείγμα των φοιτητών της έρευνας οι 2 στους δέκα κατάγονται από χωριό/κωμόπολη, οι 3 στους δέκα από πόλεις μικρότερες των 150.000 κατοίκων και οι 5 στους δέκα περίπου από πόλεις μεγαλύτερες των 150.000 κατοίκων, με στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των τριών ομάδων ($p=0,015$). Οι 70 (ποσοστό 41,2%) από τους φοιτητές του δείγματος βρίσκονται σε σχέση, οι 85 (ποσοστό 50,0%) δήλωσαν πως η συντροφική τους κατάσταση είναι μπερδεμένη, και 15 φοιτητές (ποσοστό 8,8%) είναι μόνοι τους με στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ τους ($p=0,014$) συγκρινόμενοι με το χ^2 του Pearson (πίνακας 3).

Πίνακας 3. Κατανομή, 174 φοιτητών κατά καταγωγή και συντροφική κατάσταση.

	Φοιτητές N(%)	Φοιτήτριες N(%)	Σύνολο N(%)	Διαφορά Φοιτητών-Φοιτητριών
Σύνολο	34 (19,5)	140 (80,5)	174 (100,0)	
Καταγωγή				
Χωριό/Κωμόπολη	2 (5,9)	29 (21,0)	31 (18,0)	
Πόλη<150.000 κατοίκους	17 (50,0)	37 (26,8)	54 (31,4)	$\chi^2_p=8,488$
Πόλη>150.000 κατοίκους	15 (44,1)	72 (52,2)	87 (50,6)	$P= 0,015$
Συντροφική κατάσταση				
Σε σχέση	7 (22,6)	63 (45,3)	70 (41,2)	
Μόνος(η)	6 (19,4)	9 (6,5)	15 (8,8)	$\chi^2_p=8,443$
Μπερδεμένος (η)	18 (58,0)	67 (48,2)	85 (50,0)	$P= 0,014$

\bar{x} = μέση τιμή (Mean), SD=σταθερή απόκλιση (Standard deviation), $\chi^2_p= X^2$ του Pearson, Fisher's Exact Test =πρόκειται για την τιμή του Fisher's Exact Test, όπως δίδεται από το SPSS.

Στη συντριπτική τους πλειοψηφία (ποσοστό 93,1%) οι φοιτητές έχουν αδέρφια, με τους 94 (ποσοστό 58,0%) να έχουν έναν ή μία αδελφό(ή), τους 42 (ποσοστό 25,9%) να έχουν άλλα δύο αδέρφια, τους 20 (ποσοστό 12,3%) να έχουν άλλα 3 αδέρφια και, τέλος, μόνο 6 (ποσοστό 3,7%) να έχουν άλλα 4 αδέρφια, ενώ 11 φοιτητές είναι μοναχοπαίδια, (πίνακας, 4).

Πίνακας 4. Κατανομή, 174 φοιτητών κατά ύπαρξη αδελφών, σειρά γέννησης, σπουδές αδελφών και στέγαση.

	Φοιτητές N(%)	Φοιτήτριες N(%)	Σύνολο N(%)	Διαφορά Φοιτητών-Φοιτητριών
Σύνολο	34 (19,5)	140 (80,5)	174 (100,0)	
Αδέλφια				
Ναι	31 (91,2)	131 (93,6)	162 (93,1)	L.R.=0,220
Όχι	3 (8,8)	9 (6,4)	12 (6,9)	P= 0,811
Πόσα;				
1	19 (61,3)	75 (57,2)	94 (58,0)	
2	8 (25,8)	34 (26,0)	42 (25,9)	Fisher's Exact Test=1,005
3	4 (12,9)	16 (12,2)	20 (12,4)	P= 0,867
4	4 (0,0)	6 (4,6)	6 (3,7)	
Σειρά Γέννησης				
Μοναχοπαιδί	3 (9,1)	8 (6,1)	11 (6,7)	
Πρώτο Παιδί	17 (51,5)	51 (38,6)	68 (41,2)	
Δεύτερο Παιδί	6 (18,2)	50 (37,9)	56 (33,9)	Fisher's Exact Test=5,871
Τρίτο Παιδί	5 (15,2)	19 (14,4)	24 (14,5)	P= 0,182
Τέταρτο Παιδί	2 (6,0)	4 (3,0)	6 (3,7)	

χ^2 = μέση τιμή (Mean), SD=σταθερή απόκλιση (Standard deviation), Fisher's Exact Test =πρόκειται για την τιμή του Fisher's Exact Test, όπως δίδεται από το SPSS. L.R.= πρόκειται για την τιμή του Likelihood Ratio, όπως δίδεται από το SPSS,

Ως προς την επαγγελματική κατάσταση των γονιών τους, 6 στους 10 φοιτητές δήλωσαν ότι ο πατέρα τους είναι εργαζόμενος και 5 στους 10 ότι η μητέρα τους είναι εργαζόμενη. 22 φοιτητές (ποσοστό 12,7%) δήλωσαν ότι ο πατέρας τους είναι άνεργος και 15 φοιτητές (ποσοστό 8,6%) δήλωσαν ότι η μητέρα τους είναι άνεργη. Δεν βρέθηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές στη σύγκριση των φοιτητών και φοιτητριών ως προς την επαγγελματική κατάσταση του πατέρα τους ($p=0,162$) και της μητέρας τους ($p=0,739$), συγκρινόμενοι με το Fisher's Exact Test, (πίνακας, 5).

Πίνακας 5. Κατανομή, 174 φοιτητών κατά επαγγελματική κατάσταση πατέρα και μητέρας.

	Φοιτητές N(%)	Φοιτήτριες N(%)	Σύνολο N(%)	Διαφορά Φοιτητών-Φοιτητριών
Σύνολο	34 (19,5)	140 (80,5)	174 (100,0)	
Επαγγελματική Κατάσταση του Πατέρα				
Εργαζόμενος	25 (73,6)	82 (59,0)	107 (61,9)	
Εργαζόμενος Εποχιακά	3 (8,8)	14 (10,1)	17 (9,8)	
Άνεργος	1 (2,9)	21 (15,1)	22 (12,7)	Fisher's Exact Test =6,143
Αυτοαπασχολούμενος	5 (14,7)	22 (15,8)	27 (15,6)	P=0,162
Επαγγελματική Κατάσταση της Μητέρας				
Εργαζόμενη	20 (58,8)	75 (53,6)	95 (54,6)	
Οικιακά	10 (29,4)	41 (29,2)	51 (29,3)	
Εργαζόμενη Εποχιακά	2 (5,9)	11 (7,9)	13 (7,5)	Fisher's Exact Test =2,747
Άνεργη	2 (5,9)	13 (9,3)	15 (8,6)	P=0,739

Fisher's Exact Test =πρόκειται για την τιμή του Fisher's Exact Test, όπως δίδεται από το SPSS.

5. Κοινωνικές Αναπαραστάσεις της Μετανάστευσης

Για το δεύτερο μέρος του ερωτηματολογίου που περιλάμβανε τις λέξεις τις οποίες έδωσαν τα υποκείμενα στις φράσεις ελεύθερου συνειρμού, πραγματοποιήθηκε ανάλυση των συχνοτήτων εμφάνισής τους (frequencies), καταλήγοντας σε μια λίστα λέξεων οι οποίες συνιστούν στατιστικά σημαντικές από άποψη επαναληπτικότητας αναπαραστατικές ενότητες και φανερώνουν τη δεδομένη κοινωνική αναπαράσταση. Δεδομένου ότι τα υποκείμενα θα έδιναν τρεις (3) λέξεις για την ερώτηση, πράγμα που σημαίνει συγκέντρωση μεγάλου αριθμού λέξεων, θα θεωρηθούν στατιστικά σημαντικές από πλευράς συχνότητας εκείνες οι λέξεις που θα εμφανίζονταν σε ποσοστό $\geq 7,5\%$, για δύο λόγους: α) Ο αριθμός των λέξεων του συνόλου του δείγματος θα είναι πολύ μεγάλος σε έκταση και με τον καθορισμό του ποσοστού αυτού διευκολύνθηκαν οι στατιστικές μετρήσεις β) Στις μετρήσεις συμπεριλήφθηκαν λέξεις με χαμηλό μεν ποσοστό συχνότητας εμφάνισης σε σχέση με άλλες, που όμως συμβάλλουν στη σχηματοποίηση της κοινωνικής αναπαράστασης των υποκειμένων, επομένως σημαντικές από ερευνητικής άποψης.

Χρησιμοποιώντας, όπως προαναφέρθηκε, την μέθοδο των ελεύθερων συνειρμών ζητήσαμε στα υποκείμενα να μας πουν τις τρεις πρώτες λέξεις που τους έρχονται αυθόρμητα στο μυαλό όταν σκέφτονται τις λέξεις μετανάστευση. Με τον τρόπο αυτό συλλέξαμε 522 λέξεις.

Στη συνέχεια, χρησιμοποιώντας την μέθοδο της ανάλυσης περιεχομένου διαμορφώσαμε κατηγορίες από τις λέξεις αυτές στο σύνολο της διάστασης της μετανάστευσης. Καταβλήθηκε προσπάθεια έτσι ώστε η δημιουργία του συστήματος κατηγοριών να πληροί ορισμένες βασικές θεωρητικές και τεχνικές προϋποθέσεις απαραίτητες για τη σωστή λειτουργία της ανάλυσης: να εκφράζουν τις θεωρίες που τις υποστηρίζουν, να είναι προσαρμοσμένες στο αναλυόμενο υλικό, να είναι εξαντλητικές, αντικειμενικές, αποκλειστικές, δόκιμες και παραγωγικές. Οι κατηγορίες που προέκυψαν ήταν ανομοιογενείς αφού το υλικό τους προήρθε από ελεύθερους συνειρμούς (Σακαλάκη, 1984).

Τα ποσοστά συχνότητας εμφάνισης των κατηγοριών των λέξεων –ανά φύλο αλλά και στο σύνολο του δείγματος– για κάθε μία από τις τρεις (3) ερωτήσεις στο θέμα της μετανάστευσης καταγράφονται στον Πίνακα 6. Στην ερώτηση σχετικά με τη μετανάστευση, οι λέξεις που χρησιμοποιήσαν τα υποκείμενα επισημαίνουν τα βασικά

συναίσθηματα που αισθάνονται ως μετανάστες φοιτητές, όπως «μειονεκτικότητα», «ρατσισμός», «αδικία», «πόνος», οι οποίες μαζί με την έννοια «αρνητικές επιπτώσεις», υποδηλώνουν την κοινωνική αναπαράσταση της μετανάστευσης.

Πίνακας 6: Κατηγορίες απαντήσεων στην ερώτηση «Μετανάστευση»

Κατηγορίες	ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ %			ΔΙΑΦΟΡΑ
	ΦΟΙΤΗΤΕΣ (n=34)	ΦΟΙΤΗΤΡΙΕΣ (n=140)	ΣΥΝΟΛΟ (n=174)	
				<i>P=.127</i>
Μειονεκτικότητα	41,7	44,6	43,6	
Ρατσισμός	28,2	26,6	27,1	
Αδικία	17,5	9,0	12,1	
Πόνος	5,8	12,4	10,0	
Αρνητικές επιπτώσεις	5,8	6,8	6,4	

6. Αποτελέσματα στατιστικής επεξεργασίας Ψυχομετρικών Κλιμάκων

Στο κεφάλαιο αυτό θα παρουσιάσουμε τα αποτελέσματα της εργασίας μας, που αφορούν συγκρίσεις μεταξύ φοιτητών μεταναστών και φοιτητριών μεταναστριών ως προς τα ψυχολογικά χαρακτηριστικά στα οποία μελετήθηκαν. Για το λόγο αυτό και πριν παραθέσουμε τα αποτελέσματα θα ξεκινήσουμε με το να παρουσιάσουμε τις υποκλίμακες στις οποίες συγκρίθηκαν και ο τρόπος βαθμολόγησής τους.

6.1. Κλίμακες που μελετήθηκαν

Κάθε ένας ερωτώμενος συμπλήρωσε ερωτήσεις ταξινομημένες σε πέντε ερωτηματολόγια. Από αυτές τις ερωτήσεις υπολογίστηκαν οι κλίμακες και υποκλίμακες οι οποίες χρησιμοποιήθηκαν για την εξαγωγή των συμπερασμάτων της έρευνάς μας. Στους παρακάτω πίνακες παρουσιάζονται το σύνολο των κλιμάκων που υπολογίστηκαν για κάθε ένα ερωτηματολόγιο. Για κάθε μία κλίμακα περιγράφεται το σύνολο των ερωτήσεων από τις οποίες προήλθε και ο τρόπος με τον οποίο βαθμολογήθηκε κάθε μία απάντηση του ερωτώμενου.

Κλίμακα Εξωτερικής Ντροπής - Other As Shamer Scale (OAS)	
Συνολική βαθμολογία	από το άθροισμα των απαντήσεων στις 18 ερωτήσεις του.
Αίσθημα κατωτερότητας (inferior)	από το άθροισμα των απαντήσεων στις ερωτήσεις 1, 2, 4, 5, 6, 7 και 8.
Αίσθημα κενού (empty)	από το άθροισμα των απαντήσεων στις ερωτήσεις 15, 16, 17 και 18.
Αντίληψη του ατόμου για την αντίδραση των άλλων όταν κάνει λάθη (Mystakes)	από το άθροισμα των απαντήσεων στις ερωτήσεις 3,9,11,12,13 και 14.
Κλίμακα για το Βίωμα της Ντροπής - Experience of Shame Scale (ESS)	
Συνολική ντροπή	από το άθροισμα των απαντήσεων σε όλες τις ερωτήσεις του.
Χαρακτηρολογική ντροπή (characterological shame)	από το άθροισμα των απαντήσεων στις ερωτήσεις 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11 και 12.

Συμπεριφορική ντροπή (behavioral shame)	από το άθροισμα των απαντήσεων στις ερωτήσεις 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20 και 21.
Σωματική ντροπή (bodily shame)	από το άθροισμα των απαντήσεων στις ερωτήσεις 22, 23, 24 και 25
Κλίμακα αυτοεκτίμησης άγχους του S. Spielberger (STAI)	
Παροδικό Άγχος (State Anxiety)	από το άθροισμα των απαντήσεων στις ερωτήσεις 3, 4, 6, 7, 9, 12, 14, 17, 18 και 19 συν το άθροισμα των απαντήσεων στις ερωτήσεις 1, 2, 5, 8, 10, 11, 13, 15, 16 και 20 κατόπιν αντιστροφής τους.
Μόνιμο Άγχος (Trait Anxiety)	από το άθροισμα των απαντήσεων στις ερωτήσεις 22, 23, 24, 25, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 35, 37, 38 και 40 συν το άθροισμα των απαντήσεων στις ερωτήσεις 21, 26, 27, 33, 36 και 39 κατόπιν αντιστροφής τους.
Κλίμακα Ψυχοπαθολογίας - Symptom Checklist 90-R (SCL-90)	
Σωματοποίηση (Somatization)	από το άθροισμα των απαντήσεων στις ερωτήσεις 1, 4, 12, 27, 40, 42, 48, 49, 52, 53, 56 και 58.
Ιδεοψυχαναγκασμός (Obsessive-Compulsive)	από το άθροισμα των απαντήσεων στις ερωτήσεις 3, 9, 10, 28, 38, 45, 46, 51, 55 και 65.
Διαπροσωπική ευαισθησία (Inter. Sensitivity)	από το άθροισμα των απαντήσεων στις ερωτήσεις 6, 21, 34, 36, 37, 41, 61, 69 και 73.
Κατάθλιψη (Depression)	από το άθροισμα των απαντήσεων στις ερωτήσεις 5, 14, 15, 20, 22, 26, 29, 30, 31, 32, 54, 71 και 79.
Άγχος (Anxiety)	από το άθροισμα των απαντήσεων στις ερωτήσεις 2, 17, 23, 33, 39, 57, 72, 78, 80 και 86.
Επιθετικότητα (Hostility)	από το άθροισμα των απαντήσεων στις ερωτήσεις 11, 24, 63, 67, 74 και 81
Φοβικό άγχος (Phobic anxiety)	από το άθροισμα των απαντήσεων στις ερωτήσεις 13, 25, 47, 50, 70, 75 και 82.
Παρανοειδή ιδεασμό (Paranoid ideation)	από το άθροισμα των απαντήσεων στις ερωτήσεις 8, 18, 43, 68, 76 και 83.
Ψυχωτισμός (Psychoticism)	από το άθροισμα των απαντήσεων στις ερωτήσεις 7, 16, 35, 62, 77, 84, 85, 87, 88 και 90.
Διάφορες αιτιάσεις (π.χ. διαταραχές ύπνου, πρόσληψης τροφής, κ.α.)	από τις απαντήσεις στις ερωτήσεις 44, 64, 66, 19, 60, 59 και 89.
Γενικός δείκτης συμπτωμάτων (ΓΔΣ)	το άθροισμα όλων των δεικτών προς το 90 που είναι το πλήθος όλων των ερωτήσεων του ερωτηματολογίου.
Δείκτης ενόχλησης των θετικών συμπτωμάτων (ΔΕΘΣ)	ορίζεται να είναι η επόμενη ακέραια μονάδα του λόγου του αθροίσματος όλων των δεικτών προς το σύνολο των θετικών συμπτωμάτων.

Σύνολο των θετικών συμπτωμάτων (ΣΘΣ)	ορίζεται να είναι το άθροισμα όλων των αποκρίσεων του ερωτώμενου οι οποίες έχουν θετικό πρόσημο.
Τεστ προσανατολισμού για την ζωή-Life Orientation Test (LOT-R)	
Βαθμός αισιοδοξίας του υποκειμένου	από το άθροισμα των απαντήσεων στις ερωτήσεις 1, 2, 4, 5, 6, 8, 10, συν το άθροισμα των απαντήσεων στις ερωτήσεις 3, 7 και 9 κατόπιν αντιστροφής τους.
Στάση απέναντι στη ζωή	
Στάση απέναντι στη ζωή	από το βαθμό που σημείωσε στην ανοικτή κλίμακα το άτομο.

6.2 Συσχετίσεις μεταξύ των κλιμάκων

Στον πίνακα 7 που ακολουθεί παρουσιάζονται οι συντελεστές συσχέτισης Pearson μεταξύ μίας αντιπροσωπευτικής ομάδας από το σύνολο των κλιμάκων και υποκλιμάκων που μελετήθηκαν στην παρούσα εργασία.

Ειδικότερα στον παρακάτω πίνακα συμμετέχουν οι κλίμακες :

1. Βαθμός αισιοδοξίας του υποκειμένου (LOT-R) (q1)
2. Άγχος (SCL - 90) (q2)
3. Επιθετικότητα (SCL - 90) (q3)
4. Παρανοειδής Ιδεασμός (SCL - 90) (q4)
5. Κατάθλιψη (SCL - 90) (q5)
6. Σωματοποίηση (SCL - 90) (q6)
7. Συνολική βαθμολογία εξωτερικής ντροπής (OAS) (q7)
8. Συνολική βαθμολογία εσωτερικής ντροπής (ESS) (q8)
9. Συμπεριφορική Ντροπή (ESS) (q9)
10. Παροδικό Άγχος (State Anxiety) (q10)
11. Μόνιμο Άγχος (Trait Anxiety) (q12)

Από τις συσχετίσεις ξεχωρίζουν :

- Η θετική γραμμική συσχέτιση του άγχους (SCL - 90) και του παρανοειδούς ιδεασμού (SCL - 90) ($r = 0,639$).

- Η θετική γραμμική συσχέτιση του άγχους (SCL - 90) και της συνολικής βαθμολογίας εξωτερικής ντροπής (OAS) ($r = 0,582$).
- Η θετική γραμμική συσχέτιση του άγχους (SCL - 90) και της συνολικής βαθμολογίας εσωτερικής ντροπής (ESS) ($r = 0,582$).
- Η θετική γραμμική συσχέτιση του άγχους (SCL - 90) και του μόνιμου άγχους (Trait Anxiety) ($r = 0,567$).

Πίνακας 7: Συσχετίσεις μεταξύ επιλεγμένων υποκλιμάκων

	q1	q2	q3	q4	q5	q6	q7	q8	q9	q10	q11
q1											
q2	-,401										
q3	-,350	,612									
q4	-,315	,639	,551								
q5	-,401	,568	,542	,522							
q6	,232	-,198	-,163	-,185	-,266						
q7	-,380	,582	,467	,585	,498	-,158					
q8	-,315	,566	,409	,472	,467	-,202	,609				
q9	,088	-,019	-,091	,052	-,110	,268	,016	,043			
q10	,021	,244	,083	,191	,159	,201	,083	,159	,274		
q11	-,451	,567	,432	,473	,523	-,302	,483	,466	,026	,138	

- Η θετική γραμμική συσχέτιση της συνολικής βαθμολογίας εξωτερικής ντροπής (OAS) και της συνολικής βαθμολογίας εσωτερικής ντροπής (ESS) ($r = 0,609$).

Καμία από τις συσχετίσεις δεν κρίνεται ιδιαίτερα ισχυρή όπως αυτό συνήθως ορίζεται στη βιβλιογραφία (απόλυτη τιμή μεγαλύτερη από το 0,7) γεγονός που τοποθετεί σε διακριτούς ρόλους τις κλίμακες που χρησιμοποιήθηκαν. Επιπλέον, οι συσχετίσεις που παρουσιάζονται με τους ισχυρότερους δείκτες κρίνονται αναμενόμενες.

6.3 Διαφοροποιήσεις μεταξύ Μεταναστών Φοιτητών και Μεταναστριών Φοιτητριών

Στην παράγραφο αυτή ελέγχουμε τη διαφοροποίηση στις τιμές των κλιμάκων μεταξύ των 34 μεταναστών φοιτητών και των 140 μεταναστριών φοιτητριών που συμμετείχαν στην έρευνά μας. Χρησιμοποιούμε τον έλεγχο Student (T – Test) για δύο ανεξάρτητα δείγματα για τον υπολογισμό της στατιστικής σημαντικότητας της διαφοράς μεταξύ των υποομάδων. Η στατιστική υπόθεση που ελέγχουμε για κάθε μία από τις εξήντα έξι κλίμακες και υποκλίμακες είναι:

Στατιστική Υπόθεση : Η μέση τιμή της κλίμακας δεν διαφέρει μεταξύ των δύο ομάδων, δηλαδή μεταξύ των μεταναστών φοιτητών και των μεταναστριών φοιτητριών.

Η απόρριψη της στατιστικής υπόθεσης κρίνεται από την τιμή του στατιστικού p το οποίο παρουσιάζεται σε ξεχωριστή στήλη. Ως όριο για την αποδοχή ή απόρριψη μίας στατιστικής υπόθεσης τέθηκε ο αριθμός 0,05.

Το αποτέλεσμα της εφαρμογής του T – Test δίνει τον πίνακα 21. Με σκούρο χρώμα σημειώνονται τα στατιστικώς σημαντικά συμπεράσματα, δηλαδή οι στατιστικές δοκιμασίες οι οποίες μας έδωσαν $p < 0,05$.

Πίνακας 8: Διαφοροποιήσεις μεταξύ μεταναστών φοιτητών και μεταναστριών φοιτητριών						
	Μετανάστες			T-Test		
	Φοιτητές	Φοιτητές	Σύνολο	t	df	P
Κλίμακα Εξωτερικής Ντροπής - Other As Shamer Scale (OAS)						
Συνολική βαθμολογία	24,08±13,71	31,84±15,15	29,16±15,11	-4,784	174	,000
Αίσθημα κατωτερότητας (inferior)	10,34±5,90	13,19±6,45	12,20±6,40	-4,113	174	,000
Αίσθημα κενού (empty)	3,85±3,26	6,19±3,80	5,38±3,79	-6,126	174	,000
Αντίληψη του ατόμου για την αντίδραση των άλλων όταν κάνει λάθη (Mistakes)	8,64±5,28	10,85±5,17	10,09±5,31	-3,836	174	,000
Κλίμακα για το Βίωμα της Ντροπής - Experience of Shame Scale (ESS)						
Συνολική ντροπή	39,68±10,67	49,06±14,20	45,81±13,82	-7,062	174	,000
Χαρακτηρολογική ντροπή (characterological shame)	16,54±6,46	20,33±7,81	19,02±7,58	-4,920	174	,000
Συμπεριφορική ντροπή (behavioral shame)	18,00±5,61	20,69±6,12	19,76±6,08	-4,094	174	,000

Σωματική ντροπή (bodily shame)	5,14±1,87	8,04±3,17	7,03±3,11	-10,927	174	,000
Κλίμακα αυτοεκτίμησης άγχους του S. Spielberg (STAI)						
Παροδικό Άγχος (State Anxiety)	50,30±13,27	52,67±12,95	51,84±13,09	-1,640	174	,102
Μόνιμο Άγχος (Trait Anxiety)	43,00±12,60	48,25±12,86	46,43±12,99	-3,716	174	,000
Κλίμακα Ψυχοπαθολογίας - Symptom Checklist 90-R (SCL-90)						
Σωματοποίηση (Somatization)	9,85±9,54	13,92±10,28	12,44±10,19	-3,578	174	,000
Ιδεοψυχαναγκασμός (Obsessive-Compulsive)	14,24±7,85	9,10±6,42	12,46±7,77	-6,695	174	,000
Διαπροσωπική ευαισθησία (Inter. Sensitivity)	7,77±5,66	13,10±6,24	11,25±6,55	-7,937	174	,000
Κατάθλιψη (Depression)	8,64±8,57	16,75±11,24	13,94±11,08	-7,656	174	,000
Άγχος (Anxiety)	10,70±9,16	7,08±6,84	9,45±8,59	-4,241	174	,000
Επιθετικότητα (Aggression)	6,25±4,90	6,18±4,33	6,23±4,70	-0,127	174	,899
Φοβικό άγχος (Phobic anxiety)	2,67±3,76	6,55±5,94	5,21±5,60	-7,570	174	,000
Παρανοειδή ιδεασμό (Paranoid ideation)	10,87±4,11	9,58±4,21	10,42±4,18	-2,829	174	,005
Ψυχωτισμός (Psychotism)	7,18±6,11	4,35±4,02	6,20±5,63	-5,270	174	,000
Διάφορες αιτιάσεις (ενοχή)	0,54±0,84	0,73±1,03	0,66±0,97	-1,954	174	,052
Διάφορες αιτιάσεις (αύπνια)	1,13±1,34	0,65±1,12	0,96±1,29	-3,613	174	,000
Διάφορες αιτιάσεις (πρωινή αφύπνιση)	1,38±1,24	1,58±1,32	1,51±1,29	-1,434	174	,152
Διάφορες αιτιάσεις (ανησυχία)	1,04±1,29	1,42±1,31	1,29±1,31	-2,660	174	,008
Διάφορες αιτιάσεις (ανορεξία)	0,41±0,88	0,75±1,07	0,63±1,02	-3,213	174	,001
Διάφορες αιτιάσεις (βουλμία)	0,62±1,02	0,83±1,19	0,76±1,13	-1,828	174	,069
Διάφορες αιτιάσεις (σκέψεις θανάτου)	0,59±1,16	0,34±0,91	0,51±1,08	-2,250	174	,025
Γενικός δείκτης συμπτωμάτων ΓΔΣ)	0,78±0,52	1,18±0,68	1,04±0,65	-6,307	174	,000
Δείκτης ενόχλησης των θετικών συμπτωμάτων (ΔΕΘΣ)	1,87±0,39	2,09±0,42	2,01±0,43	-4,665	174	,000
Σύνολο των θετικών συμπτωμάτων (ΣΘΣ)	36,14±18,97	49,37±22,05	44,79±21,93	-5,683	174	,000

Στον πίνακα 8, μπορούμε να παρατηρήσουμε πως οι μετανάστριες φοιτήτριες εμφανίζουν στατιστικά μεγαλύτερη μέση τιμή από τους μετανάστες φοιτητές στις κλίμακες :

1. Συνολική βαθμολογία (OAS)

2. Αίσθημα κατωτερότητας (inferior) (OAS)
3. Αίσθημα κενού (empty) (OAS)
4. Αντίληψη του ατόμου για την αντίδραση των άλλων όταν κάνει λάθη (Mistakes) (OAS)
5. Συνολική ντροπή (ESS)
6. Χαρακτηρολογική ντροπή (characterological shame)(ESS)
7. Συμπεριφορική ντροπή (behavioral shame) (ESS)
8. Σωματική ντροπή (bodily shame)(ESS)
9. Μόνιμο Άγχος (Trait Anxiety) (STAI)
10. Σωματοποίηση (Somatization) (SCL-90)
11. Διαπροσωπική ευαισθησία (Inter. Sensitivity) (SCL-90)
12. Κατάθλιψη (Depression) (SCL-90)
13. Φοβικό άγχος (Phobic anxiety) (SCL-90)

6.4. Στατιστικές Διαφοροποιήσεις μεταξύ κατηγοριών κοινωνικής αναπαράστασης της μετανάστευσης

Στον πίνακα 9, που ακολουθεί, παρουσιάζονται οι στατιστικές διαφοροποιήσεις στις τιμές των κλιμάκων που μετρήθηκαν μεταξύ κατηγοριών ως προς την κοινωνική αναπαράσταση, όπως καταγράφηκαν στην παρούσα εργασία. Για την ανίχνευση των διαφοροποιήσεων χρησιμοποιήθηκε η δοκιμασία ANOVA και οι πρώτες απαντήσεις που έδωσαν οι φοιτητές και οι φοιτήτριες στη λέξη μετανάστευση, δηλαδή, «μειονεκτικότητα», «ρατσισμός», «αδικία» και «ψυχικός πόνος».

Εμφανίζονται στατιστικώς σημαντικές διαφοροποιήσεις στις παρακάτω κλίμακες:

1. Συνολική βαθμολογία εξωτερικής ντροπής (OAS) ($p = 0,001$)
2. Αίσθημα κατωτερότητας (inferior - OAS) ($p = 0,009$)
3. Αίσθημα κενού (empty- OAS) ($p = 0,000$)
4. Αντίληψη του ατόμου για την αντίδραση των άλλων όταν κάνει λάθη (Mystakes-OAS) ($p = 0,002$)
5. Συνολική βαθμολογία εσωτερικής ντροπής (ESS) ($p = 0,000$)
6. Χαρακτηρολογική ντροπή (characterological shame-ESS) ($p = 0,000$)

7. Συμπεριφορική ντροπή (behavioral shame-ESS) (p =0,000)
8. Σωματική ντροπή (bodily shame-ESS) (p =0,000)
9. Παροδικό Άγχος (State Anxiety-STAI) (p =0,000)
10. Μόνιμο Άγχος (Trait Anxiety-STAI) (p =0,000)
11. Σωματοποίηση (Somatization-SCL-90) (p =0,000)
12. Ιδεοψυχαναγκασμός (Obsessive-Compulsive -SCL-90) (p =0,000)
13. Διαπροσωπική ευαισθησία (Inter. Sensitivity -SCL-90) (p =0,000)
14. Κατάθλιψη (Depression -SCL-90) (p =0,000)
15. Άγχος (Anxiety -SCL-90) (p =0,000)
16. Επιθετικότητα (Hostility-SCL-90) (p =0,002)
17. Φοβικό άγχος (Phobic anxiety -SCL-90) (p =0,000)
18. Παρανοειδή ιδεασμό (Paranoid ideation-SCL-90) (p =0,098)
19. Ψυχωτισμός (Psychoticism -SCL-90) (p =0,000)
20. Διάφορες αιτιάσεις (σκέψεις θανάτου-SCL-90) (p =0,000)1*
21. Γενικός δείκτης συμπτωμάτων (-SCL-90) (p =0,000)
22. Δείκτης ενόχλησης των θετικών συμπτωμάτων (-SCL-90) (p =0,001)
23. Σύνολο των θετικών συμπτωμάτων (-SCL-90) (p =0,000)

Πίνακας 10: Διαφοροποιήσεις μεταξύ κατηγοριών ως προς την κοινωνική αναπαράσταση της μετανάστευσης.

	F	p
Κλίμακα Εξωτερικής Ντροπής - Other As Shamer Scale (OAS)		
Συνολική βαθμολογία	3,796	,001
Αίσθημα κατωτερότητας (inferior)	2,896	,009
Αίσθημα κενού (empty)	4,768	,000
Αντίληψη του ατόμου για την αντίδραση των άλλων όταν κάνει λάθη (Mystakes)	3,468	,002
Κλίμακα για το Βίωμα της Ντροπής - Experience of Shame Scale (ESS)		
Συνολική ντροπή	9,119	,000
Χαρακτηρολογική ντροπή (characterological shame)	9,362	,000
Συμπεριφορική ντροπή (behavioral shame)	5,510	,000
Σωματική ντροπή (bodily shame)	4,305	,000
Κλίμακα αυτοεκτίμησης άγχους του S. Spielberger (STAI)		
Παροδικό Άγχος (State Anxiety)	7,205	,000
Μόνιμο Άγχος (Trait Anxiety)	13,892	,000

Κλίμακα Ψυχοπαθολογίας - Symtom Checklist 90-R (SCL-90)		
Σωματοποίηση (Somatization)	11,805	,000
Ιδιοψυχαναγκασμός (Obsessive-Compulsive)	10,946	,000
Διαπροσωπική ευαισθησία (Inter. Sensitivity)	7,354	,000
Κατάθλιψη (Depression)	11,832	,000
Άγχος (Anxiety)	11,178	,000
Επιθετικότητα (Hostility)	3,598	,002
Φοβικό άγχος (Phobic anxiety)	10,595	,000
Παρανοειδή ιδεασμό (Paranoid ideation)	1,799	,098
Ψυχωτισμός (Psychoticism)	7,247	,000
Διάφορες αιτιάσεις (π.χ. αυπνία)	8,791	,000
Γενικός δείκτης συμπτωμάτων	12,354	,000
Δείκτης ενόχλησης των θετικών συμπτωμάτων	3,824	,001
Σύνολο των θετικών συμπτωμάτων	16,463	,000

7. Συζήτηση

Πριν σχολιάσουμε τα αποτελέσματα της παρούσας μελέτης και τα σχετίσουμε με αποτελέσματα παρόμοιων μελετών θεωρούμε σημαντικό να σημειώσουμε: α) σε τι δεν απαντάει η συγκεκριμένη μελέτη, και β) ποιοι είναι οι περιορισμοί της.

7.1 Οριοθετήσεις

Ευθύς εξ αρχής θα πρέπει να δηλώσουμε ότι τα πορίσματα της παρούσας μελέτης αφορούν τα ψυχολογικά χαρακτηριστικά των μεταναστών φοιτητών και των μεταναστριών φοιτητριών στο συγκεκριμένο χωροχρόνο που διεξήχθη η έρευνα.

Το γεγονός αυτό δεν μας επιτρέπει να μιλήσουμε για αιτιώδη σχέση μεταξύ των συγκεκριμένων ψυχολογικών χαρακτηριστικών και της μετανάστευσης. Μια τέτοια προσπάθεια για την ανακάλυψη συγκεκριμένων συνθηκών, οι οποίες παίζουν καθοριστικό ρόλο στην επίδραση της μετανάστευσης στην ψυχική υγεία θα προσέκρουε σε αρκετά μεθοδολογικά σημεία. Για να οριστεί μια αιτιώδη σχέση, θα απαιτείτο η παρακολούθηση σημαντικού αριθμού φοιτητών αλλά και των οικογενειών τους, έτσι, ώστε να καταστεί δυνατή η διάκριση ανάμεσα στις συνθήκες, οι οποίες προϋπήρχαν της μετανάστευσης των γονιών τους και σε αυτές οι οποίες είναι αποτέλεσμά της.

Για τα αποτελέσματα που προέκυψαν συνολικά από τη στατιστική ανάλυση και την ερμηνεία τους οφείλουμε να διατυπώσουμε ορισμένες επιφυλάξεις που αφορούν στην πιθανή διαπλοκή του τύπου αίτιο - αιτιατό μεταξύ ορισμένων μεταβλητών. Σε καμία περίπτωση δεν μπορούμε να οδηγηθούμε στη διατύπωση μιας γραμμικής αιτιολογικής υπόθεσης.

Για τα αποτελέσματα που προέκυψαν συνολικά από τη στατιστική ανάλυση και την ερμηνεία τους οφείλουμε να διατυπώσουμε ορισμένες επιφυλάξεις που αφορούν στην πιθανή διαπλοκή του τύπου αίτιο - αιτιατό μεταξύ της ψυχικής υγείας και της μετανάστευσης. Σε καμία περίπτωση δεν μπορούμε να οδηγηθούμε στη διατύπωση μιας γραμμικής αιτιολογικής υπόθεσης που να υποστηρίζει ότι η μετανάστευση είναι η αιτία ψυχολογικών προβλημάτων ή το αντίστροφο.

Ο σχεδιασμός της παρούσας έρευνας επιτρέπει να διερευνηθούν τα ψυχολογικά χαρακτηριστικά και τα δυναμικά των μεταναστών φοιτητών κατά τη διάρκεια των σπουδών τους. Βεβαίως, δεν αποτέλεσε στόχο της παρούσας έρευνας η εξειδικευμένη μελέτη ψυχολογικών παραγόντων που ενδεχομένως να επηρεάζουν την ψυχική υγεία κατά τη διάρκεια της φοιτητικής ζωής, γεγονός που θα απαιτούσε διαφορετικό ερευνητικό σχεδιασμό και εκτίμηση ποικίλων ακόμη παραγόντων για μια μελέτη αναδρομικού χαρακτήρα.

7.2 Το προφίλ των φοιτητών μεταναστών

Τα ευρήματα της παρούσας μελέτης φαίνεται να σκιαγραφούν ένα προφίλ των μεταναστών φοιτητών και φοιτητριών, που σπουδάζουν σε μία σχολή των Ελληνικών ΑΕΙ. Από τους 174 φοιτητές που έλαβαν μέρος στη μελέτη, η πλειοψηφία ήταν γυναίκες, ποσοστό 80,5%, σε αντίθεση με τους άνδρες που ήταν μόνο 34 (ποσοστό 19,5%). Η μέση ηλικία των φοιτητών ήταν $20,5 \pm 2,4$, με εύρος 18-25 και χωρίς στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ τους ($p=0,295$), συγκρινόμενοι με το T-test, οι 7 στους δέκα περίπου φοιτούν στο δεύτερο έτος σπουδών σε Τμήματα των Πανεπιστημίων οι 76 (ποσοστό 43,7%) και σε Τμήματα των Τ.Ε.Ι. οι 98 (ποσοστό 56,3%), χωρίς στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ τους

Από το δείγμα των φοιτητών της έρευνας οι 2 στους δέκα κατάγονται από χωριό/κωμόπολη, οι 3 στους δέκα από πόλεις μικρότερες των 150.000 κατοίκων και οι 5 στους δέκα περίπου από πόλεις μεγαλύτερες των 150.000 κατοίκων, με στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των τριών ομάδων ($p=0,015$). Οι 70 (ποσοστό 41,2%) από τους φοιτητές του δείγματος βρίσκονται σε σχέση, οι 85 (ποσοστό 50,0%) δήλωσαν πως η συντροφική τους κατάσταση είναι μπερδεμένη, και 15 φοιτητές (ποσοστό 8,8%) είναι μόνοι τους με στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ τους ($p=0,014$) συγκρινόμενοι με το χ^2 του Pearson.

Στη συντριπτική τους πλειοψηφία (ποσοστό 93,1%) οι φοιτητές έχουν αδέρφια, με τους 94 (ποσοστό 58,0%) να έχουν έναν ή μία αδελφό(ή), τους 42 (ποσοστό 25,9%) να έχουν άλλα δύο αδέρφια, τους 20 (ποσοστό 12,3%) να έχουν άλλα 3 αδέρφια και, τέλος, μόνο 6 (ποσοστό 3,7%) να έχουν άλλα 4 αδέρφια, ενώ 11 φοιτητές είναι μοναχοπαίδια. Ως προς την επαγγελματική κατάσταση των γονιών

τους, 6 στους 10 φοιτητές δήλωσαν ότι ο πατέρα τους είναι εργαζόμενος και 5 στους 10 ότι η μητέρα τους είναι εργαζόμενη. 22 φοιτητές (ποσοστό 12,7%) δήλωσαν ότι ο πατέρας τους είναι άνεργος και 15 φοιτητές (ποσοστό 8,6%) δήλωσαν ότι η μητέρα τους είναι άνεργη. Δεν βρέθηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές στη σύγκριση των φοιτητών και φοιτητριών ως προς την επαγγελματική κατάσταση του πατέρα τους ($p=0,162$) και της μητέρας τους ($p=0,739$), συγκρινόμενοι με το Fisher's Exact Test,

Το προφίλ των φοιτητών του δείγματός μας ομοιάζει με την περιγραφή της σύγχρονης μεταπολεμικής οικογένειας (Βασιλείου 1966), που έχει πάρει τη μορφή της πυρηνικής οικογένειας (πατέρας, μητέρα, τέκνα), ενισχύεται, όμως, και από άλλες μελέτες, όπως αυτές, των Madianos και Madianou (1991), που διαπίστωσαν ότι η σύγχρονη Ελληνική αστική οικογένεια, όπως αναπτύχθηκε μετά τον πόλεμο, έχει πάψει να είναι εκτεταμένη και έχει γίνει πυρηνική, με μέσο αριθμό μελών 3,2 (από 4,2 που ήταν το 1920), των Μαδιανού και συν. (1995), οι οποίοι καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι οι αλλαγές του χαρακτήρα της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας επηρεάζουν τη δομή, τους ρόλους και τη σταθερότητα της Ελληνικής οικογένειας. Οι φοιτητές, δηλαδή του δείγματος προέρχονται από οικογένειες που αφότου εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα προσομοιάζουν με τη δομή της ελληνικής οικογένειας.

7.3 Τα επίπεδα ψυχοπαθολογίας των Μεταναστών Φοιτητών και Φοιτητριών

Από τα ευρήματα της παρούσας μελέτης, μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι τα επίπεδα της ψυχοπαθολογίας στους μετανάστες φοιτητές είναι ιδιαίτερα αυξημένα σε σχέση με τα επίπεδα που έχουν διαπιστωθεί στον γενικό ελληνικό πληθυσμό. Πιο συγκεκριμένα, η μέση τιμή της σωματοποίησης για την ομάδα των φοιτητών μεταναστών ήταν $9,85 \pm 9,54$ και αντίστοιχα, στην ομάδα των φοιτητριών μεταναστριών, ήταν $13,92 \pm 10,28$. Η μέση φυσιολογική τιμή της σωματοποίησης είναι $7,40 \pm 7,06$ (Ντώνιας και συν., 1991). Τα αποτελέσματα αυτά στηρίζουν την αρχική μας υπόθεση, ότι τα άτομα του δείγματος θα εμφανίζουν υψηλά επίπεδα στην ψυχοπαθολογία. Συγκεκριμένα, παρατηρούμε ότι η μέση τιμή της σωματοποίησης στην ομάδα των φοιτητριών, ήταν κατά 3 μονάδες μεγαλύτερη από ότι στην ομάδα των ανδρών. Ταυτόχρονα, όμως, παρατηρούμε ότι, και στην ομάδα των φοιτητών, η

μέση τιμή της σωματοποίησης είναι κατά 2,5 μονάδες μεγαλύτερη από τη μέση φυσιολογική τιμή. Μια πιθανή εξήγηση, λοιπόν, για τις γενικότερα αυξημένες τιμές της σωματοποίησης στο συνολικό δείγμα, είναι η ιδιαίτερη σχέση των ατόμων αυτών με το σώμα και την ασθένεια αλλά και τις συνθήκες ζωής τους. Παρόλα αυτά, τα επίπεδα σωματοποίησης ήταν περισσότερο αυξημένα στην ομάδα των γυναικών, όπως επιβεβαιώθηκε, τόσο κατά τη σύγκριση των μέσων τιμών με το T-Test ($P=0,000$).

Η μέση τιμή της ψυχαναγκαστικότητας για την ομάδα των φοιτητριών μεταναστριών και για την ομάδα των φοιτητών μεταναστών ήταν αντίστοιχα $9,10\pm 6,42$ και $14,24\pm 7,85$. Η μέση φυσιολογική τιμή της ψυχαναγκαστικότητας είναι $9,49\pm 6,50$ (Ντώνιας και συν., 1991). Τα αποτελέσματα αυτά στηρίζουν την αρχική μας υπόθεση, ότι τα άτομα του δείγματος θα εμφανίζουν υψηλά επίπεδα στην ψυχοπαθολογία. Συγκεκριμένα, παρατηρούμε ότι η μέση τιμή της ψυχαναγκαστικότητας στην ομάδα των φοιτητριών μεταναστριών διέφερε από αυτή των φοιτητών μεταναστών. Η ύπαρξη διαφοράς στα επίπεδα της ψυχαναγκαστικότητας μεταξύ των δύο ομάδων διαπιστώθηκε κατά τη σύγκριση των μέσων τιμών με το T-Test ($P=0,000$). Τα αποτελέσματα της παρούσας μελέτης αναδεικνύουν τα φυσιολογικά επίπεδα ψυχαναγκαστικότητας στις φοιτήτριες μετανάστριες και τα παθολογικά επίπεδα της ψυχαναγκαστικότητας στους φοιτητές μετανάστες, όπως αυτή μετράται με το SCL-90 (Derogatis, 1977), στα άτομα του δείγματος. Τα συγκεκριμένα ευρήματα της μελέτης μας ενισχύονται και ερμηνεύονται και από τις διαπιστώσεις των ερευνών των Bhugra και Jones (2000), σύμφωνα με τους οποίους η μετανάστευση δημιουργεί ψυχοπιεστικά γεγονότα, που συνήθως επηρεάζουν την ψυχική κατάσταση ενός ατόμου.

Η μέση τιμή της διαπροσωπικής ευαισθησίας για την ομάδα των φοιτητών μεταναστών και για την ομάδα των φοιτητριών μεταναστριών ήταν $7,77\pm 5,66$ και $13,10\pm 6,24$ αντίστοιχα. Η μέση φυσιολογική τιμή της διαπροσωπικής ευαισθησίας είναι $8,36\pm 6,24$ (Ντώνιας και συν., 1991). Τα αποτελέσματα αυτά στηρίζουν την αρχική μας υπόθεση, ότι οι φοιτήτριες μετανάστριες του δείγματος θα εμφανίζουν υψηλά επίπεδα ψυχοπαθολογίας από τους φοιτητές μετανάστες. Συγκεκριμένα, παρατηρούμε ότι η μέση τιμή της διαπροσωπικής ευαισθησίας στην ομάδα των φοιτητών μεταναστών, ήταν κατά περίπου 5 μονάδες μικρότερη από τη μέση τιμή των φοιτητριών μεταναστριών. Αυτή η διαφορά στη διαπροσωπική ευαισθησία

μεταξύ των δύο ομάδων ήταν στατιστικά σημαντική, κατάσταση που διαπιστώθηκε κατά τη σύγκριση των μέσων τιμών με το T-Test ($P= 0,000$). Τα αποτελέσματα της παρούσας μελέτης αναδεικνύουν τα υψηλά επίπεδα διαπροσωπικής ευαισθησίας στις φοιτήτριες μεταναστριες, όπως αυτή μετράται με το SCL-90 (Derogatis,1977). Η διαπροσωπική ευαισθησία αναφέρεται στην ικανότητα του ατόμου, αρχικά να ενδιαφέρεται και αφετέρου να αντιλαμβάνεται τα συναισθήματα και τις σκέψεις των άλλων και στις κλειστές κοινότητες παρατηρούνται στενότερες σχέσεις. Το ανωτέρω εύρημα, λοιπόν, είναι σύμφωνο με τα αποτελέσματα μελετών που επισημαίνουν πως, η αντίληψη των σκέψεων και των συναισθημάτων των άλλων, αποτελεί κεντρική έννοια στη ζωή των ατόμων κλειστών κοινοτήτων, όπως οι μετανάστες (Gilbert, 1998 ; Heller, 2003 ; Gilbert, 2003).

Η μέση τιμή της κατάθλιψης για την ομάδα των φοιτητών μεταναστών και για την ομάδα των φοιτητριών μεταναστριών ήταν αντίστοιχα $8,64\pm 8,57$ και $16,75\pm 11,24$. Η μέση φυσιολογική τιμή της κατάθλιψης είναι $11,34\pm 8,75$ (Ντόνιας και συν., 1991). Τα αποτελέσματα αυτά στηρίζουν την αρχική μας υπόθεση, ότι οι φοιτήτριες του δείγματος θα εμφανίζουν υψηλά επίπεδα ψυχοπαθολογίας, και υψηλότερα σε σχέση με τους φοιτητές μετανάστες του δείγματος. Συγκεκριμένα, παρατηρούμε ότι η μέση τιμή της κατάθλιψης στην ομάδα των φοιτητριών μεταναστριών, ήταν κατά 7 μονάδες μεγαλύτερη από τη μέση τιμή στην ομάδα των φοιτητών μεταναστών. Ταυτόχρονα, όμως, παρατηρούμε ότι, και στην ομάδα των φοιτητριών μεταναστριών, η μέση τιμή της κατάθλιψης είναι κατά περίπου 5 μονάδες μεγαλύτερη από τη μέση φυσιολογική τιμή. Η διαφορά στα επίπεδα της κατάθλιψης μεταξύ των δύο ομάδων διαπιστώθηκε κατά τη σύγκριση των μέσων τιμών με το T-Test ($P= 0,000$). Τα ανωτέρω αποτελέσματα, τα οποία αναδεικνύουν τα υψηλά επίπεδα κατάθλιψης, όπως αυτή μετράται με το SCL-90 (Derogatis,1977), στις φοιτήτριες μετανάστριες αποτελούν εύρημα σύμφωνο με άλλες μελέτες που επισημαίνουν τη σχέση του συναισθήματος της ντροπής με την κατάθλιψη (Andrews et al., 2002; Tangney & Dearing, 2002), αλλά και με μια συμπεριφορά που συναντούμε συχνά σε περιπτώσεις κατάθλιψης, την αυτοκτονική συμπεριφορά (Lundback et al., 2006). Τα συγκεκριμένα ευρήματα της μελέτης μας ενισχύονται και ερμηνεύονται και από τις διαπιστώσεις των ερευνών των των Bhugra και Jones (2000), σύμφωνα με τους οποίους η μετανάστευση δημιουργεί ψυχοπιεστικά γεγονότα, που συνήθως επηρεάζουν την ψυχική κατάσταση ενός ατόμου. Ακόμη ενισχύονται από τα

αποτελέσματα της μελέτης του Λειβαδίτης (2003), σύμφωνα με τον οποίο, οι στρεσογόνες συνθήκες μετανάστευσης αποτελούν παράγοντα αύξησης της πιθανότητας εκδήλωσης ψυχικών διαταραχών και οι μετανάστες που βιώνουν συνθήκες αποκλεισμού, ή ρατσιστικής συμπεριφοράς στις χώρες εγκατάστασης δύναται να παρουσιάσουν συμπτώματα αποθάρρυνσης και καταθλιπτικές αντιδράσεις (Λειβαδίτης, 2003). Η κατάθλιψη έχει μεν παγκόσμιες διαστάσεις, αλλά τα κλινικά χαρακτηριστικά της παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές σε άτομα με διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο. Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας, η κατάθλιψη δύναται να αποτελέσει τη δεύτερη πιο σημαντική αιτία ανικανότητας έως το 2020 (Bhugra, Mastrogianni, 2004, Levecque, et al., 2007).

Η μέση τιμή της επιθετικότητας για την ομάδα των φοιτητριών μεταναστριών ήταν $6,18 \pm 4,33$, ενώ για την ομάδα των ανδρών μεταναστών ήταν $6,25 \pm 4,90$. Η μέση φυσιολογική τιμή της επιθετικότητας είναι $5,08 \pm 5,04$ (Ντώνιας και συν., 1991). Τα αποτελέσματα αυτά στηρίζουν την αρχική μας υπόθεση, ότι οι μετανάστες φοιτητές και φοιτήτριες θα εμφανίζουν υψηλότερα επίπεδα ψυχοπαθολογίας από το γενικό πληθυσμό. Τα ανωτέρω αποτελέσματα αναδεικνύουν τα υψηλά επίπεδα επιθετικότητας, όπως αυτή μετράται με το SCL-90 (Derogatis, 1977) στους άνδρες του δείγματος. Το ανωτέρω εύρημα είναι σύμφωνο με αποτελέσματα άλλων μελετών που επισημαίνουν τη σχέση του συναισθήματος της ντροπής με την επιθετικότητα που κατευθύνεται προς τους άλλους (Keltner & Harker, 1998 ; Gilbert, 2000 ; Gilbert & Miles, 2000 ; Tangney & Dearing, 2002 ; Gilligan, 2003). Ακόμη, τα αποτελέσματα της μελέτης μας ενισχύονται από τα αποτελέσματα της μελέτης των Levecque, et al. (2007) σύμφωνα με τα οποία στη δεύτερη γενιά μεταναστών υπάρχει μεγάλο ποσοστό εμφάνισης της ψυχολογικών διαταραχών.

Η μέση τιμή του άγχους για την ομάδα των φοιτητριών μεταναστριών και για την ομάδα των φοιτητών μεταναστών ήταν αντίστοιχα $7,08 \pm 6,84$ και $10,70 \pm 9,16$. Η μέση φυσιολογική τιμή του άγχους είναι $7,32 \pm 6,66$ (Ντώνιας και συν., 1991). Τα αποτελέσματα αυτά στηρίζουν την αρχική μας υπόθεση, ότι οι φοιτητές του δείγματος θα εμφανίζουν υψηλά επίπεδα ψυχοπαθολογίας, και υψηλότερα σε σχέση με τις φοιτήτριες του δείγματος. Συγκεκριμένα, παρατηρούμε ότι η μέση τιμή του άγχους στην ομάδα των φοιτητών μεταναστών, ήταν κατά 3 μονάδες μεγαλύτερη από τη μέση τιμή στην ομάδα των φοιτητριών μεταναστριών. Ταυτόχρονα, όμως, παρατηρούμε ότι, στην ομάδα των φοιτητών μεταναστών, η μέση τιμή του άγχους

είναι κατά περίπου 3 μονάδες μεγαλύτερη από τη μέση φυσιολογική τιμή. Η διαφορά στα επίπεδα του άγχους μεταξύ των δύο ομάδων διαπιστώθηκε κατά τη σύγκριση των μέσων τιμών με το T-Test ($P= 0,000$). Τα ανωτέρω αποτελέσματα, τα οποία αναδεικνύουν τα υψηλά επίπεδα άγχους στους φοιτητές μετανάστες, όπως αυτό μετράται με το SCL-90 (Derogatis,1977). Τα συγκεκριμένα ευρήματα της μελέτης μας ενισχύονται και ερμηνεύονται και από τις διαπιστώσεις των ερευνών των των Bhugra και Jones (2000), σύμφωνα με τους οποίους η μετανάστευση δημιουργεί ψυχοπιεστικά γεγονότα, που συνήθως επηρεάζουν την ψυχική κατάσταση ενός ατόμου. Στο Λονδίνο, οι Ελληνοκύπριοι εμφανίζουν υψηλότερα ποσοστά άγχους από τον γηγενή πληθυσμό, τα οποία όμως είναι παρόμοια με τους Έλληνες που ζουν στην Αθήνα (Jacob, et al. 1998). Στην Ολλανδία, οι Τούρκοι μετανάστες εμφανίζουν υψηλά ποσοστά ελασσόνων ψυχιατρικών διαταραχών (Bengi-Arslan et al. 2002) ενώ από την άλλη, στη Σουηδία ο κίνδυνος μακροχρόνιας ψυχιατρικής νόσου και χρήσης ψυχοτρόπων φαρμάκων από τους μετανάστες ήταν υψηλότερος αναλογικά με τους γηγενείς (Bayard-Burfield et al. 2001).

Η μέση τιμή του φοβικού άγχους για την ομάδα των φοιτητών μεταναστών και για την ομάδα των φοιτητριών μεταναστριών ήταν αντίστοιχα $2,67\pm 3,76$ και $6,55\pm 5,94$. Η μέση φυσιολογική τιμή του φοβικού άγχους είναι $2,51\pm 3,69$ (Ντώνιας και συν., 1991). Τα αποτελέσματα αυτά στηρίζουν την αρχική μας υπόθεση, ότι οι φοιτήτριες μετανάστριες του δείγματος θα εμφανίζουν υψηλά επίπεδα ψυχοπαθολογίας, και υψηλότερα σε σχέση με τους φοιτητές μετανάστες του δείγματος. Συγκεκριμένα, παρατηρούμε ότι η μέση τιμή του φοβικού άγχους στην ομάδα των μεταναστριών φοιτητριών, ήταν κατά 4 μονάδες μεγαλύτερη από τη μέση τιμή στην ομάδα των φοιτητών μεταναστών. Ταυτόχρονα, όμως, παρατηρούμε ότι, στην ομάδα των φοιτητριών μεταναστριών, η μέση τιμή του φοβικού άγχους είναι κατά περίπου 4 μονάδες μεγαλύτερη από τη μέση φυσιολογική τιμή. Η διαφορά στα επίπεδα του φοβικού άγχους μεταξύ των δύο ομάδων διαπιστώθηκε κατά τη σύγκριση των μέσων τιμών με το T-Test ($P= 0,000$). Τα ανωτέρω αποτελέσματα, τα οποία αναδεικνύουν τα υψηλά επίπεδα φοβικού άγχους, όπως αυτός μετράται με το SCL-90 (Derogatis,1977). Τα αποτελέσματα της μελέτης μας συμφωνούν με τα αποτελέσματα της μελέτης των Crews et al. (2007), σύμφωνα με τους οποίους σημαντικά είναι τα προβλήματα στη διάγνωση των διαταραχών προσωπικότητας, τα οποία μεγαλώνουν κατά τη διερεύνησή τους σε πληθυσμούς που προέρχονται από διαφορετικούς

πολιτισμούς, καθώς η αντίληψη του εαυτού και της προσωπικότητας διαφέρει σε κάθε πολιτισμό. Όσον αφορά τη μεταιχμιακή διαταραχή, αυτή είναι ευάλωτη στις κοινωνικο-πολιτισμικές επιρροές και υπάρχει πιο σπάνια σε παραδοσιακές κοινωνίες. Προκύπτει σε συνθήκες έντονων κοινωνικών αλλαγών ή εξαιτίας της κατάρρευσης κοινωνικών δομών ή αξιών. Τα άτομα αυτά εμφανίζουν πιο συνηθισμένα νευρωτικά συμπτώματα σε παραδοσιακές κοινωνίες, παρά συμπεριφορικά, εξαιτίας της δομής της οικογένειας, αλλά και των κοινωνικών δικτύων που δεν ενθαρρύνουν τη έκφραση συναισθημάτων ωθώντας τους σε αντιδράσεις μετατρεπτικού τύπου (Crews et al. 2007).

Η μέση τιμή του παρανοειδούς ιδεασμού για την ομάδα των φοιτητριών μεταναστριών και για την ομάδα των φοιτητών μεταναστών ήταν αντίστοιχα $9,58 \pm 4,21$ και $10,87 \pm 4,11$. Η μέση φυσιολογική τιμή του παρανοειδούς ιδεασμού είναι $6,13 \pm 4,43$ (Ντώνιας και συν., 1991). Τα αποτελέσματα αυτά στηρίζουν την αρχική μας υπόθεση, ότι οι μετανάστες φοιτητές και φοιτήτριες θα έχουν υψηλότερα επίπεδα ψυχοπαθολογίας από αυτά του γενικού πληθυσμού και ακόμη ότι οι φοιτητές μετανάστες του δείγματος θα εμφανίζουν υψηλότερα επίπεδα σε σχέση με τους φοιτήτριες μετανάστριες του δείγματος. Συγκεκριμένα, παρατηρούμε ότι η μέση τιμή του παρανοειδούς ιδεασμού στην ομάδα των φοιτητών μεταναστών, ήταν κατά 1 μονάδα μεγαλύτερη από τη μέση τιμή στην ομάδα των φοιτητριών μεταναστριών. Ταυτόχρονα, όμως, παρατηρούμε ότι, στην ομάδα των φοιτητών μεταναστών και μεταναστριών, η μέση τιμή του παρανοειδούς ιδεασμού είναι κατά περίπου 4 μονάδες μεγαλύτερη από τη μέση φυσιολογική τιμή. Η διαφορά στα επίπεδα του παρανοειδούς ιδεασμού μεταξύ των δύο ομάδων διαπιστώθηκε κατά τη σύγκριση των μέσων τιμών με το T-Test ($P= 0,005$). Τα ανωτέρω αποτελέσματα, τα οποία αναδεικνύουν τα υψηλά επίπεδα παρανοειδούς ιδεασμού, όπως αυτός μετράται με το SCL-90 (Derogatis, 1977). Τα αποτελέσματα της μελέτης μας συμφωνούν με τα αποτελέσματα της μελέτης των Crews et al. (2007), σύμφωνα με τους οποίους σημαντικά είναι τα προβλήματα στη διάγνωση των διαταραχών προσωπικότητας, τα οποία μεγαλώνουν κατά τη διερεύνησή τους σε πληθυσμούς που προέρχονται από διαφορετικούς πολιτισμούς, καθώς η αντίληψη του εαυτού και της προσωπικότητας διαφέρει σε κάθε πολιτισμό. Όσον αφορά τη μεταιχμιακή διαταραχή, αυτή είναι ευάλωτη στις κοινωνικο-πολιτισμικές επιρροές και υπάρχει πιο σπάνια σε παραδοσιακές κοινωνίες. Προκύπτει σε συνθήκες έντονων κοινωνικών αλλαγών ή

εξαιτίας της κατάρρευσης κοινωνικών δομών ή αξιών. Τα άτομα αυτά εμφανίζουν πιο συνηθισμένα νευρωτικά συμπτώματα σε παραδοσιακές κοινωνίες, παρά συμπεριφορικά, εξαιτίας της δομής της οικογένειας, αλλά και των κοινωνικών δικτύων που δεν ενθαρρύνουν τη έκφραση συναισθημάτων ωθώντας τους σε αντιδράσεις μετατρεπτικού τύπου (Crews et al. 2007).

Η μέση τιμή του ψυχωτισμού για την ομάδα των φοιτητριών μεταναστριών και για την ομάδα των φοιτητών μεταναστών ήταν αντίστοιχα $4,35 \pm 4,02$ και $7,18 \pm 6,11$. Η μέση φυσιολογική τιμή του ψυχωτισμού είναι $6,09 \pm 6,83$ (Ντώνιας και συν., 1991). Τα αποτελέσματα αυτά στηρίζουν την αρχική μας υπόθεση, ότι οι μετανάστες φοιτητές θα έχουν υψηλότερα επίπεδα ψυχοπαθολογίας από αυτά του γενικού πληθυσμού. Συγκεκριμένα, παρατηρούμε ότι η μέση τιμή του ψυχωτισμού στην ομάδα των φοιτητών μεταναστών, ήταν κατά 3 μονάδες μεγαλύτερη από τη μέση τιμή στην ομάδα των φοιτητριών μεταναστριών. Η διαφορά στα επίπεδα του ψυχωτισμού μεταξύ των δύο ομάδων διαπιστώθηκε κατά τη σύγκριση των μέσων τιμών με το T-Test ($P= 0,000$). Τα συγκεκριμένα ευρήματα της μελέτης μας ενισχύονται και ερμηνεύονται και από τις διαπιστώσεις των ερευνών των των Bhugra και Jones (2000), σύμφωνα με τους οποίους η μετανάστευση δημιουργεί ψυχοπιεστικά γεγονότα, που συνήθως επηρεάζουν την ψυχική κατάσταση ενός ατόμου.

Από τα αποτελέσματα της μελέτης μας διαπιστώνονται υψηλά επίπεδα ψυχοπαθολογίας στους μετανάστες φοιτητές και φοιτήτριες μετανάστριες και ερμηνευτικά αυτή η διαπίστωση εξηγείται από τον τρόπο ζωής των μεταναστών γονιών τους και την περιθωριοποίησή τους από την κοινωνία και τους επίσημους φορείς, κατάσταση που έχει ως αποτέλεσμα την έκθεσή τους σε ποικίλους κινδύνους για τη σωματική και ψυχική υγεία τους.

8. Συμπεράσματα

Από τα αποτελέσματα της μελέτης μας διαπιστώνονται υψηλά επίπεδα ψυχοπαθολογίας στους φοιτητές μετανάστες και φοιτήτριες μετανάστριες και ερμηνευτικά αυτή η διαπίστωση εξηγείται από τον τρόπο ζωής των μεταναστών γονιών τους και τη διαφορετική κουλτούρα στην οποία είναι υποχρεωμένοι να ανταπεξέλθουν και να προσαρμοστούν αλλά και την περιθωριοποίησή τους από την κοινωνία και τους επίσημους φορείς, κατάσταση που έχει ως αποτέλεσμα την έκθεσή τους σε ποικίλους κινδύνους για την ψυχική υγεία τους. Εκτός από τον αυξημένα επίπεδα ψυχοπαθολογίας οι μετανάστες δεύτερης γενιάς όπως οι φοιτητές και οι φοιτήτριες του δείγματός μας υποφέρουν και από τη βία (σωματική και ψυχική μέσα από τον αποκλεισμό τους) των αρχών και των συμπολιτών τους. Για το λόγο αυτό, είναι πολύ σημαντικό να αφουγκραστούμε τα πραγματικά προβλήματα των μεταναστών φοιτητών και φοιτητριών και, μέσω αυτού, να προσπαθήσουμε να προσδιορίσουμε τους τρόπους με τους οποίους τόσο οι υπηρεσίες υγείας όσο και τα ακαδημαϊκά ιδρύματα μπορούν να ανταποκριθούν καλύτερα στις ανάγκες τους.

Υπό το πρίσμα των ανωτέρω αποτελεσμάτων, σημαντικές προσπάθειες για την ανάπτυξη καλύτερης ακαδημαϊκής φροντίδας θεωρείται απαραίτητη για τη μείωση των μεταναστών και μεταναστριών φοιτητών των ελληνικών ΑΕΙ. Περαιτέρω, θα ήταν σημαντικό στα ελληνικά ΑΕΙ να υπάρχει ειδικό γραφείο μεταναστών φοιτητών και φοιτητριών, το οποίο και θα ήταν και ένα παρατηρητήριο των αναγκών τους και των ιδιαίτερων προβλημάτων που μπορεί να αντιμετωπίζουν κατά τη διάρκεια των σπουδών τους.

Τέλος, θα πρέπει να επισημανθούν οι απαραίτητες πολιτικές και κοινωνικές παρεμβάσεις για απόκτηση καλύτερων συνθηκών του πληθυσμού των μεταναστών με στόχευση στην προώθηση τη μείωσης των ρατσιστικών βιωμάτων στα οποία πολλές φορές υπόκεινται.

Θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε, ότι τα αποτελέσματα της συγκεκριμένης μελέτης, παρά τους εύλογους περιορισμούς της, οδηγούν σε επαναπροσδιορισμό ορισμένων απόψεων αναφορικά με τη στάση των μεταναστών φοιτητών και φοιτητριών απέναντι στο ανώτατο δημόσιο εκπαιδευτικό σύστημα καθώς και τις ανάγκες που δημιουργούνται και πρέπει να απαντηθούν. Μελλοντικές μελέτες θα μπορούσαν να επικεντρωθούν σε παράγοντες που οδηγούν τους μετανάστες φοιτητές

να αισθάνονται περισσότερες ή λιγότερες διακρίσεις. Παρά τους περιορισμούς αυτούς, πιστεύουμε ότι υπάρχουν σημαντικές πτυχές στην παρούσα μελέτη για τους ερευνητές καθώς και τους επαγγελματίες που εργάζονται στον τομέα της ψυχικής υγείας.

Πιστεύουμε ακράδαντα ότι τα προβλήματα και οι επιπτώσεις της αίσθησης διάκρισης από την κοινότητα των μεταναστών φοιτητών στην ψυχική υγεία θα μπορούσαν να αντιμετωπιστούν με την εξασφάλιση επαρκούς πολιτικής βούλησης και κοινωνικής συναίνεσης. Η θέσπιση μιας βιοψυχοκοινωνικής προσέγγισης των μειονοτικών κοινοτήτων με την αναβάθμιση της ψυχικής υγείας στην ελληνική πραγματικότητα θα μπορούσε να βοηθήσει εμπράκτως τους μετανάστες, που όπως διαπιστώθηκε από τα ευρήματα της παρούσας μελέτης πραγματικά αισθάνονται μειονεκτικά. Η μόνη ελπίδα, ίσως, βρίσκεται σε μια ψυχική υγεία στη βάση μιας συνεργασίας μεταξύ των ακαδημαϊκών ιδρυμάτων και των φορέων ψυχικής υγείας αλλά και στην ανάπτυξη των συμβουλευτικών κέντρων των Ελληνικών ΑΕΙ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

1. Βασιλείου, Γ. (1966). *Διερεύνησις μεταβλητών υπεισερχόμενων εις την ψυχοδυναμική της Ελληνικής Οικογένειας*. Αθηναϊκόν Ινστιτούτον του Ανθρώπου.
2. Γιατροί του Κόσμου & Διάσταση:Εκπαιδευτικές και Συμβουλευτικές Υπηρεσίες. (2010). *Διαπολιτισμική Πύλη στην υγεία*. Αθήνα: ΕΡΓΟΠΡΑΞΙΟΝ ΑΒΕΕ.
3. Γναρδέλλης, Χ. (2006). *Ανάλυση Δεδομένων με το SPSS 14.0 for Windows*. Αθήνα, εκδ. Παπαζήση.
4. Δαμανάκης, Μ. (2002). *Η εκπαίδευση των Παλλινოსτούντων και Αλλοδαπων Μαθητών στην Ελλάδα*. Αθήνα: Gutenberg.
5. Δαφέρμος, Β. (2005). *Κοινωνική Στατιστική με το SPSS*. Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις ΖΗΤΗ.
6. Ιωαννίδης, Ι.Π.Α. (2000). *Αρχές Αποδεικτικής Ιατρικής. Επιδημιολογία - Δημόσια Υγιεινή & Μέθοδοι Έρευνας*. Αθήνα, Ιατρικές Εκδόσεις Λίτσας.
7. Κανελλόπουλος Κ., Γρέγου Μ., Πετραλιάς Α. (2006). *Παράνομοι μετανάστες στην Ελλάδα: κρατικές πολιτικές, τα χαρακτηριστικά και η κοινωνική τους θέση*. Εκδόσεις European Migration Network
8. Κασιμάτη, Κ. (2003). *Πολιτικές Μετανάστευσης και Στρατηγικές Ένταξης. Η περίπτωση των Αλβανών και Πολωνών μεταναστών*. Αθήνα: Gutenberg.
9. Κασιμάτη, Κ. (2006). *Η ένταξη των Αλβανών μεταναστών στην Ελληνική κοινωνία*. Αθήνα: Gutenberg.
10. Κατσουγιαννόπουλος, Β.Χ. (1990). *Βασική Ιατρική Στατιστική*. Θεσσαλονίκη, Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη.
11. Λαμπριανίδης, Λ., & Λυμπεράκη, Α. (2005). *Αλβανοί μετανάστες στη Θεσσαλονίκη*. Αθήνα: Πατάκη.
12. Λειβαδίτης Μ., (2003). *Πολιτισμός και Ψυχιατρική*. Εκδόσεις Παπαζήση
13. Λιάκος, Α. & Γιαννίτση Σ. (1984). Η αξιοπιστία και εγκυρότητα της τροποποιημένης Ελληνικής κλίμακας άγχους του Spielberger. *Εγκέφαλος* 21: 71-76.

14. Μαράτου-Αλιπράντη, Λ., & Γκαζόν, Έ. (2005). *Μετανάστευση και Υγεία- Πρόνοια. Αποτίμηση της υπάρχουσας κατάστασης-Προκλήσεις και προοπτικές βελτίωσης*. Αθήνα: ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ.
15. Μπαγκαβός, Χ., & Παπαδοπούλου, Δ. (2003). *Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην Ελληνική κοινωνία*. Αθήνα: Gutenberg.
16. Ναζάκης, Χ., & Χλέτσος, Μ. (2001). *Μετανάστες και Μετανάστευση*. Αθήνα: Πατάκη.
17. Νικολάου, Σ.-Μ., & Στεργίου, Λ. (2006). *Προβληματισμοί μεταναστευτικής πολιτικής στην Ελλάδα και την Ευρώπη. Εκπαίδευση & Επιστήμη 3*, p. 276.
18. Ντόνιας, Σ., Καραστεργίου, Α. & Μάνος, Ν. (1991). Στάθμιση της Κλίμακας Ψυχοπαθολογίας Symptom Checklist-90-R σε Ελληνικό πληθυσμό. *Ψυχιατρική*, vol. 2, p. 42-48.
19. Παπαϊωάννου, Τ., Φερεντίνος, Κ. (2000). *Ιατρική Στατιστική και Στοιχεία Βιομαθηματικών*. Αθήνα, Εκδόσεις "Αθ. Σταμούλης ΑΕ", σελ., 275.
20. Παρασκευόπουλος, Ι.Ν. (1993). *Στατιστική - Επαγωγική Στατιστική*. Τόμος Β'. Αθήνα.
21. Πουλοπούλου- Έμκε Η., (2007). *Η μεταναστευτική πρόκληση*, Εκδόσεις Παπαζήση
22. Σταλίκας, Α., Τριλίβα, Σ., & Ρούσση Π. (2002). Τα Ψυχομετρικά Εργαλεία στην Ελλάδα. Αθήνα. Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα: 81-82.
23. Τζωρτζοπούλου Μ., (2002). *Μετανάστες προς την Ελλάδα- Η περίπτωση της περιοχής πρωτεύουσας (οικονομική και κοινωνική θέση των μεταναστών)*, Διδακτορική διατριβή, Πάντειο πανεπιστήμιο Κοινωνικών και πολιτικών επιστήμων, Τμήμα Οικονομικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης
24. Τριανταφυλλίδου, Λ. (2005). *Ελληνική Μεταναστευτική Πολιτική: Προβλήματα και Κατευθύνσεις*. Αθήνα: ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ.
25. Χλέτσος Μ., Ναζάκης Χ., (2003). *Μετανάστες και μετανάστευση - Οικονομικές, Πολιτικές και Κοινωνικές Πτυχές*, Εκδόσεις Πατάκη

Ξενόγλωσση

1. Ahlbom, A. & Norell S. (1992). *Εισαγωγή στη Σύγχρονη Επιδημιολογία*. (Μετάφραση: Δημολιάτης, Γ., Χουλιάρα, Σ. & Αναστασόπουλος Π.). Αθήνα, Ιατρικές Εκδόσεις Λίτσας.
2. Allan, S., Gilbert, P., Goss, K. (1994). An exploration of shame measures - II: psychopathology. *Person. Individ. Diff*, vol. 17, p. 719- 722.
3. Andrews, B (1998). Shame and Childhood Abuse. Στο: *Shame; Interpersonal Behavior: Psychopathology and Culture*. Gilbert, P. & Andrews, B. (eds). New York, Oxford University Press, p. 176- 190.
4. Andrews, B. (1995). Bodily Shame as a mediator between abusive experiences and depression. *Journal of Abnormal Psychology*, vol. 104, p. 277- 285.
5. Andrews, B. (1998). Methodological and Definitional Issues in Shame Research. Στο: *Shame; Interpersonal Behavior: Psychopathology and Culture*. Gilbert, P. & Andrews, B. (eds). New York, Oxford University Press, p. 39- 54.
6. Andrews, B. Qian, M. & Valentine, J.D. (2002). Predicting depressive symptoms with a new measure of shame: The Experience of Shame Scale. *British Journal of Clinical Psychology*, vol. 41, p. 29- 42.
7. Andrews, B., Hejdenberg, J. (2007). *Stress in University Students*. *Encyclopedia of Stress* (Second Edition), Pages 612–614.
8. Baldwin-Eduards, M. (2008). *Immigrants in Greece: Characteristics and issues of regional distribution*. MMO Working Paper N.10. Athens: Mediterranean Migration Observatory. University Research Insitute of Urban Environment and Human Resources Panteion University.
9. Baldwin-Edwards, M. (2004). *Statistical Data on Immigrants in Greece: An Analytic Study of Available Data on Recommendation for Conformity with European Union Standarts*. IMERO, UEHR, Panteion University.
10. Baldwin-Edwards, M. (2005). *Η ένταξη των μεταναστών στην Αθήνα: Δείκτες ανάπτυξης και στατιστικές μέθοδοι μέτρησης*. Αθήνα: Παρατηρητήριο Μετανάστευσης στη Μεσόγειο. UEHR. Πάντειο Πανεπιστήμιο.

11. Bayard-Burfield L., Sundquist J., Johansson S.E., (2001), Ethnicity, self-reported psychiatric illness and intake of psychotropic drugs in five ethnic groups in Sweden. *J Epidemiol Community Health*, 55:657-664
12. Bebbington P, Cooper C., (2007), Affective disorders. In: Bhugra D, Bhui K editors. *Textbook of Cultural Psychiatry*. Cambridge University Press, p.224- 241
13. Bengi-Arslan L., Verhulst F.C., Crijnen A.A., (2002), Prevalence and determinants of minor psychiatric disorder in Turkish immigrants living in the Netherlands. *Soc Psych Psych Epid*, 37:118-124
14. Bhugra D, Jones P., (2000), Migration and mental illness. *Adv Psychiatr Treat*.7:216-223
15. Bhugra D., (2000) Migration and schizophrenia. *Acta Psychiatr Scand.*;102 (suppl.407):68-73
16. Bhugra D., Mastrogianni A., (2004), Globalisation and mental disorders. Overview with relation to depression. *Br J Psychiatry.*;184:10-20
17. Cavounidis, J. (2006). *The Labour Market Intergration of Migrants in Greece*. Workshop of the Hellenic Migration Policy Institute on Managing Migration: The Greek, EU, and International Contexts, Athens.
18. Crews M, Moran P, Bhugra D., (2007), Personality disorders and culture. In: Bhugra D, Bhui K editors. *Textbook of Cultural Psychiatry*. Cambridge University Press, p.272-281
19. Eurostat, (2008), *Statistics in Focus*, 94/2009. Citizens of European countries account for the majority of the foreign population in the EU-27 in 2008.
20. Eurostat. (2009). Citizens of European countries account for the majority of foreing population in EU-27 in 2008. *Population and social conditions* . 94.
21. Gilbert P. (1998). Some Core Issues and Controversies. Στο: *Shame; Interpersonal Behavior: Psychopathology and Culture*. Gilbert, P. & Andrews, B. (eds). New York, Oxford University Press, p. 3- 38.
22. Gilbert, P. & Andrews, B. (1998). *Shame; Interpersonal Behavior: Psychopathology and Culture*. Gilbert, P. & Andrews, B. (eds). New York, Oxford University Press.

23. Gilbert, P. & McGuire M.T. (1998). Shame, Status, and Social Roles; Psychobiology and Evolution. Στο: Shame; Interpersonal Behavior: *Psychopathology and Culture*. Gilbert, P. & Andrews, B. (eds). New York, Oxford University Press, p. 99- 125.
24. Gilbert, P. (2000). The Relationship of Shame, Social Anxiety and Depression: The Role of the Evaluation of Social Rank. *Clinical Psychology and Psychotherapy*, vol. 7, p. 174- 189.
25. Gilbert, P. (2003). Evolution, Social Roles, and the Differences in Shame and Guilt. *Social Research*, vol.70, p. 1205- 1230.
26. Gilbert, P., Allan, S. (1998). The role of defeat and entrapment (arrested flight) in depression: an exploration of an evolutionary view. *Psychological Medicine*, vol. 28, p. 585- 598.
27. Gilbert, P., Allan, S., Goss, K. (1996). Parental Representations, Shame, Interpersonal Problems, and Vulnerability to Psychopathology. *Clinical Psychology and Psychotherapy*, vol. 3, p. 23- 34.
28. Gilbert, P., Birchwood, M., Gilbert, J., Trower, P., Hay, J., Murray, B., Meaden A., Olsen K., Miles, J.N.V. (2001). An exploration of evolved mental mechanisms for dominant and subordinate behaviour in relation to auditory hallucinations in schizophrenia and critical thoughts in depression. *Psychological Medicine*, vol. 31, p. 1117- 1127.
29. Gilbert, P., Boxall, M., Cheung, M., & Irons, C. (2005). The Relation of Paranoid Ideation and Social Anxiety in a Mixed Clinical Population. *Clinical Psychology and Psychotherapy*, vol. 12, p. 124- 133.
30. Gilbert, P., Cheung, M. S-P., Grandfield, T., Campey, F., Irons, C. (2003). Recall of Threat and Submissiveness in Childhood: Development of a New Scale and its Relationship with Depression, Social Comparison and Shame. *Clin. Psychol. Psychotherapy*, vol. 10, p. 108- 115.
31. Gilbert, P., Miles, J.N.V. (2000). Sensitivity to Social Put- Down: it's relationship to perceptions of social rank, shame, social anxiety, depression, anger and self- other blame. *Personality and Individual Differences*, vol.29, p. 757- 774.
32. Gilligan, J. (2003). Shame, Guilt, and Violence. *Social Research*, vol. 70, p. 1149- 1180.

33. Goss, K., Gilbert, P., & Allan, S. (1994). An exploration of shame measures- I: The Other As Shamer scale. *Person. Individ. Diff.*, vol. 17 (5), p. 713- 717.
34. Gouva, M., Kaltsouda, A., Paschou, A., Dragioti, E., Kotrotsiou, S., Mantzoukas S. & Kotrotsiou E. (2015). Reliability and Validity of the Greek Version of the Experience of Shame Scale (ESS), *Interscientific health care*, (accepted).
35. Gouva, M., Paschou, A., Kaltsouda, A., Dragioti, E., Paralikas, T., Mantzoukas S. & Kotrotsiou E. (2015). Psychometric properties and factor structure of the Greek version of the Other As Shamer Scale (OAS), *Interscientific health care*, (accepted).
36. Herm A. (2008), Recent migration trends: Citizens of EU-27 Member States become ever more mobile while EU remains attractive to non-EU citizens. *Eurostat Statistics in Focus*, 28/2008.
37. Hjern A., Allebeck P., (2004), Alcohol related disorders in first and second generation immigrants in Sweden: a national cohort study. *Addiction*, 99:229-236
38. International Organization for Migration. (2008). *Migration in Greece: A Country Profile*.
39. Jacob, K. S., Bhugra D, Lloyd KR, Mann AH., (1998), Common mental disorders, explanatory models and consultation behaviour among Indian women living in the UK. *J Roy Soc Med.* 1998;91: 66 -71
40. Kassimis C, Kasimi C. (2004), *Greece: A history of migration. Migration Information Source.* c2004.
41. Levecque K, Lodewyckx I, Vranken J., (2007), Depression and generalised anxiety in the general population in Belgium: a comparison between native and immigrant groups. *J Affect Disorders.* Jan;97(1-3):229-239
42. Liakos, A. (1977). *Relations between Anxiety and Hostility in Psychotic Depression.* Associate Professorship Thesis. University of Athens. Greece.
43. Liakos, A., Markidis, M., Kokkevi, A. & Stefanis, C. (1977). The relation of Anxiety to Hostility and Frustration in neurotic patients. In

- Spielberger, C.D. & Sarason, I.G. (Eds). *Stress and Anxiety* (Vol. 4). Washington: Hemisphere.
44. Lianos P. T., Sarris A., Katseli L.T., (1995), *The impact of illegal Immigration on local Labour Markets : the case of Northern Greece*, paper presented at CEPR Workshop, Halkidiki, 14/16 September 1995
 45. Lyrakos, G.N., Damigos, D., Mavreas, V., Kostopanagiotou G., Dimoliatis, I. (2010). A translation and validation study of the Life Orientation Test Revised in the Greek speaking population of nurses among three hospitals in Athens and Ioannina. *Soc Indic Res*, 95 (1) p 129-142.
 46. Madianos, M. & Madianou, D. (1991). The Greek Family paradigm: Implications for family therapy. *Neurol. Psychiatr.* 12: 132-138.
 47. Madianos, M., Gournas, G., Tomaras, V. & Kapsali, A. (1995). Familial Correlates of drug and alcohol use in a nationwide general population survey. *Psychopathology* 28: 85-94.
 48. Marvakis A, Parsanoglou D, Psaroudakis S. *Migrant's experiences of discrimination in Greece*. Athens: Antigone; October 2004.
 49. MIGHEALTHNET: (2009). *Έκθεση για την Υγεία των Μεταναστών στην Ελλάδα*. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών: Ιατρική Σχολή. Εργαστήριο Υγιεινής, Επιδημιολογίας και Στατιστικής Ιατρικής. Μάρτιος 2009.
 50. OECD. (2004). *Trends in International Migration: SOPEMI-2003 Edition*.
 51. Portzky G, van Heeringen K., (2007), *Cultural aspects of suicide*. In: Bhugra D, Bhui K editors. *Textbook of Cultural Psychiatry*. Cambridge University Press, p.445-458
 52. Prochaska JO, Norcross JC. (2001) Stages of change. *Psychotherapy*; 38:443-8.
 53. Spidbeiger CD, Jacobs G, Russell S, Crane RS. (1963). Assessment of anger the State-Trait Scale. In: Butcher JN, Spielberger CD, editors. *Advances in personality assessment*, 2. Hillside, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, pp. 161-189.

54. Spidbeiger CD, Johnson EH, Russell SF, Crane RJ, Jacobs GA, Worden TJ. (1985). The experience and expression of anger, construction and validation of an anger expression scale. In: Chesney MA, Rosenman RH, editors. *Anger and hostility in cardiovascular and behavioral disorders*, Washington, DC: Hemisphere Publishing, pp. 5-30.
55. Spielberg CD. (1988). *Manual for the state-trait anger expression inventory (STAXI)*. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.
56. Spielberger, C.D. (1976). *The measurement of state and trait anxiety: conceptual and methodological issues*. Monograph 2: 713-725.
57. Spielberger, C.D., Gorsuch R. & Lushene R. (1970). *Manual for the State - Trait Anxiety Inventory*. Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press.
58. Swinnen SG, Selten JP., (2007), Mood disorders and migration: meta-analysis. *Br J Psychiatry.*;190:6-10
59. Tseng W.S., (2007), Culture and psychopathology. In: Bhugra D, Bhui K editors. *Textbook of Cultural Psychiatry*. Cambridge University Press, p. 95-112
60. United Nations. (2001). *World Population Prospects. The 2000 Revision, Highlights*, United Nations, Population Division,. New York.
61. Wanigarante S, Unnithan S, Strang J., (2001), Substance misuse and ethnic minorities: issues for the UK. In: Bhugra D, Cochrane R editors. *Psychiatry in Multicultural Britain*. London: Gaskell
62. World Bank. (2006). *Albania Health Sector Note. Report No 32612-AL. Human Development Sector Unit. South East Europe Country Unit*. Document of World Bank.
63. World Health Organization. (2004), *Suicide rates per 100000 by country, year and sex*. c2004.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΠΙΝΑΚΩΝ

Εικόνα 1.1 Ο αριθμός των μεταναστών στην Ελλάδα την περίοδο 1951-2001.

Πίνακας 1.1 Εκτιμώμενος αριθμός των διεθνών μεταναστών στην Ελλάδα κατά την περίοδο 1990-2010.

Πίνακας 1.2 Εκτιμώμενος αριθμός των διεθνών μεταναστών σε Παγκόσμια κλίμακα κατά την περίοδο 1990-2010.

Πίνακας 1.3 Εκτιμώμενος αριθμός των διεθνών μεταναστών στην Ευρώπη κατά την περίοδο 1990-2010.

Πίνακας 1.4 Τάσεις μετανάστευσης (επικρατέστεροι προορισμοί)

Εικόνα 1.2 Διεθνή μετακίνηση πληθυσμού ανά χώρα προορισμού (1960-2013). Αριστερά (επικρατέστεροι προορισμοί 2013), Δεξιά (Ελλάδα)

Εικόνα 1.3 Ηλικιακή κατανομή των διεθνών μεταναστών στις αναπτυσσόμενων και ανεπτυγμένες χώρες, το 2013 (σε εκατομμύρια)

Εικόνα 2.1 Οι 10 βασικές χώρες προέλευσης μεταναστών στην Ελλάδα.

Εικόνα 2.2 Ξένοι πολίτες στην Ελλάδα κατά υπηκοότητα και φύλλο, 2001 και 2006

Εικόνα 3.1 Ποσοστά μετανάστευσης προς την Γερμανία.

Εικόνα 3.2 Ποιότητα Ζωής σχετιζόμενη με την Υγεία κατά φύλλο, στην Ελλάδα (2006).

Εικόνα 3.2 Οι ψυχικές και νευρολογικές διαταραχές στους κατοίκους της Ε.Ε.